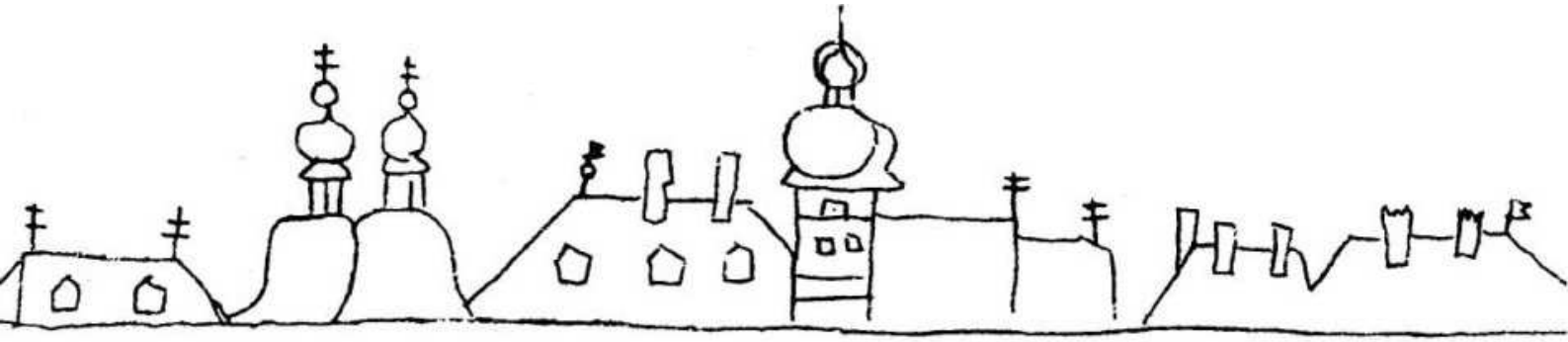

Krajský pamiatkový úrad Trnava

Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 9

Zborník zo seminára
konaného dňa 8. 12. 2005

Trnava 2006

OBSAH

Prvé výsledky výskumu kostola sv. Mikuláša v Trnave ..... str. 3–16
Ing. arch. Jaroslava Žuffová, CSc. – Mgr. Daniela Zacharová
Krajský pamiatkový úrad Trnava

K problematike výskumu stavebnej plastiky kostola sv. Mikuláša v Trnave ..... str 17–26
PhDr. Štefan Oriško, CSc.
Filozofická fakulta Univerzity Komenského Bratislava

Vitráže z farského kostola sv. Mikuláša v Trnave ..... str 27–32
Mgr. Katarína Klačanská
Krajský pamiatkový úrad Trnava

O majiteľoch a obyvateľoch domu na Štefánikovej ul. č. 7 v Trnave od 16. stor. po súčasnosť ..... str. 33–40
Mgr. Roman Macura – PhDr. Anna Dunajská
MV SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava

Zariadenie seredského kaštieľa v polovici 19. storočia ..... str. 41–46
PhDr. Radoslav Ragač
Archív Ústavu pamäti národa v Bratislave

„Husitské hradby" – opevnenie obce Prietrž, okr. Senica ..... str. 47–52
Mgr. Peter Grznár – Mgr. Katarína Kravjarová – Mgr. Laura Ridegová
Krajský pamiatkový úrad Trnava
Pamiatkový úrad SR Bratislava

Záchranný archeologický výskum v Skalici ..... str. 53–58
PhDr. Peter Bednár, CSc. – Mgr. Klaudia Vajdíková – Jana Stehlíková
Archeologický ústav SAV Nitra

Farský kostol sv. Mikuláša je situovaný na vyvýšenom mieste vo východnej časti historického jadra mesta, v šošovkovito rozšírenom priestore Námestia sv. Mikuláša, v tesnej blízkosti mestského opevnenia. Trojloďová stredoveká bazilika s dvojvežovým západným priečelím má 5-bokým polygónom ukončené presbytérium (na severe so sakristiou) a obojstranne pristavané novoveké kaplnky. Pod objektom sa nachádzajú v súčasnosti neprístupné krypty. Všetky priestory trojlodia sú zaklenuté krížovými rebrovými klenbami so svorníkmi, hlavná loď sa otvára do vedľajších lodí hrotito ukončenými arkádami s osembokými piliermi. Okná majú kamenné kružbové výplne, v bočnej - južnej fasáde sa nachádza gotický portál, v čelnej fasáde barokový vstupný portál.

Farský kostol sv. Mikuláša napriek svojmu mimoriadnemu významu pre mesto Trnava a široký región, nebol dosiaľ z hľadiska umelecko-historického a architektonického podrobnejšie skúmaný. Ak sa aj v literatúre rámcovo spomína , potom sa vždy iba preberajú základné

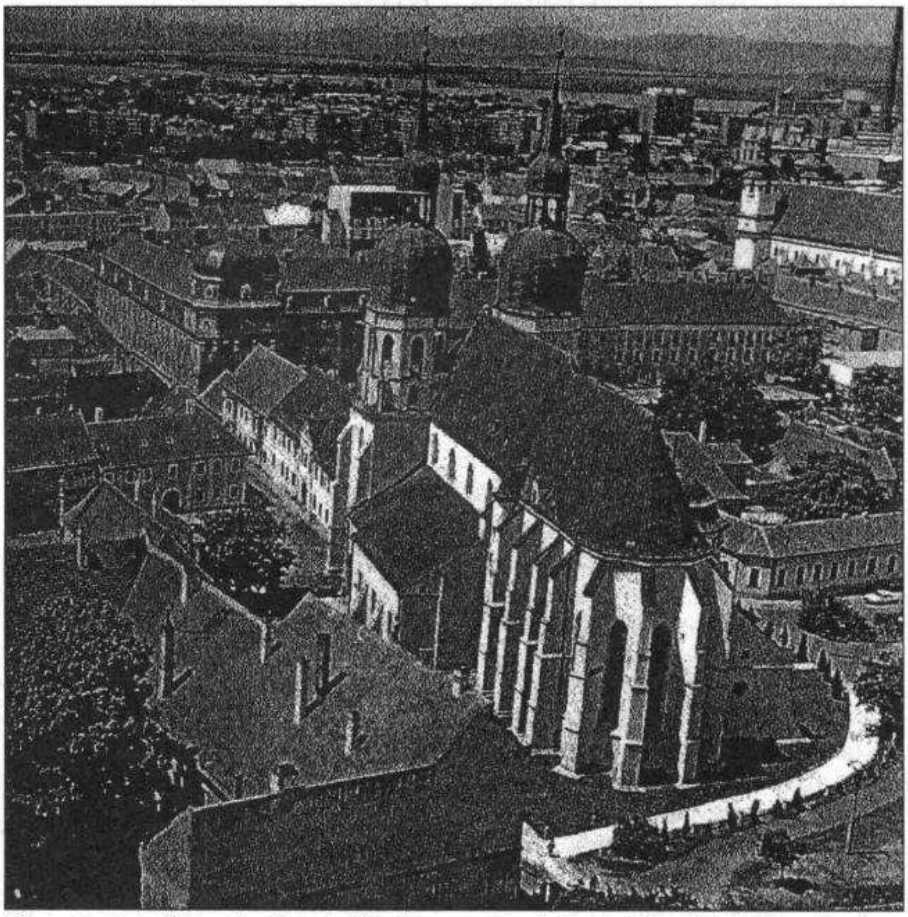

Obr. 2. Letecký snímok s pohľadom na kostol od juhovýchodu, reprofoto: Trnava, mestská pamiatková rezervácia, Ars Monument, Bratislava 1997

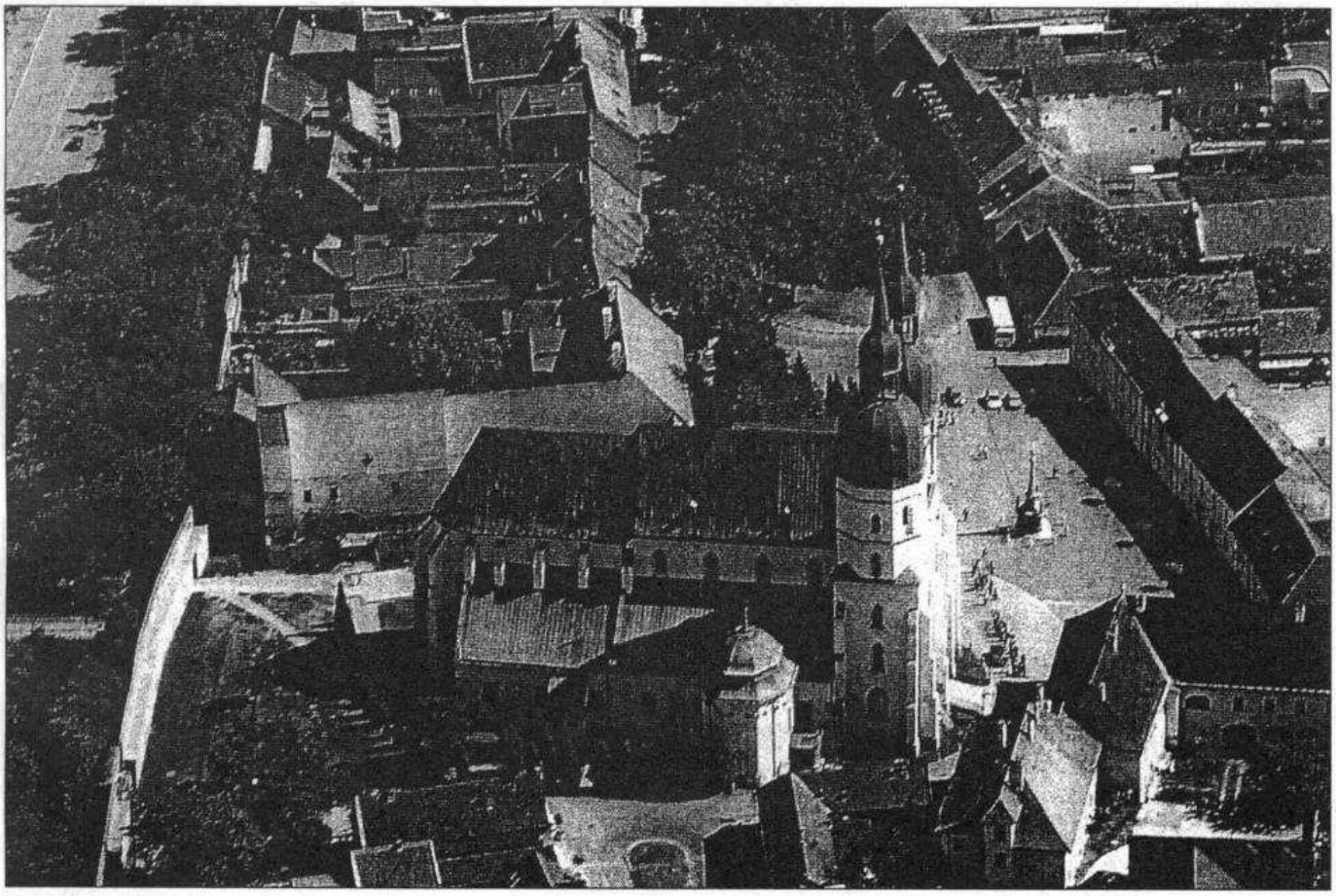

Obr. 1. Letecký snímok Nám. sv. Mikuláša s opevnením a pohľadom na Kostol sv. Mikuláša od severu, reprofoto: Trnava, mestská pamiatková rezervácia, Ars Monument, Bratislava 2005

Obr. 3. Pohľad na kostol z juhozápadu, 1896, reprofoto: Hadrián Radváni, Stará Trnava v obrazoch, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1994

fakty a časové údaje, opierajúce sa iba o archívne pramene. Všeobecne sa uvádza, že kostol bol postavený okolo roku 1380 na mieste románskeho farského kostola. Za iniciátora výstavby sa považuje Ľudovít Veľký, investorom malo byť mesto Trnava. V pol. 15. stor. bola údajne hlavná loď znovu zaklenutá a v období medzi rokmi 1618–1629 - za kardinála Petra Pázmáňa – bol kostol rozšírený o bočné kaplnky. Po požiari v r. 1666 prestavali severnú vežu a v 1. pol. 18. stor. pribudovali na severnej strane barokovú kaplnku Panny Márie Trnavskej.[1] Doklad dávnejšieho záujmu o spoznanie kostola poskytuje skupina kresieb študentov Technickej univerzity v Budapešti z rokov 1878 -1879, obsahujúca poľné náčrty celej stavby a škice jej slohových detailov. Niektoré z výkresov, uložených dnes v budapeštianskom archíve (Kulturális Oroksévégelmi Hitaval), publikoval Imrich Henszlmann.[2] V 20. stor. sa umelecko - historickej analýzy kostola v krátkosti dotkol maďarský historik umenia E. Marosi, ktorý sa venoval najmä otázke postupného vzniku presbytéria na základe analýzy tvaroslovia jeho klenby.[3] Súborne sa problematikou kostola zatiaľ zaoberal iba trnavský archivár Hadrián Radváni, ktorý podrobne spracoval pramene k jeho dejinám.[4]

Objekt stojí v území, kde sa už tradične predpokladalo veľkomoravské osídlenie, aj predmestská osada. Ako veľkomoravské osídlenie, tak aj existencia predmestskej osady sa najnovšie podarili doložiť aj materiálnymi dôkazmi[5].

Z konštrukcií románskeho kostola, uvádzaného v najstarších zmienkach o Trnave z rokov 1211 a 1212 predbežne nie je známe nič.[6] Zo starších murív ako je gotická etapa dnešného kostola sa zatiaľ náhodne našlo iba torzo múru v zemnej sonde v exteriéri v roku 2004. Nálezová situácia predstavovala krátky zvyšok tehlového múru, ktorý vybiehal spod základov gotického operáka situovaného v nároží južnej bočnej lode od kostola smerom na východ. Fragmentárnosť nálezu však zatiaľ vylúčila možnosť jeho priestorového a časového zaradenia.[7]

Na prvý pohľad sa ako vhodný podklad pre poznanie pôvodného vzhľadu a hmotovo - priestorových zmien kostola môže javiť množstvo vedút mesta počnúc od 2. pol. 16. stor., keďže na všetkých je kostol ako hlavná dominanta Trnavy zobrazený. Zväčša ho však predstavujú iba schematicky, ich najväčší prínos tkvie v zachytení zmien vo výškach jednotlivých veží. Výnimku tvorí iba veduta zobrazujúca požiar Trnavy v roku 1666,[8] ktorá informuje o existencii vysokých operákov pozdĺž lode (severnej). Neskoršie veduty už zachytávajú stav zhodný s dnešným, teda operáky sú iba na vežiach a presbytériu.[9]

Už prvé bližšie kontakty so stavbou v roku 2004, pozostávajúce najmä z obhliadky podkroví priniesli nečakané objavy.[10] Nálezy však nebolo v tom čase možné podrobnejšie zdokumentovať, ani začleniť do chronológie vývoja stavby.

V roku 2005 prebehla prvá etapa pamiatkového výskumu, ktorá sa zamerala na základe požiadav-

Obr. 4. Interiér kostola

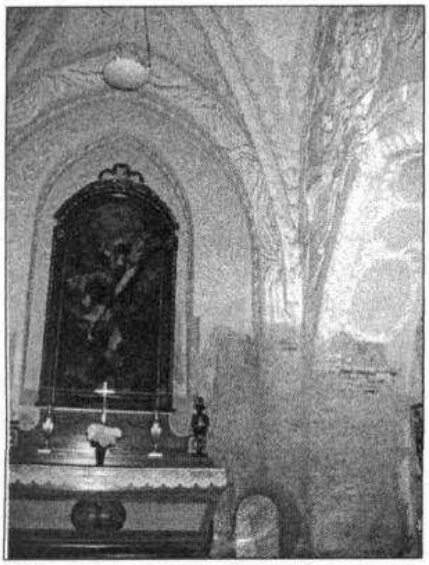

Obr. 5. Interiér severnej podvežovej kaplnky, juhovýchodný kút. Obvodové steny vyľahčujú slepé arkády s okosenými hranami, v kúte je kamenná ihlancová konzola sekundárnej krížovej klenby s rebrami z tehlových tvaroviek

ky objednávateľa – Mesta Trnava - iba na niektoré časti kostola: vyhodnocovali sa nálezy na murivách obnažených po odstránení nových nepriedušných vrstiev omietok zo stien bočných kaplniek v interiéri a exteriéri, z veží, sakristie a presbytéria v exteriéri - všetko sa týkalo iba prízemných plôch. Ďalej sa výskum sa zameral na podrobnú analýzu nálezov dostupných z podkroví nad bočnými loďami, sakristiou a kaplnkami. Umelecko - historickou analýzou boli preverené slohové prvky súvisiace so zaklenutím. Možnosť premietnutia nálezov do grafickej podoby bola iba minimálna - podrobne zameraný je iba jeden pôdorysný rez kostolom (bez klenieb) a základné pohľady, avšak bez slohových detailov.[11]

Severná podvežová kaplnka
po roku 1325

Z dnešného kostola možno predbežne za najstaršie označiť konštrukcie vybudované z tehlového muriva, charakteristického ne-omietnutým - režným povrchom stien s upravenými škárami medzi riadkami tehál.

Túto technológiu sme zatiaľ jednoznačne identifikovali na obvodových múroch prízemia severnej veže. Každá zo stien štvorcového pôdorysu je z interiéru vyľahčená slepou arkádou s okosenými hranami. Uličné steny majú arkády s vysokým štíhlym hrotitým oblúkom. Identický tvar archivolty pôvodne mala aj arkáda južnej steny, ktorú však ešte v stredoveku zhrubli a znížili na dnešný stav, pravdepodobne zo statických dôvodov pri prestavbe, resp. nadstavbe vyšších podlaží veže. V južnej stene sa nachádza jediný pôvodný otvor tohto priestoru, ktorým sa doň vstupuje z dnešnej predsiene. Je vybudovaný z tehál, bez použitia kamenného portálu (dnešný kamenný portál pochádza až z baroka). Otvor má tvar širokého výrezu s polkruhovým uzáverom, s obojstranným okosením priamych špaliet a záklenku. Očakávané prepojenie podvežia so severnou bočnou loďou sondáž na stene smerujúcej ku lodi nepotvrdila. Podvežie teda nebolo priechodné.

Z nálezových situácií nebolo možné zistiť pôvodný strop priestoru. Na sekundárnosť dnešnej krížovej rebrovej klenby, ktorej klinové rebrá sú zložené z tehlových tvaroviek, poukazujú najmä situácie na oboch okrajoch južnej steny, kde sú kamenné ihlancové konzoly klenby umiestnené do staticky problematickej polohy - priamo na plochu steny a nie do kúta.

Voči severnému podvežovému priestoru sú v mieste kontaktu všetky múry dnešného kostola sekundárne. Dokonca aj vyššie podlažia veže už konštrukčne nesúvisia s prízemím, čo potvrdzuje aj fakt, že nie sú ani povrchovo upravené „škárovaním", takže zatiaľ za najstaršiu fázu dnešného kostola považujeme iba prízemie severného podvežia. Rozsah výskumov v 1. etape však neumožnil úplne vylúčiť existenciu konštrukcií súvisiacich so severným podvežím aj v iných polohách dnešného kostola. Taktiež nie je známe ako vyzeral predchodca dnešného kostola, ktorý v tom čase ešte musel existovať a v akej väzbe sa priestor severného podvežia voči nemu nachádzal. Vzhľadom na to, že nemal mimo vstupu žiadne iné priame komunikačné spojenie s pôvodným kostolom, nie je možné sa predbežne ani jednoznačne vyjadriť k jeho funkcii, pravdepodobne slúžil od začiatku ako kaplnka.

Tvaroslovie prízemia severnej veže kostola ako sú lomené čelá slepých arkád a polkruhový tvar vstupného výrezu s okosením nie sú chronologicky citlivými prvkami. Pri pokuse časovo zaradiť túto etapu musíme preto siahnuť k pomôcke, i keď tiež neveľmi presnej. Je ňou zvláštny spôsob povrchovej úpravy stien, pri ktorej zostali steny režné, nepokryté omietkou. Preto sa venovala pozornosť prihladeniu malty v škárach medzi riadkami tehál. Na severnom podveží kostola sv. Mikuláša je použitý typ tzv. klopeného „škárovania" s malou výškou škár s miernym presahom malty aj do ich okolia. (obr.6) Všeobecne sa architektúry s povrchom stien upravených „škárovaním" kladú do obdobia vzniku mesta Trnava a datujú sa od pol. 13. - zač. 14. stor. , resp. do pol. 14. stor. V meste sa vyskytuje viacero typov „škárovaných" úprav. Z nich najstaršie a počtom prevažujúce je „škárovanie", vytvárajúce vysoké ložné škáry, ktoré sa nachádza najmä na vežiach opevnenia[12] a tiež na mnohých meštianskych domoch.[13] Typ s nízkymi škárami je ojedinelejší a koncentruje sa najmä do okolia kostola – nachádza sa napr. na starom arcibiskupskom paláci a na ďalších 3 domoch v blízkom okolí. Vo dvoch ojedinelých prípadoch v meste, kde sa podarilo nájsť na jednej stavbe

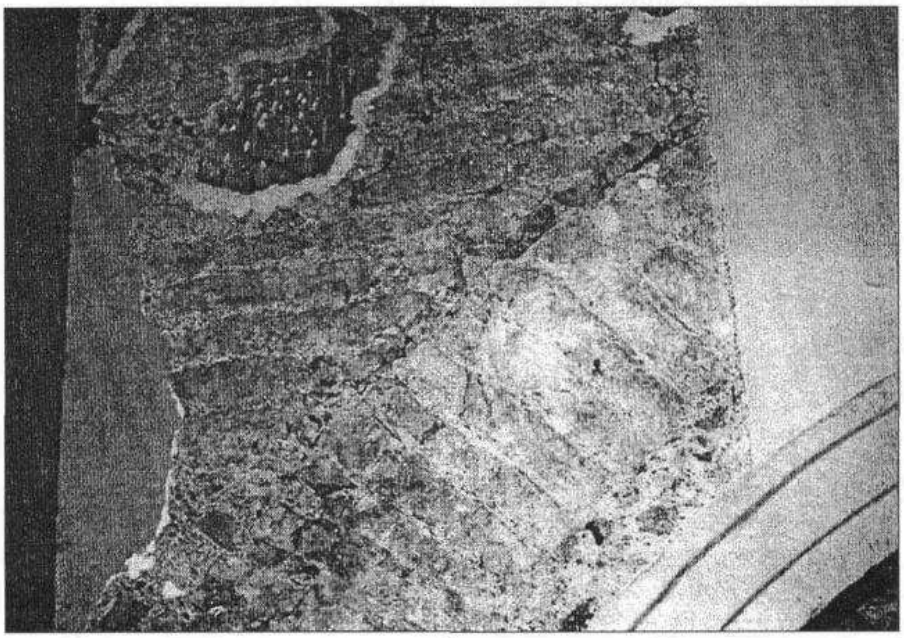

Obr. 6. Povrchová úprava najstaršieho typu muriva „škárovaním" na záklenku vstupného otvoru do severnej podvežovej kaplnky, pohlad na južné líce južnej steny

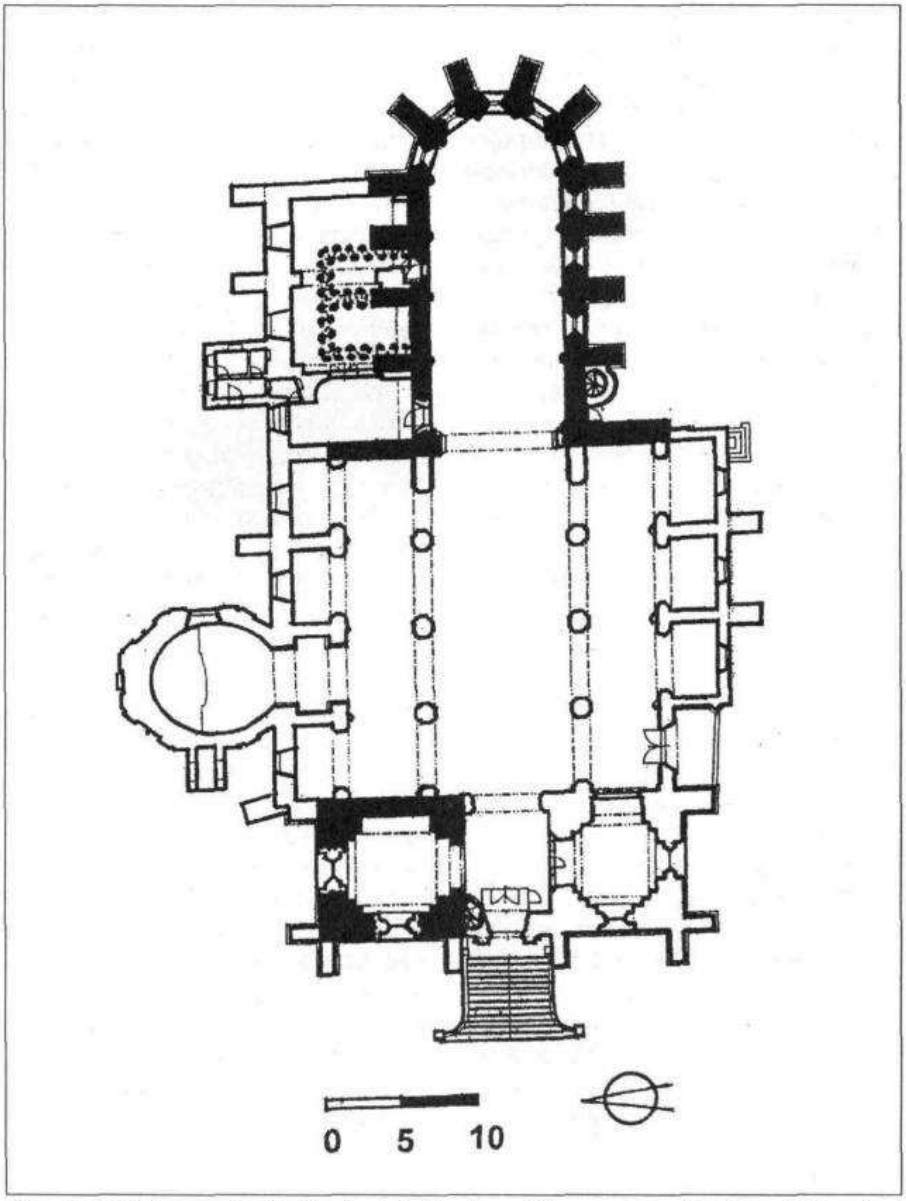

Obr. 7. V pôdoryse dnešného kostola hrubou čiarou vyznačená prvá stavebná etapa, po 1325 (severná podvežová kaplnka) a druhá stavebná etapa, 60.-te roky 14. stor.? (presbytérium)

pričom operák situovaný priamo proti nábehu víťazného oblúka je dnes rovnako, ako jeho pendant na opačnej strane, zabudovaný do východnej štítovej steny gotickej bočnej lode. Oba operáky sa odlišovali od ostatných oporných pilierov po obvode presbytéria tým , že nekončili na vonkajšom líci jeho steny, ale vbiehali plynulo z exteriéru dovnútra dispozície presbytéria - v podkroví nad hlavnou loďou sa našlo ich pokračovanie v polohe nadpražia nad víťazným oblúkom. Je teda predpoklad, že priamo prechádzali do konštrukcie víťazného oblúka, ale situáciu je možné predbežne vyhodnotiť aj tak, že v čase vzniku presbytéria bola v mieste víťazného oblúka najskôr vytvorená plná stena, ktorá oddeľovala presbytérium od predpokladanej časti staršieho kostola, v tom čase ešte prežívajúcej na západe.

Ako sa spomínalo už pri severnom podveží, ani v pripade presbytéria sa nezistila previazanosť jeho stien so stenami lodí kostola. Pre zistenie vzťahu hlavnej a bočných lodí k presbytériu bolo možné v tomto štádiu výskumu využiť iba nálezové situácie v podkroví. Ukázalo sa, že stena hlavnej lode nie je konštrukčne spojená s bočnou stenou presbytéria, hoci oba priestory majú rovnakú šírku, ale dosadá druhotne (prostredníctvom širokej škáry, sledovateľnej po celej výške podkrovia) na bok operáka presbytéria, situovaného v polohe proti severnému nábehu víťazné-

oba typy „škárovania" je zo vzájomných pozícií stien zrejmé, že úprava s nižšími škárami je mladšia. Uvedené úvahy oprávňujú vysloviť predpoklad, že k začiatku budovania severného podvežia mohlo dôjsť po veľkom požiari v r. 1325, pri ktorom bola najviac postihnutá východná časť mesta s Kostolom sv. Mikuláša.[14] (obr.7)

Presbytérium (spodná časť stien)

60 - te roky 14. stor.?

Hlboké presbytérium má v priamej časti pôdorysu tri obdĺžnikové polia krížovej rebrovej klenby, jeho päťboký uzáver prekrýva lúčovitá rebrová klenba. V polohe klenebných prípor sú po vonkajšom obvode umiestnené hranolové stupňovité operáky, ktoré budovali zároveň s výškovým nárastom obvodových stien presbytéria. Štyri operáky pozdĺž severnej steny vtiahla do svojho interiéru stredoveká sakristia (prestavaná v baroku),

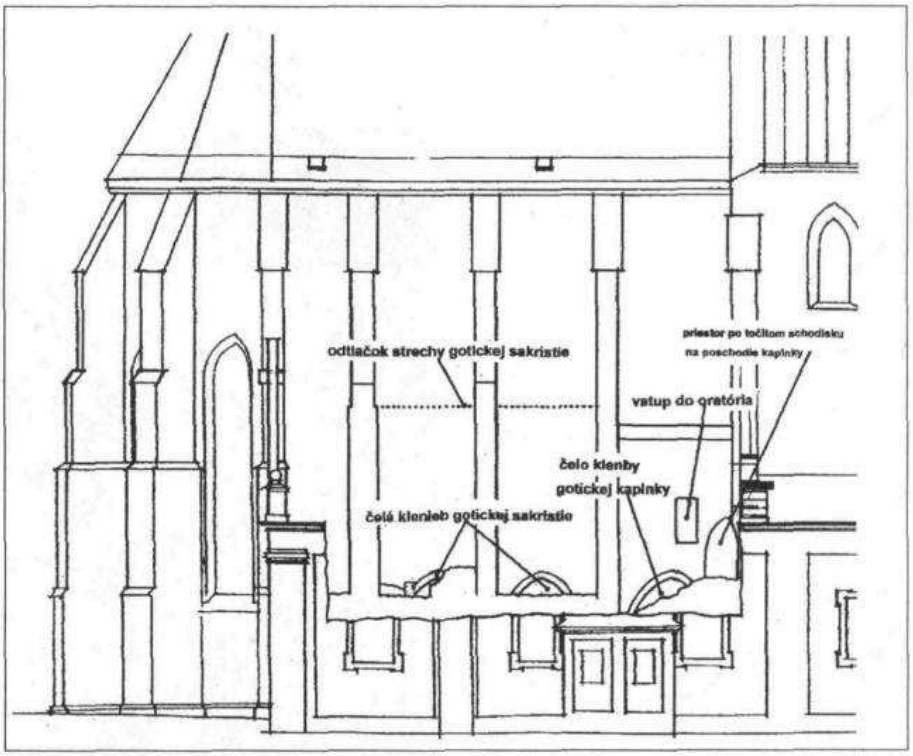

Obr. 8. Pohľad na kostol od severu s priebladom do podkrovia nad dnešnou sakristiou, v čelnom pohľade je zachytená bočná stena presbytéria so stavebnými zvyškami po zaniknutej gotickej sakristii a kaplnke (?)

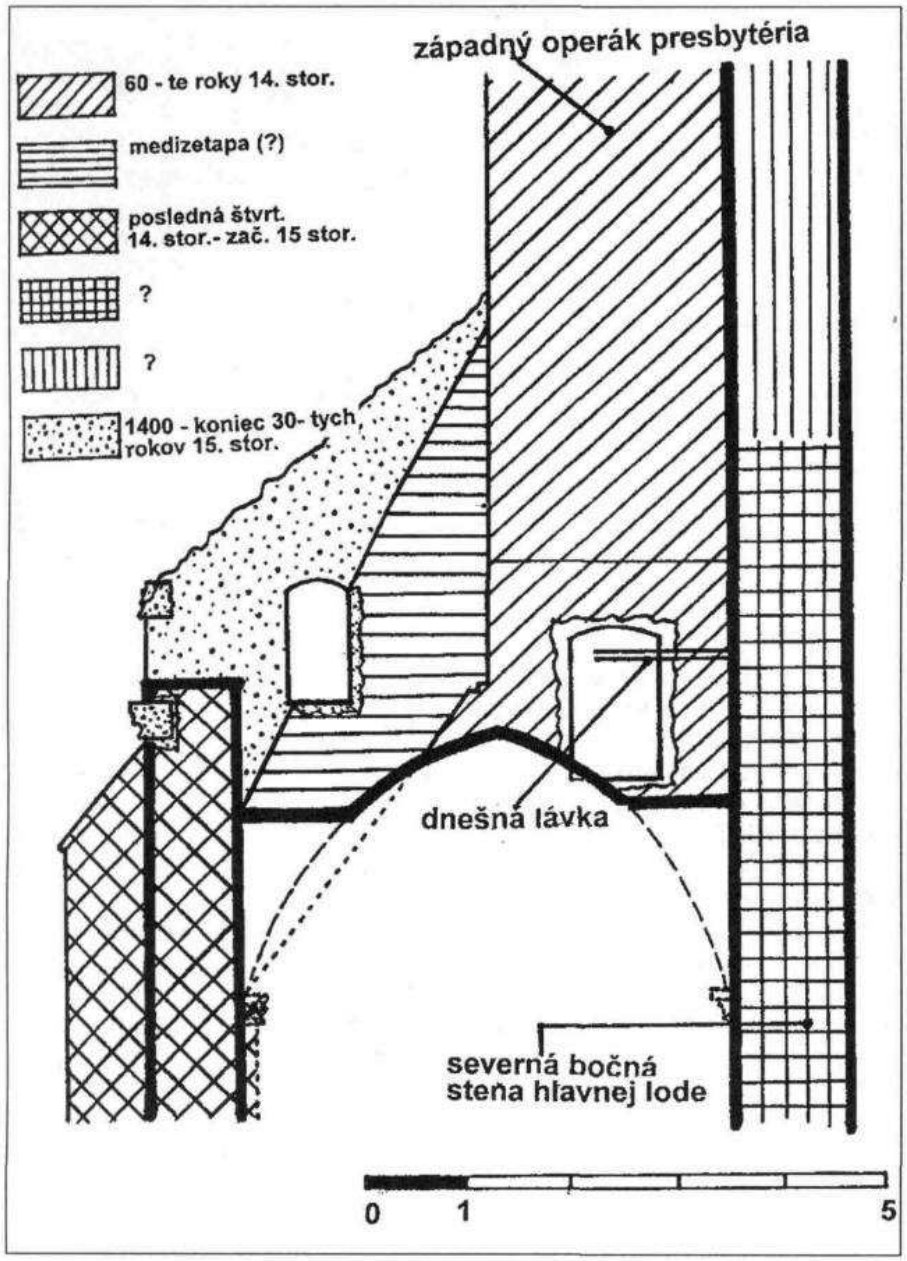

Obr. 9. Priečny rez podkrovím nad severnou bočnou loďou s pohľadom na východný štítový múr so slohovou analýzou jeho vývoja

ho oblúka. Jej sekundárnosť voči operáku a teda celému presbytériu potvrdzuje aj to, že stena v mieste styku s operákom prekryla jeho pôvodnú povrchovú úpravu hrubozrnnou omietkou. Dodatočnosť protiľahlej - južnej steny hlavnej lode voči západnému krajnému operáku presbytéria možno sledovať iba z podkrovia nad hlavnou loďou, pôvodná situácia nad južnou bočnou loďou je narušená.

V počiatočnej etape rozostavali naraz celý pôdorys presbytéria, pričom jednotlivé steny nevytiahli do jednej výškovej úrovne a zďaleka nie po dnešnú korunu. V rovnakej výške ako steny skončili aj operáky a tiež prípory pre plánovanú klenbu, ktorej výstavba sa však už neuskutočnila. Až v ďalšej etape, zároveň so vznikom stien bočných lodí, zvýšili steny presbytéria na dnešnú úroveň, pritom však už nepokračovali v pôvodnom motíve prípor, ale ich hruškový profil zmenili na valcový, ukončený bohato zdobenou plastickou hlavicou, v súlade s príporami v stenách bočných lodí.

O tom, že už v počiatočnej fáze bol zámer vybudovať zároveň s presbytériom aj sakristiu s dvoma poliami krížovej klenby, sa dozvedáme z konštrukčného riešenia časti severnej steny presbytéria. (obr.8) Stena je tu v rozsahu dĺžky plánovanej sakristie zhrubnutá oproti zvyšku obvodu presbytéria a vo výške čiel budúcej klenby je zhrubnutie vytvarované do dvojice lomených oblúkov. Týmto si zároveň s murovaním steny presbytéria vytvorili podporu pre debnenie dvoch klenebných polí nad sakristiou. Zrejme až neskôr vznikla kaplnka, ktorú vložili medzi bočnú západnú stenu sakristie a štítovú stenu severnej lode.[15]

Nositeľom informácie o pokusoch, ktoré prechádzali dnešnej podobe bočných lodí je západný operák presbytéria, ktorý je súčasťou východnej štítovej steny severnej bočnej lode. O tom, že pri budovaní presbytéria počítali už s výstavbou severnej bočnej lode, svedčí fakt, že krajný západný operák presbytéria bol zviazaný s jej štítovým múrom, a to tým spôsobom, že hranolové telo operáka od určitej výšky smerom nadol rozšírili do tvaru trojuholníka. O úmysle postaviť bočnú loď menšej výšky oproti skutočne realizovanému stavu vypovedá skutočnosť , že prepona trojuholníkového štítu nesmeruje ku korune steny gotickej bočnej lode, ale spadá v strmom sklone hlboko pod ňu. Štít, súčasný s operákom, mal teda uzatvárať pultovú strechu nad bočnou loďou menšej výšky, než aká bola skutočne vystavaná. (obr.9) [16] Prípravou na výstavbu nižšej bočnej lode oproti skutočne realizovanej sa javí aj solitérna nálezová situácia na opačnom konci severnej bočnej lode (v severozápadnom kúte lode) , t.j. pri severnej veži. Na východnej stene veže možno na funkčnej gotickej prípore vypozorovať pozostatok jej staršieho stavu. Na rozdiel od ostatných prípor má podstatne nižšiu pätku a podarilo sa na nej zistiť aj stopu po osekanom plastickom prvku, ktorý hypoteticky možno považovať za zvyšok staršej hlavice, umiestnenej asi v polovici dnešnej výšky prípory.

K datovaniu výstavby presbytéria má kunsthistória k dispozícii slohovú pomôcku - na základe prítomnosti valcového jadra pod príporami hruškového tvaru ju rámcovo radí do 60. rokov 14. stor, avšak podľa bližšie neoverených náznakov úpra-

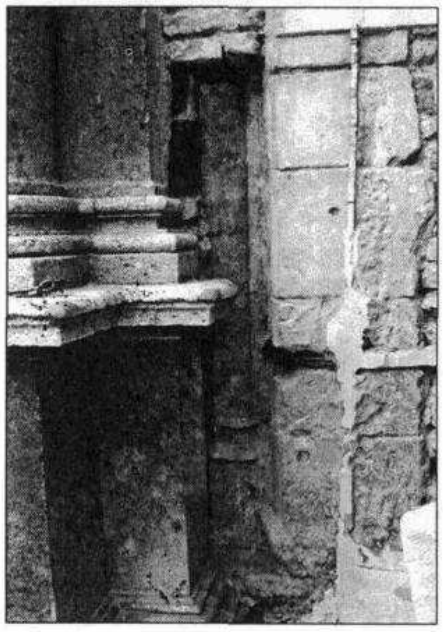

Obr. 10. Nález gotického portálu vedľa stojky barokového portálu v čelnej fasáde

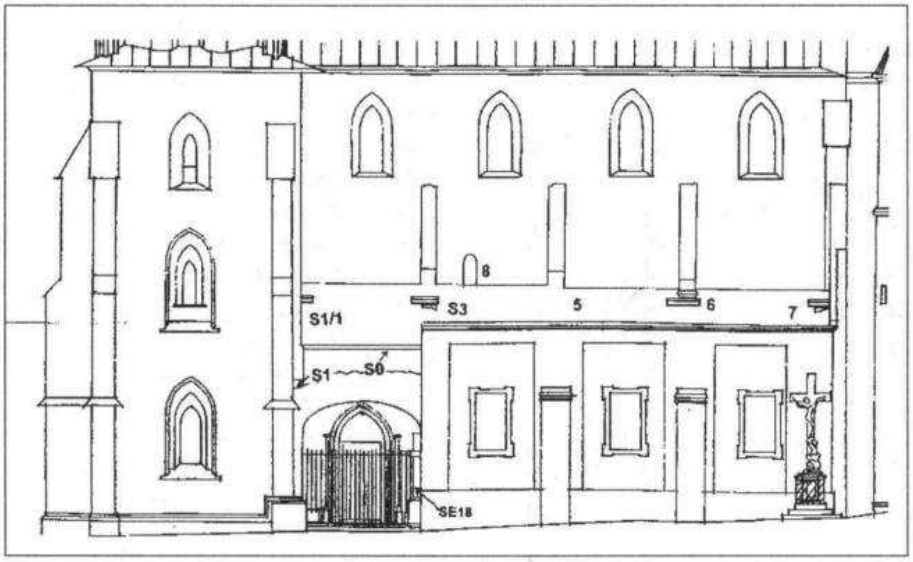

Obr. 11. Pohľad na kostol od juhu s priehľadom na nálezy v podkroví nad južnými novovekými kaplnkami

vy muriva tzv. podrezávaným „škárovaním" by bolo možné 1. etapu persbytéria zaradiť časovo hlbšie a pred vznik severného podvežia.

Bočné lode (steny) a južná veža posledná štvrtina 14.stor. - zač. 15. stor.

V nasledujúcej etape, ktorá je charakteristická už väčšou frekvenciou datovacích prvkov, sa kostol razantne rozvinul. V tomto období vystavali bočné steny bočných lodí, so zabudovanými klenebným príporami. Na ich drieku sa uplatňuje valcová profilácia s obojstrannými výžľabkom, hlavice obsahujú viaceré motívy rastlinnej dekorácie, zriedkavo sa vyskytuje aj figurálny motív. Z ďalších slohových prvkov to je jednak podnes funkčný južný portál a výskum odhalil významný nález gotického portálu aj v čelnej fasáde kostola, motivicky zhodného s južným portálom. (obr.10) Portál zamurovali v čase, keď do jeho otvoru vložili v baroku dnešný portál.

Zároveň s obvodovými stenami vyrástol aj vonkajší oporný systém bočných lodí. Pozostával z raz odstupňovaných hranolových operákov s pultovou kamennou strieškou na ich hornom konci a v mieste rozšírenia. Rekonštruovať tvar a rozmery týchto dnes už zaniknutých prvkov umožnil najmä významný nález súboru ich zvyškov, ktoré sa dostali do polohy podkrovia pri dostavbe bočných kaplniek na zač. 17. stor. (obr.11,12, 12/1) Ich spodné časti boli využité ako steny medzi kaplnkami a v podkroví nad nimi sa zachovali zväčša len fragmenty ich horných striešok. V najzachovalejšom stave , teda aj s murovanou hranolovou časťou tela sa nachádza operák na severovýchodnom nároží pôvodnej bočnej gotickej lode. (obr.13) Operák na juhovýchodnom nároží protiľahlej lode zas poskytol informáciu o riešení spodnej časti, t.j. sokla a bankálovej rímsy, keďže táto časť zostala z neho zachovaná a vizuálne prístupná ako súčasť štítovej steny mladších kaplniek. Etapu je možné na základe tvaroslovia oboch portálov a klenebných prípor klásť do obdobia poslednej štvrtiny 14. až zač. 15. stor. (obr.14)

Na základe súčasného stupňa poznania sa dá predpokladať, že južná veža vznikla v tejto fáze, avšak nie v celej dnešnej výške. Podobne ako pri staršej veži sú jej steny vyľahčené z interiéru vysokými, štíhlymi arkádami s lomeným oblúkom. Na rozdiel od prvej čisto tehlovej veže sú však arkády riešené ako kamenný skelet, iba z exteriéru kostola obložený tehlovým murivom, takže obe veže kostola vyzerajú v spodnej časti na prvý pohľad zhodne a vytvárajú mylný dojem jednorázového vzniku západného dvojvežia. Prízemie južnej veže bolo priechodné, vstupovalo sa doň zboku od severu a naprieč prechádzalo do bočnej lode. Oba vstupné výrezy boli tvorené vysokými a mohutnými kamennými portálmi s lomeným nadpražím. Zatiaľ čo zo strany interiéru veže boli umiestnené do osi symetrie jej stien, voči bočnej južnej lodi sa portál ocitol mimo jej osi. (obr.15) Táto nezrovnalosť poukazuje na to, že pri výstavbe južnej veže sa mu-

Obr. 12. Podkrovie nad južnými novovekými kaplnkami. Torzo čela operáka nad korunnou rímsou bočnej lode, foto nálezovej situácie S3 z obr. 11

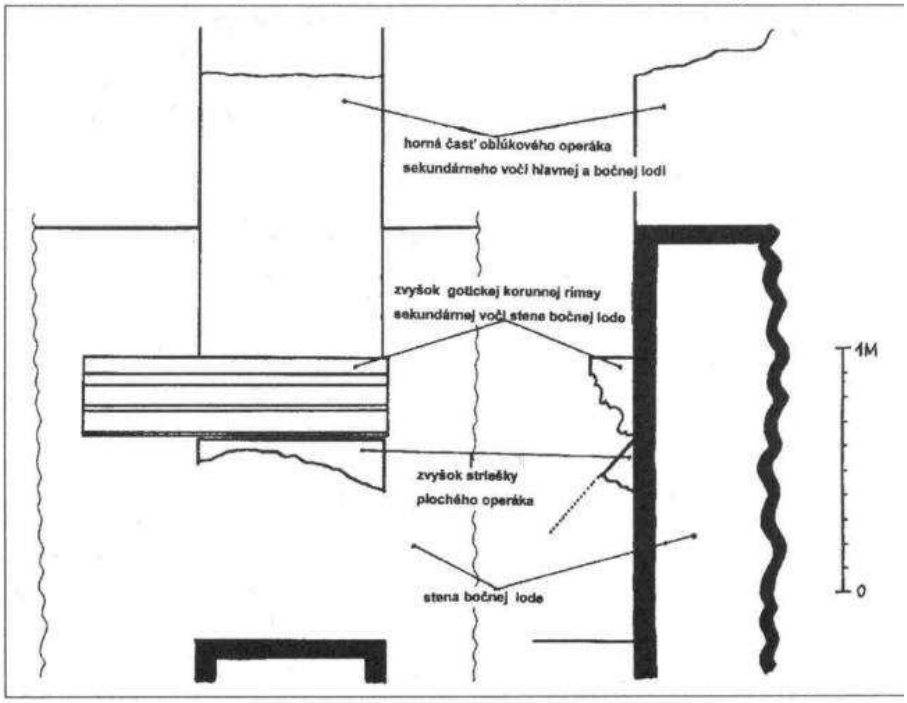

12/1 Podkrovie nad južnými novovekými kaplnkami, grafické zobrazenie nálezovej situácie S3 z obr. 11

Obr. 13. Podkrovie nad severnými novovekými kaplnkami s pohľadom na torzo plochého operáka v severovýchodnom nároží, nad ním zvyšok korunnej rímsy

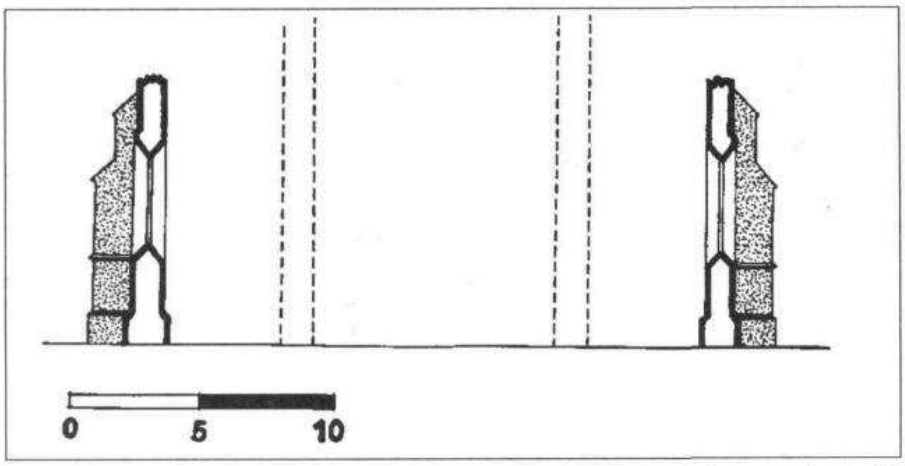

Obr. 14. Hypotetická rekonštrukcia etapy vzniku vonkajších stien bočných lodí s plochými operákmi a klenebnými príporami, posledná štvrtina 14. stor.-zač.15. stor. Priečny rez spodnou časťou kostola

sel staviteľ podriadiť staršej situácii, kedy už stáli určité časti z dnešného kostola. Výsledkom snahy zachovať symetriu vo vnútri veže a tiež symetriu v celkovom dispozično – priestorovom usporiadaní stavby sa stala nesymetrická poloha portálu voči pozdĺžnej osi južnej lode. Keďže vrchol portálu v severnej stene, smerujúceho z veže do predsiene kostola je umiestnený podstatne vyššie, ako vrcholnica klenby v predsieni je zrejmé, že v čase vzniku veže ešte predsieň nemohla byť zaklenutá dnešnou klenbou. Až v záverečnej fáze stredovekého vývoja , ktorá predstavovala kompletné zaklenutie kostola zrušili priechodnosť podvežia tým, že vložili do oboch portálov kružbové výplne. Na severnej strane sa podriadili polohe vrcholnice novej klenby v predsieni umiestnením hornej hrany kružbovej výplne (v tvare segmentu) pod úroveň tejto klenby. Z južného podvežia sa tak stala kaplnka prístupná už iba z predsiene, prostredníctvom malého sedlového portálu, ktorý vložili do kružbovej výplne.

Hlavná loď (steny)

doba vzniku?

Najviac otázok vyvoláva spôsob a doba vzniku hlavnej lode. Jej bočná severná stena podľa nálezov v podkroví bola budovaná do dnešnej výšky minimálne vo dvoch technologických etapách (viď.obr.9)[17]. V prospech názoru, že hlavná loď nebola ani len projekčne naplánovaná zároveň s bočnými loďami, vypovedá do očí bijúca „skromnosť" jej interiérového vybavenia. Napr. jej steny nie sú ani na vnútornom líci, ani smerom ku bočným lodiam členené klenbovými príporami, ako to vidno pri vonkajších stenách bočných lodí. Dokonca sa zdá, že spočiatku sa vôbec neuvažovalo so zaklenutím hlavnej lode , keďže tak vysoko umiestnené krížové gotické klenby, ako sa podnes zachovali, si jednoznačne vyžadovali zabezpečenie vonkajšími operákmi, ktoré sa murovali vždy zároveň s nárastom stien do výšky. V našom prípade však vznikli oblúkové operáky neskôr ako steny hlavnej aj vedľajších lodí.[18] Dokazuje to skutočnosť, že v dôsledku ich vkladania do stien narušili pôvodne intaktné líce stien, v prípade hlavnej lode dokonca aj s povrchovou úpravou. Zatiaľ nie je možné nájsť odpoveď na to, prečo v neskorom období začiatku 15. stor. pristúpili ku bazilikálnemu typu kostola a už vôbec nie je jasné, prečo nepočítali od začiatku aj so zaklenutím hlavnej lode. Ako vidno okolnosti, spôsob a doba vzniku hlavnej lode vyvolávajú mnoho otázok, na ktoré sa bude musieť pokúsiť nájsť odpoveď niektorá ďalšia etapa výskumu a to najmä preverením vzťahov konštrukcií a detailov vo výškach, ktoré boli zatiaľ - bez lešenia nepristupné.

Zaklenutie všetkých priestorov - ukončenie stredovekého stavebného vývoja baziliky

1400 - koniec 30 - tych rokov 15. stor.

Všetky doteraz vymenované etapy je potrebné považovať len za technologické fázy stavebnej realizácie, pretože ani jedna z nich nepriviedla kostol do kompletnej podoby, v akej by mohol ako celok slúžiť liturgickým účelom. Stále totiž nebol, snáď len s výnimkou severného podvežia, zhora prekrytý. Záverečná etapa, ktorá sa vyznačovala jednorázovým zaklenutím všetkých priestorov, t.j. hlavnej a bočných lodí, predsiene,

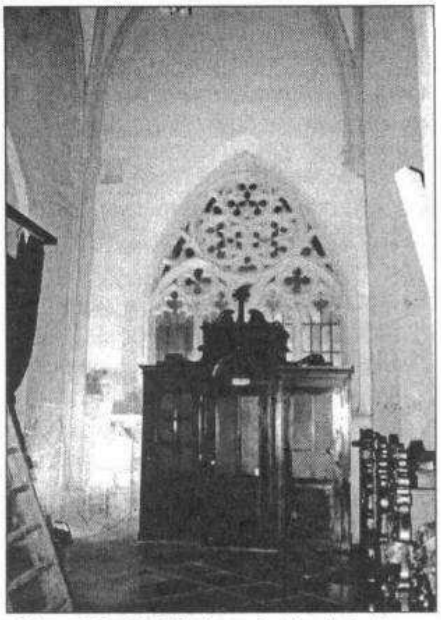

Obr. 15. Pohľad z bočnej lode na východnú stenu južnej veže. Otvor medzi podvežím a loďou je situovaný mimo pozdĺžnej osi lode, kružbová výplň bola do otvoru vložená dodatočne

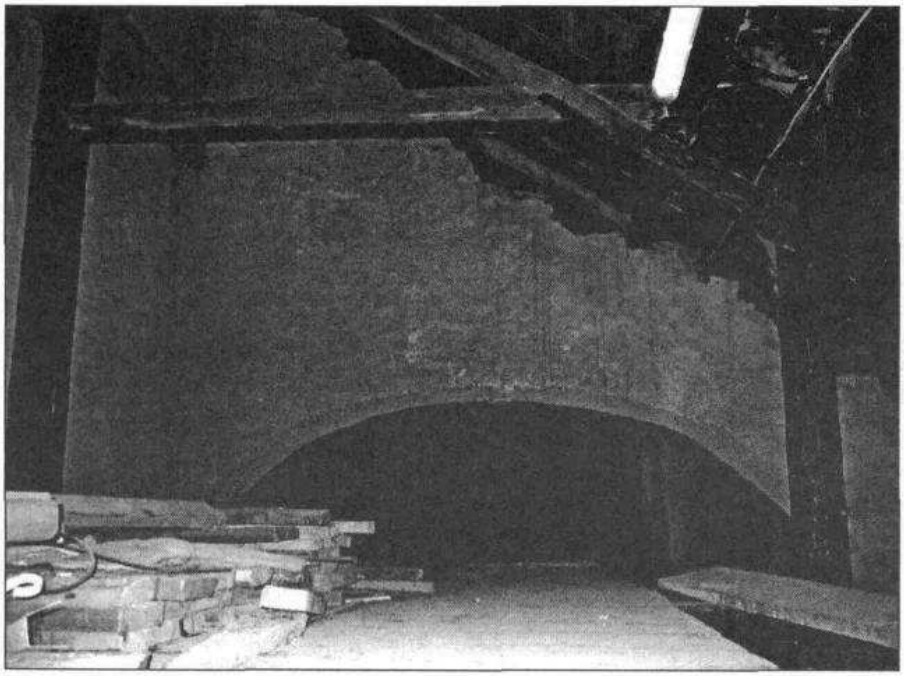

Obr. 16. Pobľad na oblúkové operáky zachované v podkroví nad južnou bočnou loďou

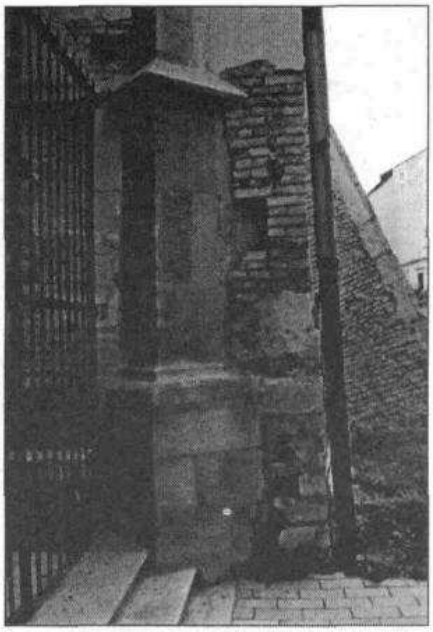

Obr. 18. Zvyšok hrotitého ukončenia 1. operáka od západu , zabudovaného do východnej steny južnej predsiene. Pobľad od juhozápadu

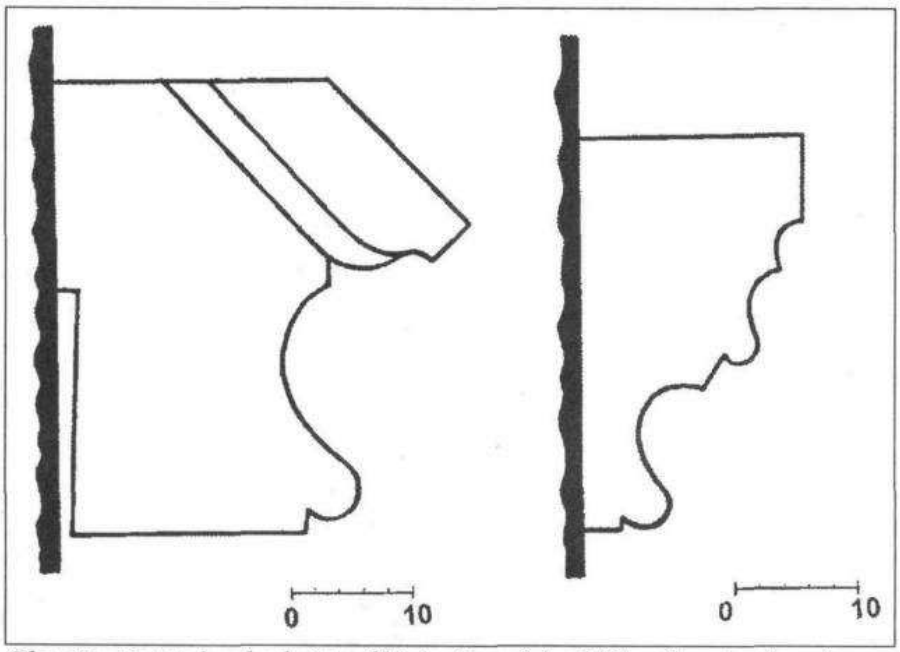

Obr. 17. Motivicky zhodná profilácia rímsy čela oblúkového operáka s korunnou rímsou bočných lodí dokladá súčasný vznik oboch prvkov

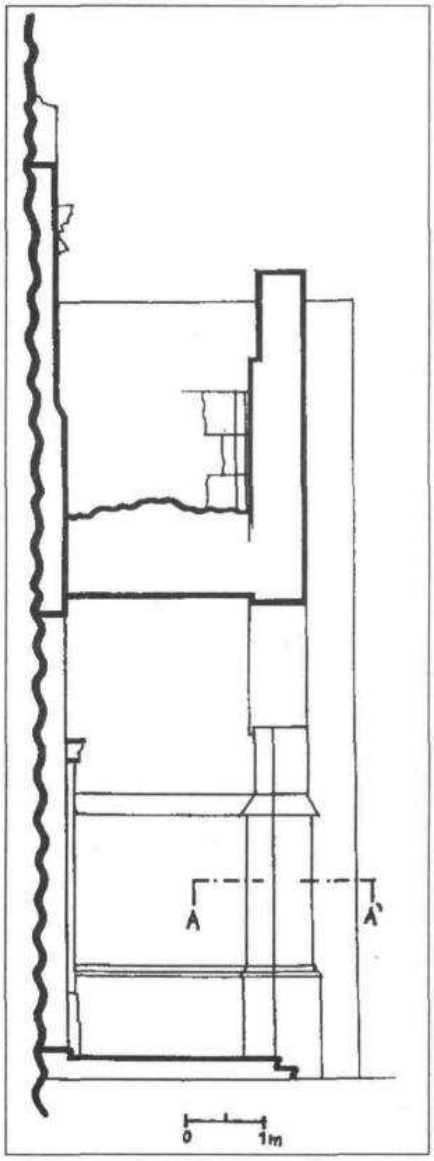

Obr. 19. Zvyšok 1. operáka od západu, zabudovaného do východnej steny južnej predsiene. Pobľad na bočnú - západnú stenu operáka, v hornej časti jednoduchý prútový profil

chóru a presbytéria musela byť preto finančne a časovo mimoriadne náročná. Azda to bolo dôvodom uplatnenia na dané obdobie príliš jednoduchého konzervatívneho typu krížovej rebrovej klenby v hlavnej lodi a nenáročnosti jej konzol. O tom, že bočné aj hlavná loď boli zaklenuté naraz svedčí rovnaký typ jednoduchých konzol použitých ako v hlavnej lodi, tak aj na vonkajšom líci jej stien, smerujúcom ku interiéru bočných lodí. Na časový posun medzi výstavbou vonkajších stien bočných lodí a ich zaklenutím poukazuje odlišný typ ich podpôr, keď na vonkajšej stene sú prípory s bohatými plastickými hlavicami a na protiľahlej stene, ktorá je stenou hlavnej lode sú situované spomenuté jednoduché konzoly zhodné s konzolami v hlavnej lodi.

V rozpore so skromnou vnútornou výbavou sa javí exteriérové riešenie. Proti tlakom 4 polí krížovej rebrovej klenby hlavnej lode opreli pozdĺž každej z jej bočných stien 3 vysoké oblúkové tehlové operáky[19], zachované v podkroví už iba na južnej strane. (obr.16)

Telo operákov pozostávalo z hornej a spodnej časti. Horná časť premosťovala oblúkom klenbu nad bočnou loďou, pričom jeden jej koniec bol opretý o stenu hlavnej lode, druhý postavili na korunu steny bočnej lode v polohe nad starším operákom.[20]

Z tela operákov sa neuplatňovala nad pultovými strechami

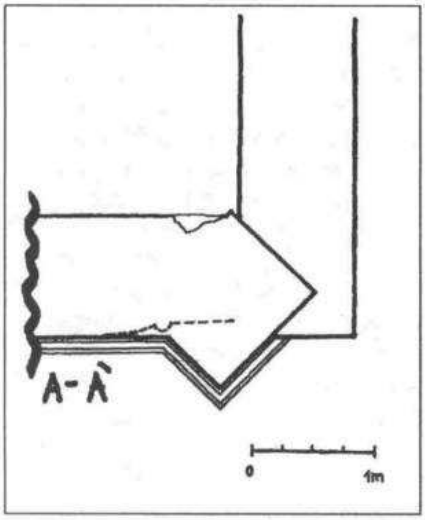

Obr. 19/1 Zvyšok 1. operáka od západu, zabudovaného do východnej steny južnej predsiene, rez

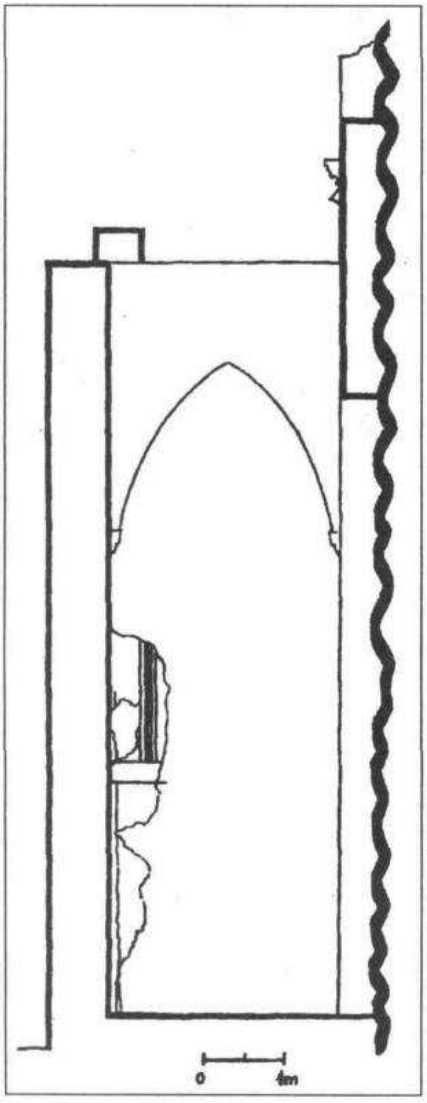

Obr. 19/2. Torzo hrotitého ukončenia 2. operáku od západu. Pohľad na východnú stenu dekorovanú nad bankálovou rímsou kanelúrami

bočných lodí oblúková časť,[21] ale len nadmurovka nad ňou, spadajúca od steny hlavnej lode nadol strmou šikminou, dosadajúcou prostredníctvom hranolového čela (s hornou kamennou strieškou) na korunnú rímsu steny bočnej lode. O súčasnom vzniku oblúkovej časti operákov a kamennej korunnej rímsy bočných lodí svedčí vzájomná zhoda ich profilácie. (obr.17) Pôvodné ploché prístenné operáky bočných lodí ešte ani nezačali plniť svoju statickú funkciu, keďže doposiaľ neboli bočné lode zaklenuté a už ich prerábali, resp. zosilovali. Museli totiž preniesť nielen pôvodne plánované tlaky klenieb bočných lodí, ale cez oblúkovú časť aj klenby hlavnej lode. Pre zvýšenie únosnosti natiahli hranolové telá operákov tehlovou prímurovkou výrazne smerom do exteriéru a ich čelné plochy spevnili hrotitým ukončením z opracovaných kamenných kvádrov. Pre získanie uceleného vzhľadu takto upraveného operáka, prepásali domurovanú časť bankálovou a soklovou rímsou, tvarovo a polohou nadväzujúcou na zachované rímsy pôvodného plochého operáka. Horné ukončenie operákov nepoznáme, predpokladáme prítomnosť fiál.[22] (obr. 21)

Začiatkom 17. stor. sa murované telá operákov stali deliacimi stenami medzi kaplnkami, ktoré vybudoval P. Pázmáň po oboch stranách bočných lodí, pričom ich kamenné hroty boli zosekané. Našťastie časť hrotitého ukončenia operáka, predstupujúca do voľného priestoru predsiene pred južným gotickým portálom v tom čase neprekážala a tak zostala zachovaná, podnes. Túto záverečnú stredovekú etapu radíme podľa najmladšieho erbu na klenbe lode, nachádzajúceho sa vo východnom poli, do konca 30-tych rokov 15. stor. (obr. 20, 21, 22,23)

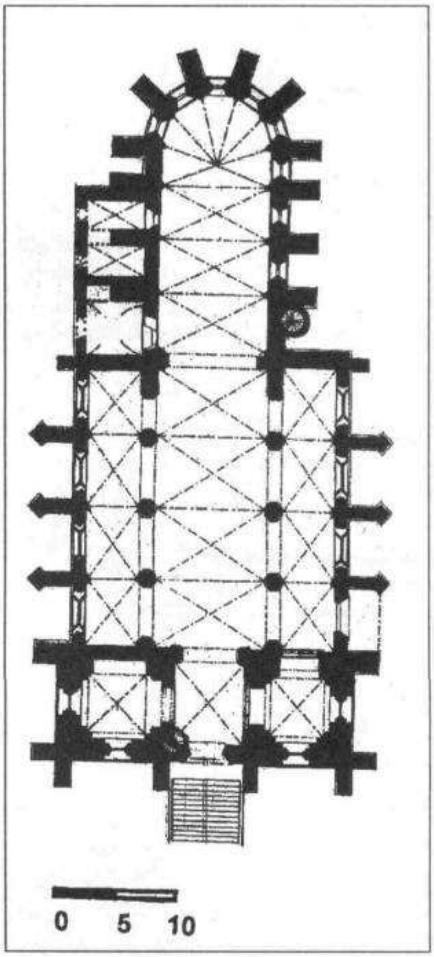

Obr. 20. Hypotetická rekonštrukcia konečnej gotickej podoby kostola, 1400 – koniec 30. rokov 15. stor. pôdorys

Niektoré nové poznatky k novovekým etapám

Významnou zmenou prešiel kostol za kardinála Petra Pázmáňa, ktorý dal v období medzi rokmi

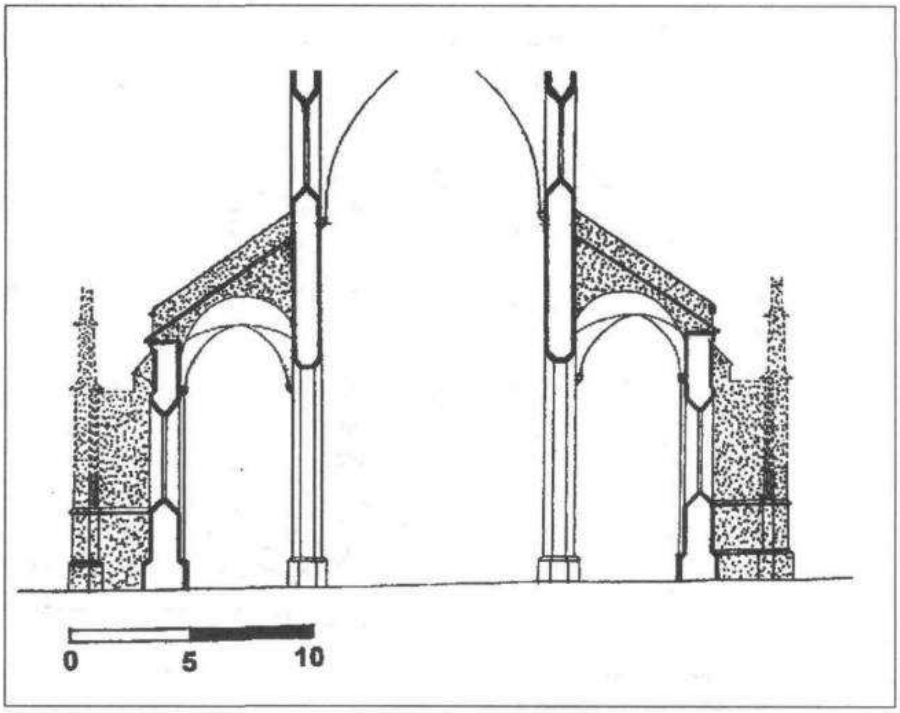

Obr. 21. Hypotetická rekonštrukcia konečnej gotickej podoby kostola, 1400 – koniec 30. rokov 15. stor. Priečny rez spodnou časťou stavby s náznakom tvaru oblúkových operákov ukončených hrotom

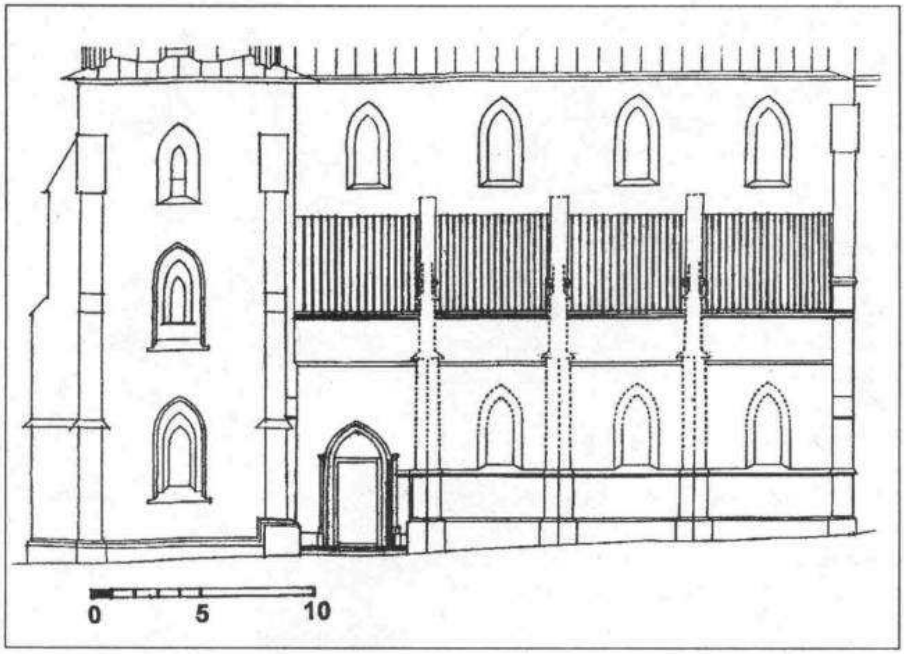

Obr. 22. Hypotetická rekonštrukcia konečnej gotickej podoby kostola, 1400 – koniec 30. rokov 15. stor. Pohľad na južnú fasádu lode s náznakom tvaru oblúkových operákov ukončených hrotom

1618–1630 vybudovať pozdĺž bočných lodí medzi telami operákov kaplnky. Pozdĺž severnej bočnej lode vznikli štyri, pozdĺž južnej tri kaplnky, pričom priestor pred južným gotickým portálom neuzavreli spredu stenou, ale ponechali ho ako zaklenutú predsieň.

Za najdôležitejší prínos výskumu k tejto etape možno považovať vyvrátenie doterajších názorov na pôvodnosť dnešného zaklenutia bočných kaplniek. Doposiaľ sa v literatúre tradične zdôvodňovalo uplatnenie archaického zaklenutia kaplniek krížovými rebrovými klenbami snahou napodobniť klenby obvyklé pre gotické sakrálne stavby. Naše pochybnosti o reálnosti týchto názorov sa potvrdili pri obhliadke podkroví nad kaplnkami, kde sa zistili nad rubom ich dnešných klenieb murované omietnuté konštrukcie nábehov, ktoré reprezentujú pozostatky pôvodného spôsobu zaklenutia kaplniek. Podnes jestvuje v rámci kostola jeden priestor, kde nebolo pôvodné zaklenutie nahradené krížovou klenbou. Je to kaplnka, ktorou sa prechádza z bočnej severnej lode do barokovej polygonálnej kaplnky Trnavskej Panny Márie.[23] Táto jediná kaplnka je zaklenutá tzv. korýtkovou klenbou. (obr.24) Nálezy murovaných nábehov zistené v podkroví nad všetkými kaplnkami dokladajú v čase ich vzniku totožný spôsob zaklenutia.

Aj vstupná arkáda z lode do tejto jedinej kaplnky s pôvodnou klenbou zostala zachovaná v autentickom tvare, t.j. s polkruhovým uzáverom, na rozdiel od ostatných kaplniek, kde sú arkády ukončené lomeným oblúkom. Na čelnej ploche už len tejto arkády sa nachádza plastická štuková figurálna dekorácia. Na plochách ostatných arkád bola zničená pri ich úpravách v 19. stor.

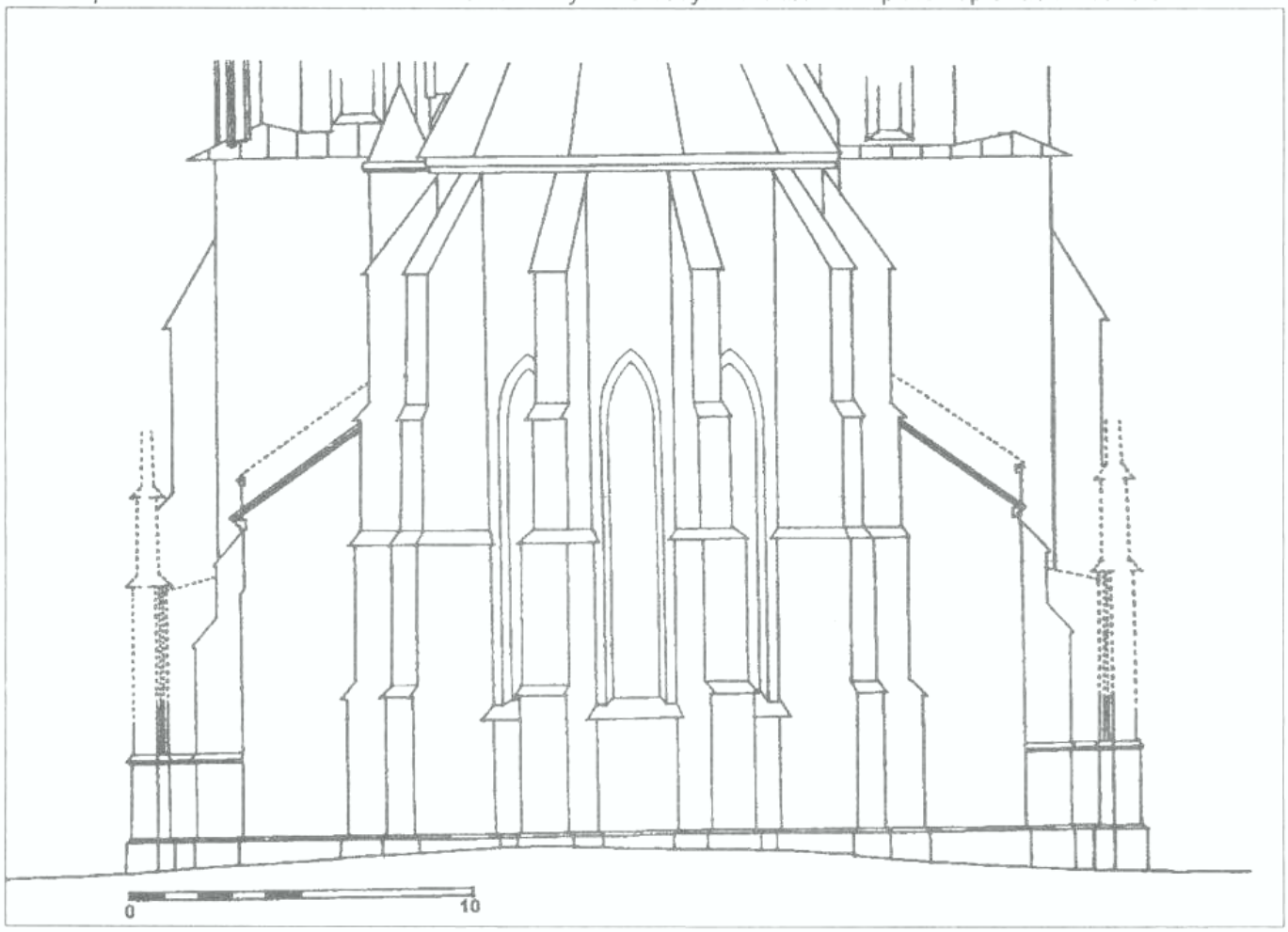

Obr. 23. Hypotetická rekonštrukcia konečnej gotickej podoby kostola, 1400 – koniec 30. rokov 15. stor. Pohľad na východnú časť kostola s náznakom tvaru hrotito ukončených operákov pozdĺž stien lodí a s dvojicou prežívajúcich starších plochých operákov v nárožiach bočných lodí

Obr. 24. Korýtková klenba zachovaná nad „pazmáňovskou" kaplnkou, ktorá je vstupným priestorom do barokovej kaplnky Trnavskej Panny Márie

Je teda zrejmé, že pri budovaní kaplniek v čase kardinála Petra Pázmaňa boli odstránené pôvodné vonkajšie gotické obvodové múry bočných lodí kostola a nahradené arkádami s polkruhovými uzávermi. Kaplnky boli prekryté korýtkovými klenbami opretými o obežné profilované fabiónové rímsy. Do múrov medzi kaplnkami vtiahli pôvodné operáky, ktorým kvôli tomu museli zosekať hrotité kamenné armovania čelných plôch.

Hmotovo – priestorové usporiadanie kostola sa zmenilo aj nahradením pôvodnej gotickej sakristie a poschodovej kaplnky jednotným priestorom podnes jestvujúcej sakristie, ktorej obvodovou severnou stenou nadviazali na líniu severnej steny novovytvorených bočných kaplniek. Informáciu, ktorá umožňuje zaradiť vznik sakristie do obdobia vzniku kaplniek, nachádzame v rámci podkrovia nad dnešnou sakristiou priamo v podobe dátumu (1618) vyrytého začerstva do omietky na východnom líci štítovej steny medzi severnou bočnou loďou a podkrovím nad sakristiou.[24] Celkový vzhľad kostola sa v dôsledku likvidácie gotických stien bočných lodí radikálne zmenil uplatnením pravouhlých okien. (obr.25)

V období klasicizmu predĺžili pôvodnú emporu smerom do lode. Jej podestu opreli o konzoly s ružicovou plastickou dekoráciou v čelách. Do tohto obdobia radíme aj vznik „predsiene" s pruskými klenbami pristavanej ku severnej obvodovej stene sakristie. Súčasťou tejto koncepcie, ktorá vytvorila poveternostnú clonu pred vstupom do sakristie bola aj priečka s nikou pre umiestnenie kachieľ aj s prikladacím otvorom. Zároveň tým došlo k odčleneniu vyhrievaného západného priestoru sakristie od zvyšku na východe.

V predbežne bližšie neurčenom období 2. polovice 19. stor. vzniklo zaklenutie bočných kaplniek dodnes jestvujúcimi krížovými rebrovými klenbami (konzoly, rebrá aj svorníky sú vytvorené zo štuku) s lomenými čelami. Taktiež staršie tvary arkád zo 17. stor. s polkruhovými záklenkami, vedúce z bočných lodí do kaplniek boli zamenené za arkády s lomeným záklenkom. Predbežne nepoznáme dôvod, prečo došlo k tomuto riešeniu, ani kto ho z významných cirkevných hodnostárov inicioval.

Záver

Príspevok prináša prvé poznatky o stavebnom postupe formovania trnavského kostola sv. Mikuláša do podoby vyspelej gotickej trojloďovej baziliky. Ako vidno počiatočná etapa pamiatkového výskumu odhalila množstvo nálezov, ktoré umožnili vytvoriť chronológiou stavebných fáz vyše storočnej zložitej výstav-

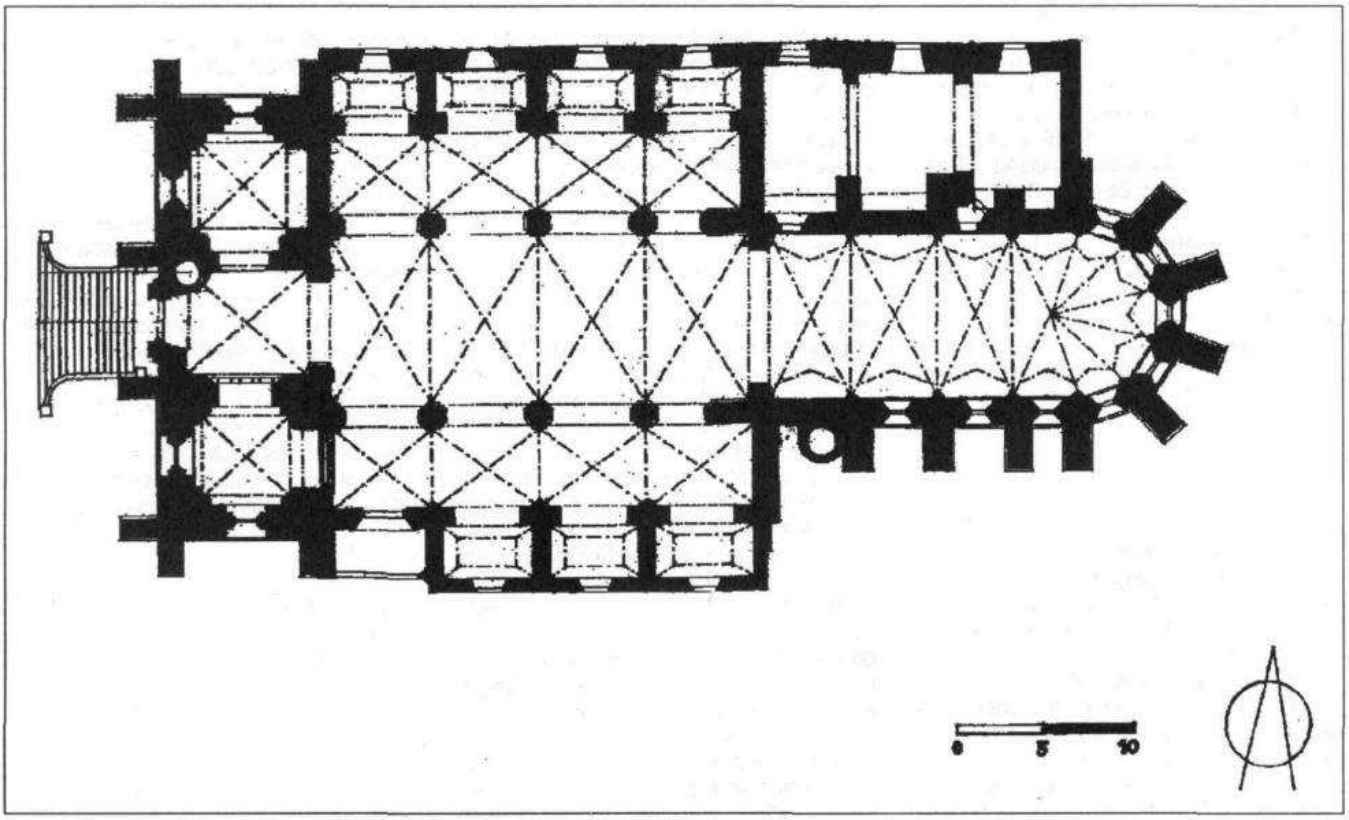

Obr. 25. Pôdorys kostola za kardinála Petra Pázmáňa, 1618-1629

by kostola. Obmedzené priestorové podmienky terénneho výskumu (nebolo možné vyčerpať nálezové možnosti stien trojlodia mimo úrovne podkrovia) a absencia podrobného zamerania však nedovolili zodpovedať ešte mnoho otázok, ktoré súvisia s danou témou. Závery 1. etapy výskumu sa preto budú ďalej dopĺňať, upresňovať a určite bude nutná aj ich korekcia. Napríklad vzhľadom na to, že nie sú známe dispozično - priestorové vzťahy románskeho predchodcu dnešného kostola, nie je možné vytvoriť predstavu ako fungoval výkon liturgie počas vyše storočia jeho prestavby na gotický kostol. Na základe nepriamych dôkazov je možné vysloviť hypotézu, že pôvodný románsky kostol mohol stáť v centre dispozície nového kostola (aspoň ako torzo pôvodnej stavby) až do doby poslednej fázy, ktorá reprezentuje kompletné zaklenutie gotického kostola.

Bolo by preto mimoriadnym prínosom pre stavebné a cirkevné dejiny mesta Trnava, ako aj pre poznanie samotného gotického kostola, ak by sa podarilo získať informácie o staršom kostole. Veľa si sľubujeme od sprístupnenia krýpt pod podlahou kostola pre pamiatkový a archeologický výskum a najmä od vykonania podrobného archeologického výskumu, ktorým by bolo potrebné preveriť ako interiér, tak aj bezprostredné okolie dnešného kostola.

Literatúra

HENSZLMANN, I.: Magyarország csúcsíves stylü müemlékei, Budapest, 1880, s. 209

JANKOVIČ, V.: Pamiatkové bohatstvo mesta. In: Dejiny Trnavy. Ed. J. ŠIMONČIČ – J. WATZKA, Bratislava, 1988, s. 313-326

KAHOUN, K.: Gotická sakrálna architektúra Slovenska, Bratislava, 2002

KOL. AUTOROV: Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok 3, Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, Obzor Bratislava, 1969, s. 316 - 318

KOL. AUTOROV: Dóm sv. Mikuláša, farský. In: Trnavské kostoly, Ars Monument, 1993, s. 2 - 6

MAROSI, E.: Einige tendenzioze Planänderungen. Beiträge zur Stilgeschichte der ungarischenarchitektur des 14. Jahrhunderts. In: Acta Technica Academiae Scientarium Hungaricae, 77, 1974, s.297- 354

PUŠKÁROVÁ, B.: Kostol sv. Mikuláša, farský. In: Mestská pamiatková rezervácia Trnava, Ars Monument, 1997, s. 32–35

RADVÁNI, H.: Dóm sv. Mikuláša v Trnave. In: Vlastivedný časopis 17, 1969 s. 113-121

RADVÁNI, H.: Stará Trnava v obrazoch, Trnava, 1994

RADVÁNI, H.: Dóm sv. Mikuláša, Original Print, s.r.o., Trnava, 1997

RADVÁNI, H.: Dóm sv. Mikuláša rástol s Trnavou. In: Novinky z radnice, Mesto Trnava, 12/ 01 2004/05, s. 18-20

RAZÍM, V. – JEŽEK, M.: Ke stavebnímu vývoji kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi. In: Průzkumy památek 1, SPÚ Středních Čech v Praze, Sdružení profesionálních pracovníku památkové péče, 2001, s. 21–37

ROHÁČ, J.: Stredoveká Trnava. In: Dejiny Trnavy. Ed. J. ŠIMONČIČ – J. WATZKA, Bratislava, 1988, s. 34–62

STANÍK, I.: K počiatkom výstavby mestského opevnenia v Trnave. In: Pamiatky a príroda 15, Bratislava, 1985, s. 9 -13

STANÍK, I.- ŽUFFOVÁ, J.: Počiatky urbanizmu mesta Trnava. In: Archeologia historica 20, 1994, s. 285 -298

URMINSKÝ, J.: Unikátny objav hrobov z 9.a 10. stor. In: Novinky z radnice, Mesto Trnava, 06 2006, s.9

ZACHAROVÁ, D.: Objav gotickej exteriérovej maľby a zvyškov po zaniknutých stredovekých konštrukciách kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 8, zborník zo seminára, Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2005, s.11-16

ŽUFFOVÁ, J.: Počiatky murovanej zástavby na parcele domu M. Sch. Trnavského.

In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja, Pamiatkový ústav, Regionálne stredisko Trnava, Ed. J. ŽUFFOVÁ, 1997, s. 15 -22

ŽUFFOVÁ, J.: Najstaršia etapa domu na Hlavnej ul. č. 1. v Trnave. K typu meštianskeho domu viazaného na kolonizačnú vlnu. In: Archeologia historica 28, 2003 s. 325 - 339

Poznámky:

[1] KOL. AUTOROV: Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok 3, Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, Obzor Bratislava, 1969, s.316 -318, RADVÁNI, H.: Dóm sv. Mikuláša v Trnave. In: Vlastivedný časopis, 1969, č. 17, s. 113 -121, JANKOVIČ, V.: Pamiatkové bohatstvo mesta. In: Dejiny Trnavy. Ed. J. Šimončič – J. Watzka, Bratislava, 1988, s. 313-326, PUŠKÁROVÁ, B.: Kostol sv. Mikuláša, farský. In: Mestská pamiatková rezervácia Trnava, Ars Monument, 1997, s. 32 – 35, RADVÁNI, H.: Dóm sv. Mikuláša. Trnava: Original Print, s.r.o., 1997,

[2] HENSZLMANN, I.: Magyarország csúcsíves stylu múmlékei, Budapest, 1880

[3] MAROSI, E. : Einige tendenzioze Planänderungen. Beiträge zur Stilgeschichte der ungarischenarchitektur des 14. Jahrhunderts. In: Acta Technica Academiae Scientarium Hungaricae, 77, 1974, s.297- 354

[4] RADVÁNI, 1969, Ref. 1

[5] URMINSKÝ, J.: Unikátny objav hrobov z 9.a 10. stor. In: Novinky z radnice, Mesto Trnava, 06 2006, s.9

[6] Trnavský archivár H. Radványi na základe archívnych údajov viac razy publikoval názor na existenciu „románskej rotundy", ktorá mala byť kaplnkou sv. Juraja a tvoriť súčasť románskeho kostola sv. Mikuláša. H. Radváni predpokladá, že po zbúraní románskeho kostola slúžila počas výstavby gotickej baziliky na konanie farských bohoslužieb. Dokonca uvažuje s pokračovaním jej existencie aj súčasne s gotickým kostolom (mala byť prostredníctvom podnes jestvujúceho gotického portálika priamo napojená na severnú stenu presbytéria). Kaplnku mala nahradiť až v 17. stor. dnešná novoveká sakristia. RADVÁNI, H.: Románska kaplnka sv. Juraja v Trnave. In: Ochranca prírody a pamiatok 7, 1967 s.32, RADVÁNI, H.: Dóm sv. Mikuláša rástol s Trnavou. In: Novinky z radnice, Mesto Trnava, 12/ 01 2004/05, s. 18-20

Voči hypotéze prítomnosti stavby typu rotundy v tejto lokalite pred výstavbou gotickej baziliky, berúc do úvahy dobové analógie, nemožno namietať. Problémom je, že H. Radváni dáva hypotéze ničím nepodložené presné kontúry - kresbou definuje rozmery a najmä umiestňuje stavbu do konkrétnej polohy - napája ju priamo na severnú stenu presbytéria, kde údajne mala prežívať až do výstavby novovekej sakristie. Na polohu rotundy usudzuje však iba na základe prítomnosti portálu vedúceho z presbytéria do dnešnej novovekej sakristie. Ako však ukázal pamiatkový výskum portál spájal s presbytériom stredovekú sakristiu, súčasnú so vznikom presbytéria – predchodkyňu dnešnej sakristie. Stredoveká sakristia mala obdĺžnikový pôdorys, na čo poukazujú nálezové situácie v dnešnom podkroví, podľa ktorých zároveň sa dá jednoznačne vylúčiť napojenie stavby valcového tvaru (viď. obr. 8).

I napriek tomu však nemožno Radvániho umiestnenie rotundy predbežne odmietnuť, úplnou náhodou mohla byť situovaná na mieste, kde ju predpokladá. Tu by ale musela reprezentovať staršiu situáciu, ktorú prekryl stredoveký zásah pri výstavbe gotickej sakristie a určite nijako nesúvisela s gotickým portálikom v severnej stene presbytéria. Viac by k danej problematike mohol povedať iba archeologický výskum v interiéri a v exteriéri v bezprostrednom okolí sakristie.

[7] ZACHAROVÁ, D.: Objav gotickej exteriérovej maľby a zvyškov po zaniknutých stredovekých konštrukciách kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 8, zborník zo seminára, Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2005, s.11-16

[8] RUČKA, Š.: Trnava čili historicko-miestopisný nástin krutých osudov a pamätností. Skalica, 1868, s.24

[9] RADVÁNI, H.: Stará Trnava v obrazoch, Trnava, 1994

[10] ZACHAROVÁ, Ref. 7, s.11an.

[11] Viď. materiál (archivovaný na

Mestskom úrade Trnava): „Kostol sv. Mikuláša v Trnave, architektonicko-historický a umelecko-historický výskum, 1. etapa., 10 2005, za kolektív autorov zodpovedná: Ing. arch. Jaroslava Žuffová, CSc. Kapitola Architektonicko-historický výskum: autor Ing. arch. J. Žuffová, CSc., spolupráca Mgr. Daniela Zacharová, odborná sondáž reštaurátor Mgr. art. Tomáš Kucman. Kapitola Umelecko-historický výskum: autor PhDr. Štefan Oriško, CSc. Na základe datovania slohových prvkov, uvedeného v kapitole Š. Oriška sme časovo zaradili gotické etapy postupu výstavby kostola v našom príspevku

[12] STANÍK, I.: K počiatkom výstavby mestského opevnenia v Trnave. In: Pamiatky a príroda 15, Bratislava, 1985, s. 9 -13

[13] STANÍK, I.- ŽUFFOVÁ, J.: Počiatky urbanizmu mesta Trnava. In: Archeologia historica 20, 1994, s. 285 -298 , ŽUFFOVÁ, J.: Počiatky murovanej zástavby na parcele domu M. Sch. Trnavského. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja, Pamiatkový ústav, Regionálne stredisko Trnava, 1997, s. 15-22, ŽUFFOVÁ, J.: Najstaršia etapa domu na Hlavnej ul.č.1. v Trnave. K typu meštianskeho domu viazaného na kolonizačnú vlnu. In: Archeologia historica 28, 2003, s.325-339.

[14] ROHÁČ, J.: Stredoveká Trnava. In: Dejiny Trnavy. Ed. J. ŠIMONČIČ – J. WATZKA, Bratislava, 1988, s. 34-62

[15] Nad pôvodne prízemnou zaklenutou gotickou kaplnkou neskôr využili podkrovie, z ktorého bolo možné vstúpiť prostredníctvom novovytvoreného otvoru v bočnej stene presbytéria na oratórium. Podľa kružnicového motívu špaliet vstupu a charakteru omietky možno túto etapu hypoteticky zaradiť do obdobia začiatku renesancie v 2. štvrtine 16. stor. (kružnice imitujúce okvetné lístky boli však vytvorené do omietky špaliet vstupu a dokonca aj na plochu steny iba náhodne - bez koncepcie umiestnenia, čo naznačuje, že išlo iba o pokusy nakoniec nezrealizovaného výtvarného riešenia vstupu na oratórium). Kaplnku by bolo možné hypoteticky stotožniť s Kaplnkou sv. Juraja (RADVÁNI, Ref. 6, s. 32)

[16] Na obr.9 je prvá fáza operáka aj s nábehom na trojuholníkový štít bočnej lode vyznačená šikmým šrafovaním. Neskôr, stále však ešte pred výstavbou bočnej lode dnešnej výšky, štítový múr zvýšili. Spodný koniec jeho prepony však naďalej smeruje pod úroveň koruny dnešnej gotickej lode (etapa je vyznačená na obr. vodorovným šrafovaním). Skutočne realizovaná bočná loď bola na východe uzatvorená až štítom, ktorý domurovali k predošlému a na obr. 9 je znázornený bodkovanou plochou.

[17] Približne vo výške 1 m nad dnešnou pochôdznou lávkou podkrovia sa severná stena hlavnej lode smerom nahor zužuje o 3 cm pravouhlým odskokom. Pravouhlý odskok prebieha prakticky pozdĺž celej dĺžky lode v rovnakej výške nad lávkou, teda má charakter horizontálnej línie. Až v poslednom poli - pred presbytériom má odskok nepravidelný tvar a stúpa smerom nahor, pričom v mieste dosiahnutia presbytéria má výšku viac ako 2 m nad lávkou. Spodná, teda širšia časť steny, má inú povrchovú úpravu než horná časť. Povrch spodnej časti je pokrytý hrboľatou, hrubozrnnou vrstvou malty vyhreznutej zo škár medzi riadkami tehál a rozmazanej po povrchu steny. Povrch od odskoku smerom nahor je po celej výške steny v rozsahu podkrovia pokrytý jemnozrnnejšiu, na povrchu hladenou vrstvou, ktorá prechádza aj na pravouhlý odskok - viď obr. 9 odlišná šrafúra spodnej a hornej časti steny hlavnej lode. V nálezovej situácii, ktorá sa nachádza v poli medzi prvou a druhou jazvou po oblúkovom operáku, je stena priamo nad odskokom mimoriadne tvorená odlišným murivom - jedným riadkom lomového kameňa, ktorý je na povrchu deštruovaný v dôsledku prehorenia. Na kamennom murive sa nachádza zhodná povrchová úprava ako na ostatnej tehlovej ploche hornej časti steny. Nálezová situácia riešenia severného líca severnej steny hlavnej lode poukazuje na etapovitosť jej výstavby, keď 1. etapa je reprezentovaná spodnou hrubšou časťou s hrubozrnitým povrchom.

Na východnom okraji severnej steny kostola – v rozsahu medzi jazvou po prvom operáku od východu a napojením bočnej steny na presbytérium teda v ploche, kde odskok medzi spodnou a hornou časťou steny nie je lineárny, ale stúpa nepravidelne nahor je použitý odlišný druh muriva od zvyšku steny lode. Tehly sú tu podstatne hrubšie, dosahujú až hrúbku do 8 cm. Keďže toto murivo je zhodné s murivom presbytéria, naznačuje to na možnosť, že výstavbu lode začali od presbytéria. V tomto pláne však nepokračovali, ale sústredili sa najskôr na vonkajšie steny bočných lodí.

[18] Za upozornenie na tento fakt ďakujeme Ing. arch. Ivanovi Staníkovi

[19] Tlaky klenebných rebier dosadajúcich na prípory v juhozápadnom a severozápadnom kúte hlavnej lode sa prenášali do stien veží.

[20] Zatiaľ čo na južnej strane sú operáky v podkroví až na narušenú hornú šikminu prakticky kompletne zachované, na severnej strane úplne absentujú. Po dosadnutí zadných plôch oblúkových operákov na severnú stenu hlavnej lode zostali v úrovni podkrovia viditeľné už iba vertikálne jazvy na jej vonkajšom líci a ako zvyšky po oblúkovom premostení bočnej lode sa zachovali na stene hlavnej a bočnej lode proti sebe smerujúce nábehy oblúka.

[21] Rovnaké riešenie, keď sa na kostole pohľadovo neuplatňovali oblúkové časti operákov, ale zostali skryté v pôvodnom podkroví nad bočnými loďami sme mali možnosť vidieť nedávno v podkroví farského kostola v Chrudimi. Viď. literatúra: RAZÍM, V. – JEŽEK, M.: Ke stavebnímu vývoji kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi. In: Průzkumy památek 1, SPÚ Středních Čech v Praze, Sdružení profesionálních pracovníku památkové péče, 2001, s. 51

[22] V tejto polohe 1. operáka od západu sa ako jediné v kostole zachovalo kamenné armovanie čela aj vyššie než na prízemí. Na prízemnú časť kamenného pravouhlého čelného hrotu operáka nadväzuje horná časť (dnes ukrytá v podkroví), ktorá musela byť ukončená na rozdiel od spodnej iba plochým čelom (samotná čelná plocha sa nedochovala). Posledný zachovaný horný kváder má bočnú západnú stenu (širokú 47 cm) približne v polovici šírky mierne skosenú smerom na východ. Na skosenie nadväzuje polkruhový prút s priemerom 8 cm, od ktorého smerom južným pokračuje až po čelo opäť priamy úsek kamenného kvádra. Nájdený vrchný kváder však nereprezentuje pôvodné horné ukončenie operáka, ktoré bolo v minulosti odstránené, takže pôvodná výška nie je známa. (obr. 19, 19/1)

Sondou v mieste 2. operáka od západu bolo v interiéri kostola na prízemí obnažené torzo kamenného armovania hrotitého južného čela. I keď pôvodná situácia tvarového riešenia a profilácie kamenného armovania boli zničené osekaním počas vtiahnutia operáka do stien pri budovaní kaplniek z nálezu je zrejmé, že operák bol identický v rozmeroch a základnom členení s 1. operákom od západu. Zaznamenali sme však aj odlišnosť v detailnom riešení, keď priamo na bankálovú rímsu nasadili v bočnej – východnej stene profiláciu na spôsob kanelúr, zatiaľ čo pri 1. operáku od Z je západná stena nad bankálovou rímsou hladká (je pohľadovo exponovaná v rámci južnej predsiene). Keďže však nejde o totožné steny (pri 1. operáku vidíme západnú bočnú stenu, pri 2. operáku východnú stenu) predbežne nemožno vylúčiť, že operáky mali odlišne riešené svoje bočné steny, aspoň pokiaľ ide o polohu nad bankálovou rímsou. (obr. 19/2)

[23] Na to, že v rámci dnešného stavu kostola ešte môže mať jedna z „pázmáňovských" kaplniek zachované pôvodné zaklenutie poukázal Ing. Milan Kazimír

[24] Na prítomnosť vyrytého dátumu v tejto polohe nás upozornil Ing. arch. Pavel Ďurko

Die Kirche zu St. Nikolaus in Trnava (dt. Tyrnau) nach der 1. Etappe ihrer denkmalpflegerischen Untersuchung

Die Pfarrkirche zu St. Nikolaus ist trotz ihrer außerordentlichen Bedeutung bisher noch nicht aus kunsthistorisch--architektonischer Sicht untersucht worden. 2005 erfolgte die erste Etappe einer denkmalpflegerischen Untersuchung, die sich wegen des Kirchenbetriebs nur auf einige Teile der Kirche bezogen hat. Die Untersuchung wird auch in weiteren Etappen ihre Fortsetzung finden.

Vorläufig wird nur das Erdgeschoss des nördlichen Unterturms als älteste Phase der derzeitigen Kirche angesehen, dessen Entstehung wegen der besonderen Art der „Verfugung" des Mauerwerks mit dem Jahr 1325 in der Zeit nach dem großen Brand Trnavas angenommen wird.

Die anschließende selbständige Bauetappe repräsentiert das Presbyterium, das bis zu seiner heutigen Gestalt in 3 technologische Phasen fertiggestellt worden ist. Der Umfang wurde zur Gänze auf einmal geschaffen, allerdings sind die Wände nicht bis auf ihre definitive Höhe gezogen worden. Nach den Gewölbediensten (Vorhandensein eines walzenförmigen Kerns unter den birnenförmigen Diensten) wird diese in Arbeit befindliche Phase in die 60er Jahre des 14. Jh. datiert. Die heutige Höhe für die derzeitigen Veränderungen der Dienste (walzenförmige Gestalt mit reich profilierter Konsole) erwarben die Wände des Presbyteriums während der Errichtung des Wände der Seitenschiffe, was nach der Morphologie der Konsolen am Beginn des 15. Jh. angenommen wird. Das Presbyterium wurde auf einmal zusammen mit den Gewölben der gesamten Kirche eingewölbt. Gleichzeitig mit den Umfassungsmauern der Seitenschiffe wuchs auch das äußere Stützsystem, das aus abgestuften prismenförmigen Stützpfeilern besteht. Die meisten Fragen ruft die Entstehung des Hauptschiffes hervor. Zu Gunsten der Meinung, dass das Hauptschiff erst zum Ende der Entwicklung entstanden sei und demzufolge wohl nicht in der Projektion zusammen mit den Seitenschiffen geplant wurde, sagt die in die Augen stechende „Bescheidenheit" seiner Ausstattung des Interieurs aus, was im Gegensatz zur Reichhaltigkeit der Konsolen der Dienste der Seitenschiffe steht.

Alle aufgezählten Etappen sind nur technologische Phasen gewesen, weil von keiner einzigen von ihnen das Interieur der Kirche von oben her überdeckt gewesen war. Die Schlussetappe, die sich durch die einmalige Überwölbung der gesamten Kirche auszeichnet, verlief nach den Schlusssteinen im östlichen Feld des Hauptschiffes zu urteilen am Ende der 30er Jahre des 15. Jh. Der Druck des Gewölbes des Hauptschiffes wurde im Nachhinein von hohen gewölbten Stützpeilern aus Ziegeln abgestützt, die auf dem ursprünglichen prismenförmigen Stützpfeilern errichtet worden sind und ihre Stirnseite spitz zulaufend beendeten.

Štefan Oriško

K problematike výskumu stavebnej plastiky kostola sv. Mikuláša v Trnave

V rámci pamiatkového výskumu kostola sv. Mikuláša v Trnave (v letných mesiacoch roku 2005) istá pozornosť sa sústredila aj na morfológiu stavby a architektonickú plastiku. Skúmanie vychádzajúce z formovej analýzy článkov malo pomôcť pri stanovení postupnosti vzniku kostola v stredoveku, o ktorom v doterajšej literatúre nebolo mnoho publikované. V umeleckohistorickej literatúre tradične už od Imricha Henszlmanna (1880) sa zahájenie novostavby kostola spája s Ľudovítom I.[1] V novších článkoch zas trnavský kostol sa zaradil medzi žigmundovské stavby: Václav Mencl ho menoval medzi prácami bratislavskej Žigmundovej hradnej dielne, v rámci „menších stavieb dobrej výtvarnej úrovne", (najmä trnavské južné podvežie).[2] Juraj Žáry v Trnave videl ďalšie pôsobisko „majstra Žofiinej kaplnky" z bratislavského dómu – pripísal mu jednak západnú časť kostola, klenbu hlavnej lode i s visutými svorníkmi a ďalšie detaily.[3] V ďalších zmienkach o kostole sa jednoducho konštatovala jeho dlhá doba výstavby – v priebehu 14. storočia,[4] alebo od druhej polovice 14. storočia po dokončenie v polovici 15. storočia.[5] Pomerne obsiahle kostolu sa venoval maďarský historik umenia Ernő Marosi, ktorý opakovane spomenul etapovitosť vzniku chóru a stručne evidoval i zmeny v jeho tvarosloví, (hoci bez presnejšieho zaradenia) - vždy ako jeden z mnohých príkladov slohovej nejednotnosti rozsiahlejších stavebných podujatí z dejín gotickej architektúry stredovekého Uhorska.[6]

Aj aktuálny výskum pamiatky usiloval o identifikovanie rozdielov v stavebnej plastike, použitej v rámci celého trnavského kostola. V interiéri – na hlaviciach prípor, na konzolách v rôznych častiach stavby sa vyskytujú rozličné typy ornamentiky. Rozdiely sú aj medzi tvarmi prípor, profiláciami klenbových rebier, svorníkmi. Výskum takto diferencoval viaceré formy kamenárskych detailov a sústredil sa na rozpoznanie ich príbuznosti či odlišnosti na základe slohových znakov. Charakterizovanie prvkov však nebolo celom jednoduché: narazilo na kvalitatívne rozdiely v remeselnom stvárnení detailov i stave zachovania. Komplikovala ho aj rozdielna vyhranenosť či „čistota" slohovo identikovateľných foriem. Napriek problémom analýza tvaroslovia priniesla predbežné poznatky o postupnom vzniku jednotlivých častí dispozície, hypotézy o chronológii výstavby, naznačila viaceré korekcie zámerov i plánov, pri ktorých sa menil aj slohový charakter i zdroje, z akých stavba priebežne vychádzala. Toto zhrnutie, vychádzajúce z predbežných výsledkov výskumu, popisuje predovšetkým rozdiely stavebnej plastiky v jednotlivých častiach kostola (v presbytériu, lodiach, podvežiach i v predsieni), menší dôraz kladie na detailnejšie vymedzenie jej filiácií: táto úloha sa javí aktuálnejšou až v rámci nasledujúcich výskumových sezón, kedy azda bude možné detailnejšie (sondážne) overiť aj načrtnuté hypotézy.

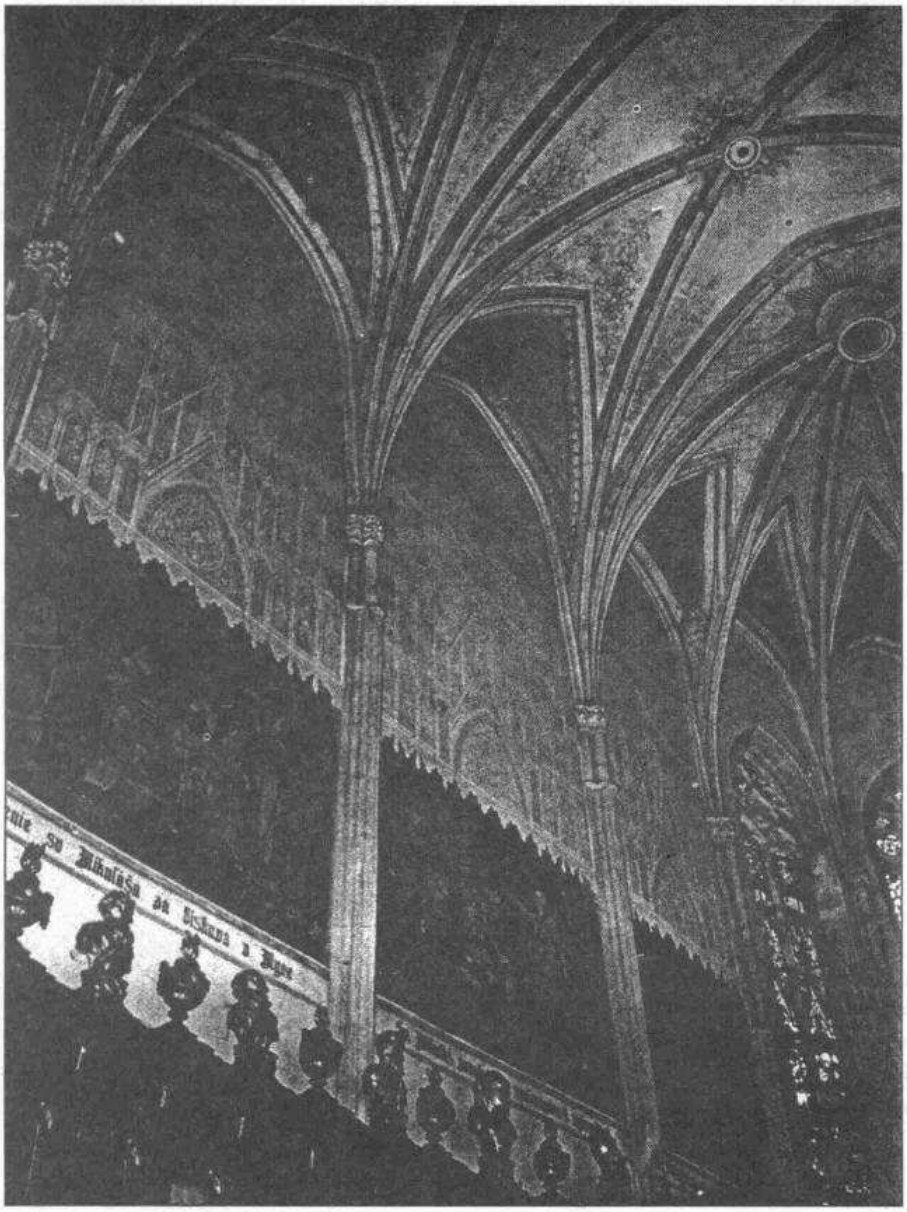

Obr. 1. Kostol sv. Mikuláša, Trnava, stena presbytéria

Z celku trnavského farského kostola sa jednoznačne vydeľuje presbytérium, ktoré ako relatívne samostatný architektonický útvar však nie je slohovo ani konštrukčne jednotné: patrí k dvom, snáď až trom vrstvám. V literatúre (okrem Marosiho zmienok)[7] doteraz nebola naznačená samostanosť jeho výstavby, ani sa neskúmali jeho výtvarné filiácie. Kým mladšie súčasti presbytéria majú odozvu aj v lodiach, tak skoršia fáza nemá formové (tvaroslovné) paralely v ostatných častiach kostola. Toto konštatovanie platí napriek tomu, že je doložiteľné iba konštrukčnými prvkami - klenbovými príporami, čiastočne pôdorysom a jeho typológiou, nie vždy stavebnou plastikou (odhliadnuc od sporných kútových konzol pri triumfálnom oblúku).

Po celom obvode interiéru chóru v spodnej časti stien sú zachované úseky zväzkových prípor, ktoré sa

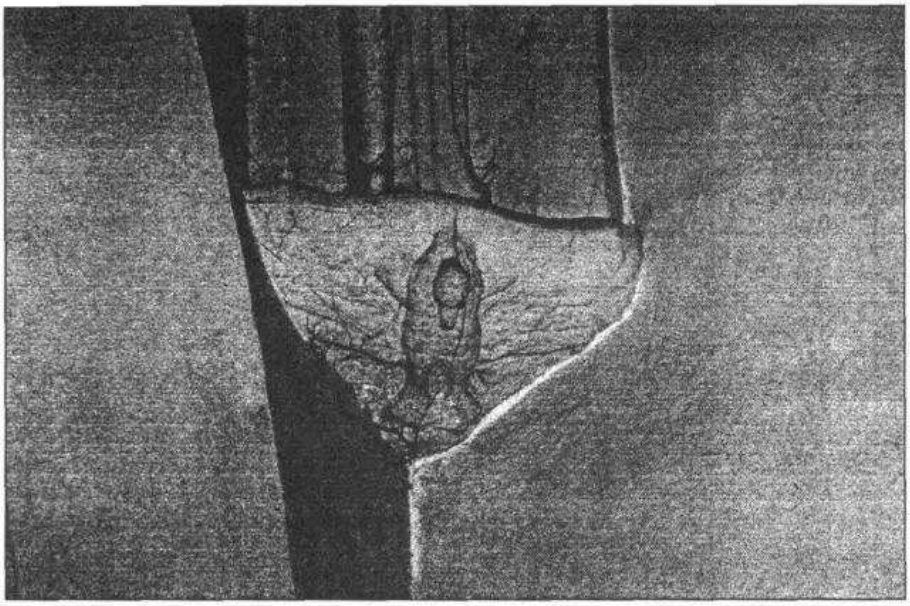

Obr. 2. Konzola zo severovýchodného kúta, severná bočná loď

odlišujú od vyšších, súvisiacich so zaklenutím. Prípory na bočných stenách sa skladajú z troch hruškových prútov po stranách so štvrťvalcovými oblinami, ktoré sú ešte lemované plytkými výžľabkami s lištou. V skladbe tvarov vzniká dojem, akoby zväzok rovnakých hruškových prípor bol podložený oblým, valcovým jadrom. Záverové prípory majú v ose len jediný hruškový prút, ktorý zo strán dopĺňajú dve štvrťvalcové obliny, z nich vnútornú, prístennú lemuje ešte pravouhlá lišta (čím zas vzniká útvar polovičnej hrušky). Náznak valcového jadra pod príporami (pôvodom z piliera cantonné), rovnako princíp korešpondovania príporového systému (tu s hruškovými prútmi) s rebrami na klenbe - sú zásady, vytvorené ešte klasickou gotikou. Klenbu, ktorá pôvodne mala súvisieť s príporovým systémom, nepoznáme. Zrejme ju nikdy nerealizovali, nesporne ale mala aplikovať hruškové rebrá v poliach

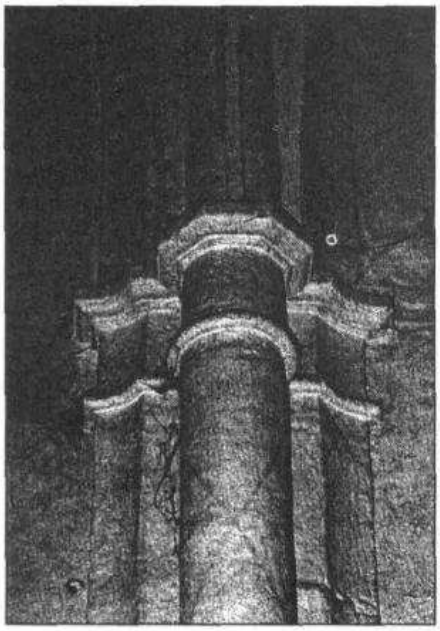

Obr. 3. 3. a 4. prípora, severná stena, severná bočná loď

krížových klenieb - ako to vyplýva z profilácie prípor. Prípory v chóre dosadajú do bankálovej rímsy.[8]

Najstaršie, odlišne profilované úseky prípor chóru nie sú zachované v chóre do rovnakej výšky. Na severnej stene sú najvyššie, v závere kratšie takmer o polovicu. Tento kratší rozmer majú prípory aj na juhu, posledná (západná) prípora tejto steny však je ešte kratšia.

Situovanie prípor vymedzuje pôvodný rozsah pôdorysu chóru. Založili ho ako hĺbkovo orientovaný priestor s tromi pomerne úzkymi poľami krížovej klenby a polygonálnym uzáverom s piatimi stranami desaťuholníka. Chór typologicky patrí do komplikovanej vývinovej línie, pôvodom vo francúzskych kaplnkách typu Ste.-Chapelle, ktorej formu prijali najprv mendikantské chóry, ale neskôr sa modifikovala do rôznych podôb a funkcií. Nateraz nie sú známe konkrétnejšie zdroje, na ktoré trnavský chór nadviazal a ani dôvody uprednostenia tohto typu.[9]

Nie je známe, prečo po založení chóru a dosiahnutí istej nivelety vo výstavbe obvodových murív došlo k modifikácii pôvodného plánu (najmä v repertoári tvaroslovia). Po zmene plánu (či dielne) sa síce pokračovalo v skorších príporách, ale s odlišnou profiláciou. Nová profilácia prípor zložená z valcových (oblých) tvarov bola kamenársky a stavebne jednoduchšia. Stavba v prvej fáze evidentne viac pokročila na severe, kde neboli (alebo nie sú) okná, vyžadujúce ďalšie špecializované kamenárske práce v (profilovaných) rámovaniach otvorov.[10]

Po začatí chóru (resp. po čiastočnej zmene jeho vertikálneho členenia) ďalšiu veľkú úlohu vo výstavbe kostola predstavuje pomerne krátke trojlodie (s predstaveným dvojvežovým západným blokom), ktoré vznikalo komplikovane, nerovnomerne a zrejme i dosť dlhý čas. Na základe stavebnej plastiky tu možno diferencovať niekoľko stavebných fáz, znamenajúcich aj slohové odchýľky i korekcie či doplnky začatého celku.

Priestorovým usporiadaním trojlodia sa stala bazilika, ktorú v architektúre farských kostolov strednej Európy niekde na konci 14. storočia možno považovať za konzervatívny útvar. Uprednostnenie tohto typu mohlo mať ekonomické dôvody: trojlodie svojim materiálom - tehlou - signalizuje relatívne malé uplatnenie špecializovanej kamenárskej, finančne náročnej práce, dôležitej pre konštrukčne zložitejšie halové systémy.[11] Trnavské trojlodie veľkým podielom masívnej nečlenenej steny akceptuje skôr murársky prístup ako článkovú kamenársku konštrukciu. Kamenárske zložky už od počiatkov jeho výstavy boli minimalizované - sústredili sa na jednoduché prípory na vonkajšom obvode bočných lodí, ktoré voľbou polygonálnych pilierov v medziloďovej arkáde nahradili v ostatnom priestore (na vnútorných stenách bočných lodí a v hlavnej lodi) len konzolami ako nosičmi klenby.[12] Ďalšou článkovou zložkou architektúry boli rebrové klenby: krížový typ klenieb v celom priestore je tiež konzervatívny a konštrukčne menej náročný.[13]

Zámerom nového trojlodia najskôr bolo vytvoriť väčší priestor ako mal kostol, ktorý nahradil.

Z hľadiska postupu prác ako veľká stavebná a výtvarná fáza sa ukazuje vznik obvodových (vonkajších) múrov trojlodia a pokračovanie vo

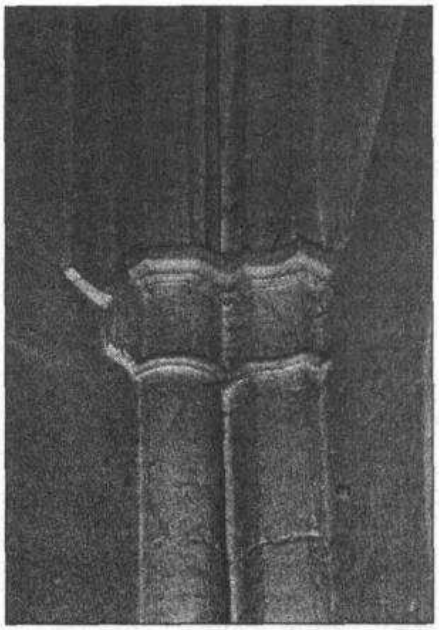

Obr. 4. Prípora zo severozápadného kúta, severná bočná loď

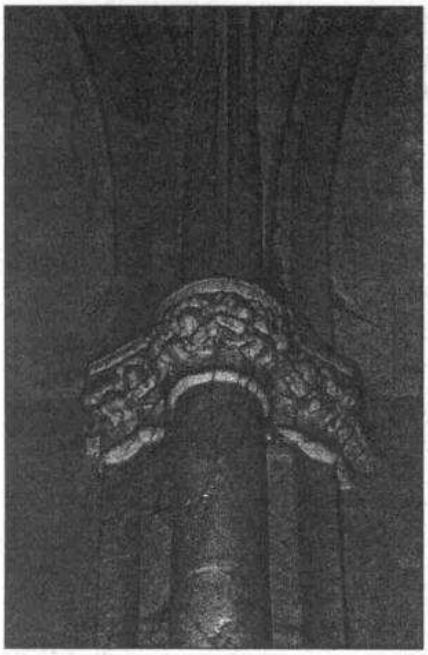

Obr. 5. 2. prípora od východu, južná stena, južná bočná loď

výstavbe chóru. Vyplýva to jednak z použitého architetonického členenia a z charakteru stavebnej plastiky.[14]

Na nových obvodových múroch trojlodia ako základný konštrukčný a členiaci prvok použili trišvrtevalcovú prípory s plochou lizénovou podložkou, ktorú z každej strany lemujú plytké výžľabky. Pätky prípor majú tanierový plintus a polygonálny soklík (5 strán osemuholníka). Hlavice prípor sú zdobené vlysovým reliéfnym pásom, s prevažujúcou rastlinnou ornamentikou, ktorý sleduje profiláciu prípor (trištvrtevalec s nadväzujúcou plochou a výžľabkovým vybratím). Reliéfny pás zo spodnej strany ukončuje zvyčajne oblá lišta. Vlastné teleso hlavice nad príporou má kalichový tvar, ktorý však zostáva málo vyjadrený (čitateľný) pre vysoký súvislý reliéf ornamentiky. Časť hlavíc ukončuje lištová rímsa, sledujúca ich oblý tvar (i ďalšie tvary profilácie prípor), v niektorých hlaviciach (na južnej strane) sa ukončujúca rímsa polygonálne rímsa zalamuje (v zhode s pätkou sokla prípory). Rozdiely v ukončujúcich rímsach sú zrejme len tvarovou variáciou toho istého prvku, nemožno ich považovať za príznak odlišnosti fáz - rozhodujúcejšia v hlaviciach je typologógia ornamentiky.

V presbytériu na staršiu zrastlicu troch hruškových prútov nasadili (v rôznych výškach podľa pokročilosti prác) zväzkovú príporu, zloženú z troch valcových prútov s dominujúcim osovým trišvrtevalcom. Nový (vyšší) úsek prípor je oproti staršiemu užší. Medzi spodný (starší) a novší zväzok ako deliaci prvkok vložili trojlaločný tanierový útvar, ktorý v strednej polkruhovej časti pokrýva pôvodnú hruškovú zrastlicu, postranné profily prekrýva štvrťkruhový diel. Hlavicový pás nad príporami je opäť zrastlicou troch kalichových hlavíc, ktoré zvyčajne zostali zohľadnené ako relatívne samostné časti. Hlavice lemuje z vrchu i zo spodu trojlaločná rímsa (s ostrou hranou), v pôdoryse sledujúca tvarovú skladbu prípor (dolu) a kalichov (hore). Trojdielny valcový zväzok bez rozdielu použili na bočných stenách chóru i v polygonálnom závere.

Valcové tvary teda zjednocujú výstavbu obvodových stien trojlodia a ďalšiu fázu chóru. Isté dielenské rozdiely sa prejavili v stvárnení reliéfu na hlaviciach: hlavice v chóre majú plastickejšie prepracovaný vyšší reliéf, ktorý umožnil naznačiť aj hladkú podkladovú plochu kalichov.

Ani obvodové múry trojlodia a chórové steny však nie sú architektonicky ani z hľadiska stavebnej plastiky celkom homogénne. Odlišnosti v architektonickej plastike plášťa interiéru stavby signalizujú buď stavebné zmeny, prípadne aj zmeny v charaktere kamenárskej dielne. Určité nepravidelnosti a zmeny v koncepcii sa vyskytujú aj na miestach, kde časti trojlodia sa stretajú s ďalšími súčasťami dispozície kostola, ktoré vznikali v inom (skoršom prípadne i v neskoršom) období.

V trojlodí sú problematiké tieto situácie:

- Na východnej stene severnej bočnej lode (v severovýchodom kúte) je osadená konzola odlišná

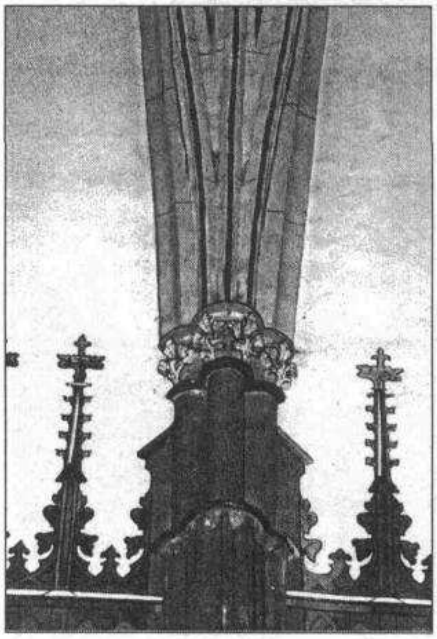

Obr. 7. 2. prípora od triumfálneho oblúka, severná stena chóru

typom i motivicky od ostatných v tejto časti dispozície - má ihlancový tvar s reliéfom orla (?) s rozopnutými krídlami, bez rastlinnej ornamentiky.[15] Aj ďalšia (západnejšia) konzola severnej steny má figurálnu výzdobu (figúry anjelov). Konzoly na náprotivnej (južnej) strane priestoru, pochádzajúce z inej fázy, už nemajú figurálne prvky, rovnako ani vo východnej časti južnej bočnej lode sa podobná situácia neopakuje.

- Rovnako nie je celkom známe, prečo je v trojlodí prvá (východná) medziloďová arkáda užšia a pri triumfálnom oblúku je vždy medzi loďami úsek plného múru. Tieto murivá môžu mať statickú funkciu - podporujú vo funkcii oporných pilierov (zo západnej strany) chórové steny (resp. triumfálny oblúk).

- Aj v západnej časti severnej bočnej lode je použité odlišné tvaroslovie a čiastočne i konštrukcie. Severná bočná loď sa tu napája na vežu v priečelí, ktorá sa ukazuje staršia než okolité stavebné štruktú-

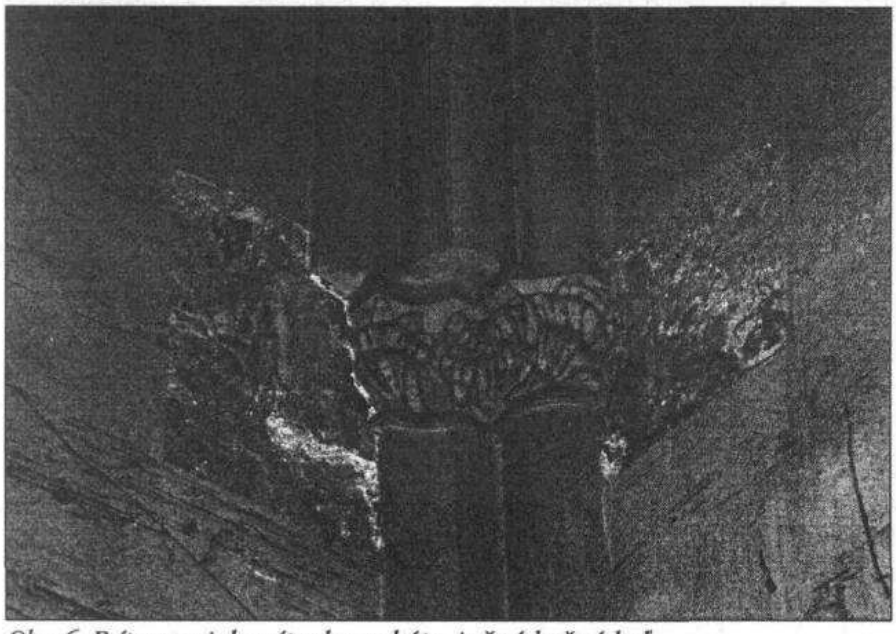

Obr. 6. Prípora v juhozápadnom kúte, južná bočná loď

ry. V západnej časti severného obvodového múru sa síce realizovali prípory, ale hlavice (od tretej prípory po západný uzáver lode) nemajú reliéfnu ornamentálnu výzdobu, iba hladké tvary, rešpektujúce profiláciu prípor. Hlavice tu vznikli (osadili) neskôr ako inde v bočných lodiach, zrejme až s fázou zaklenutia (kedy sa v stavebnej plastike minimalizovala reliéfna výzdoba a v konzolách sa zmnožili deliace rímsové prvky). Je teda možné, že túto časť obvodového múru postavili až v dobe vytvorenia klenieb.[16]

- Prípora v severozápadnom kúte (v dotyku s vežou), nie je úplná - má len strednú a pravú časť, ľavá jej chýba, tiež prístenné polovičné

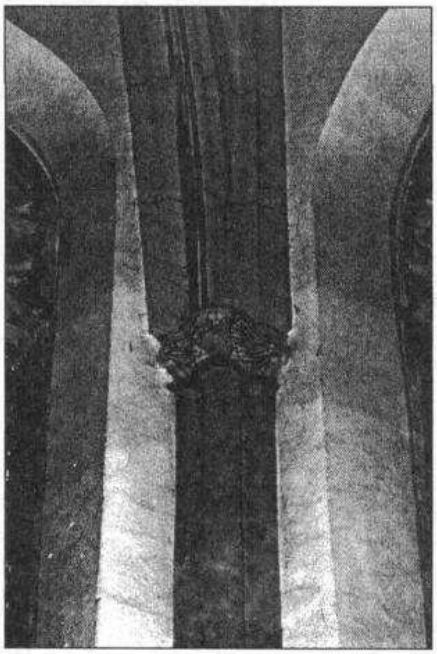

Obr. 8. 6. prípora od triumfálneho oblúka, severná časť polygónu chóru

rebro z čela klenby na stene veže nie je ukončené hlavicovým pásom, iba sa voľne (stupňovito) vytráca. Dosadanie rebier tu signalizuje isté konštrukčné problémy s výsledkom akéhosi núdzového riešenia. Aj pätka (sokel) prípory v tej istej situácii je nižšia ako ostatné v celom interiéri.[17]

- Čiastočne podobná situácia ako v severozápadnom kúte trojlodia sa nachádza na opačnej strane - v juhozápadnom kúte v mieste dotyku obvodového múru a južnej veže. Prípora (valcový prút s výžľabkom) je tu zamurovaná len do ukončenia južného múru lode, kým na murive veže profilácia prípory (pravá časť) absentuje. Na takto redukovaný príporový útvar bola nasadená klenba s miernym posunom (do ľava), ale so zachovaním všetkých konštrukčných smerov zaklenutia (na valcovú príporu tu nasadá prístenné polovičné rebro zo západného

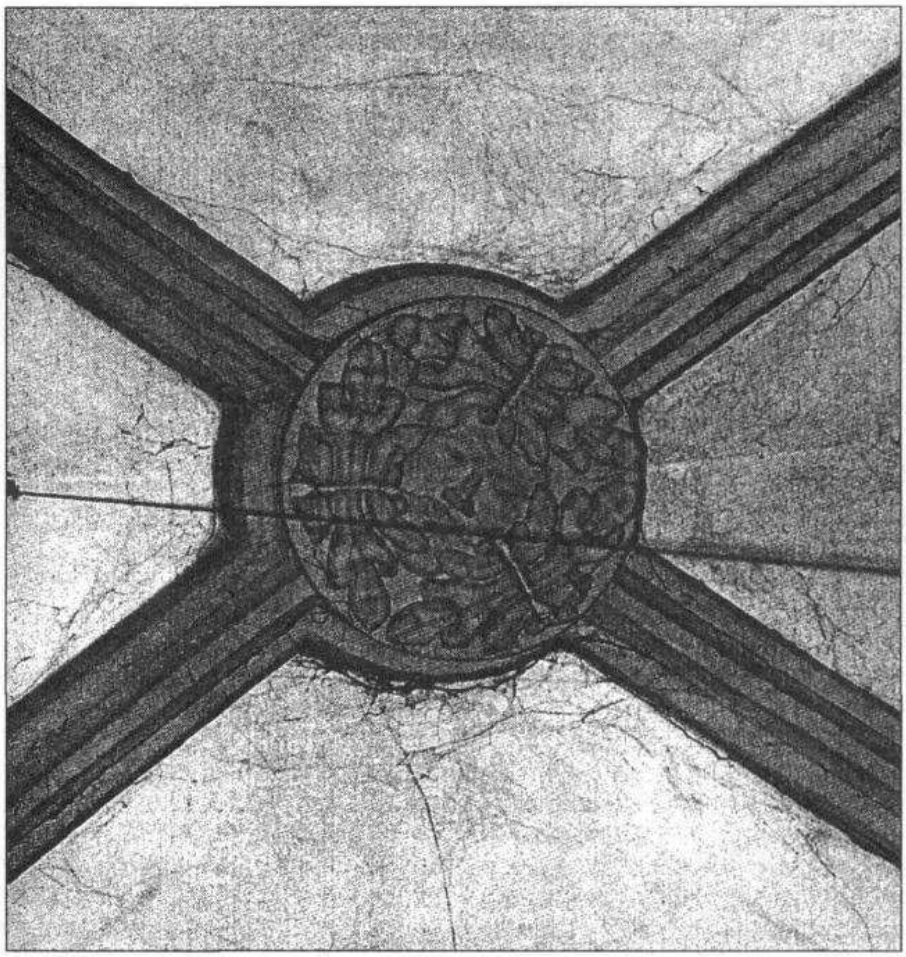

Obr. 9. Svorník 1. pola klenby od východu, južná bočná loď

čela klenby). Zo vzťahu jednotlivých prvkov v tejto situácii možno odvodiť primárnosť nosných murív veže, neskoršie osadenie prípory v kúte a záverečné neorganické zaklenutie.

Mladšie, slohovo i výtvarne odlišné nasadenie klenieb na pripravené prípory sa neobišlo bez konštrukčných kolízií. Naznačujú to najmä posledné západné prípory v oboch bočných lodiach. Zrejme v oboch bočných lodiach postupovalo klenutie západným smerom. Neisté či neorganické nasadenie klenby je aj na východnom múre: v severnej bočnej lodi je v kúte len ihlancová konzola s figurálnym - zoomorfným motívom. Z konzoly tu vychádza zvyčajné diagonálne a dva prístenné polovičné rebrá lemujúce klenbové čelá, ale v istom smerovom vychýlení.[18]

Kým ornamentika na reliéfnych vlysoch prípor v bočných lodiach je motivicky i výtvarne pomerne jednoliata, na chórových hlaviciach možno evidovať isté rozdiely jednak oproti bočným lodiam, ale aj v rámci kamenárskeho repertoáru presbytéria. Hlavice na bočných stenách chóru obmieňujú drobné listové formy, kým na záverových hlaviciach prevažujú dlhé plazivé listy v expresívnom stvárnení. Tunajšie rozdiely naznačujú odlišné autorstvo (kamenára). Hoci všetky hlavice zastupujú ten istý slohový stupeň, ich vznik môže byť postupný.[19]

V trnavskom trojlodí a chóre možno evidovať najmä stredoeurópsky rozšírenú listovú ornamentiku a jej rozličné variácie, zvyčajné v pomerne dlhom období. Zároveň je to ornamentika bez signifikantných detailov, ktoré by umožnili presnejšie vymedziť jej dielenské zdroje. Nateraz možno aspoň diferencovať niekoľko skupín motívov, ktoré v súvise s kamenárskym stvárnením

Obr. 10. Ľavá hlavica južného portálu

Obr. 11. Pravá hlavica južného portálu

čiastočne identifikujú aj istú dielenskú (autorskú či fázovú) spolupatričnosť.

Vlysové pásy z trojlodia spája málo plastický, motivicky „hustý" reliéf, bez podsekávania, resp. bez oddelenia tvarov od podkladu. Vo vlysoch sa často opakujú listy (či abstraktnejšie formy), podkladané polguľou (tzv. hrbatý list), ktoré sú dominantným kompozičným prvkom. Guľovité útvary viackrát lemujú drobné lístky a vytvárajú tak kvetové či rozetové útvary (opakujúce sa na južnej stene, okrem poslednej západnej hlavice). Ďalej plochu vypĺňajú drobné kučeravé listy, prípadne dlhé plazivé listové motívy s vnútorným žilkovaním (prehýbajúce sa i stáčané).

Napriek istej variabilite jednotlivých hlavíc ich motívy sú stereotypné až schématické, čo skôr zahmlieva ako uľahčuje ich presnejší rozbor. Vlysové pásy ako celok sú priemernou dielenskou kamenárskou prácou.[20]

S vlysovými pásmi prípor v bočných lodiach formovo možno spojiť aj svorníky z týchto priestorov, nie však vytvorenie tunajších klenieb. Bránia tomu predovšetkým klenbové konzoly pilierov v medziloďovej arkáde (ktoré spolu s klenbami v hlavnej lodi vykazujú rozdielne formové znaky). Je teda možné, že svorníky boli ku klenbám vytvorené kamenármi, ktorí pracovali na príporách obvodových múrov, ale osadili ich až neskôr pri vymurovaní rebrových klenieb. Podobne ako hlavice prípor aj svorníky vykazujú isté rozdiely v jednotlivých lodiach. V severnej bočnej lodi sa obmieňa konvenčnejšia forma s rozetovým motívom.[21] Východiskom je vždy zdvojená päťlistová rozeta, ktorá nemá presnejšie časové ohraničenie uplatnenia.[22] V južnej bočnej lodi sú svorníky moticky bohatšie. Uplatňuje sa v nich listová ornamentika príbuzná príporovým vlysom. Najvýraznejším motívom dvoch svorníkov (prvého a tretieho od východu) je maska v strede terča, lemovaná listami. Masky s listami (Blattmaske) sú charakteristické pre viedenskú stavebnú plastiku druhej polovice 14. storočia. Podobne i delenie plochy svorníkov diagonálami na samostatné výseče s listovou ornamentikou - ako ho použili vo viedenských augustiniánoch[23] - je východiskom pre niektoré svorníky z Trnavy.[24]

Na hlaviciach zväzkových prípor v chóre sa uplatnila dôsledne len rastinnná ornamentika (bez figurálnych doplnkov), ktorá patrí k rovnakému slohovému stupňu a nesporne má aj príbuznú genézu ako v bočných lodiach.[25] Na podstatnej časti chórových hlavíc jednoducho vedľa seba sa radia a opakujú listové motívy, vyrastajúce zo stopky, vytvorené v premodelovanom vysokom reliéfe.[26]

Niektoré záverové hlavice chóru

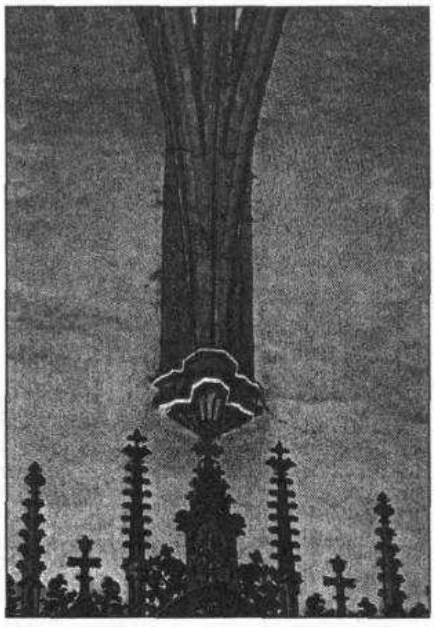

Obr. 12. Typ klenbovej konzoly v hlavnej lodi

od ostatných sa odlišujú dynamickými zatáčanými „plasticky koncentrovanými" listami, čo môže byť reakciou na obrat vo viedenskej stavebnej plastike začiatkom 15. storočia k „zámernej škaredosti".[27] V Trnave o jednoznačnej vyhranenosti tejto novej kvality ťažko hovoriť.[28] Viac-menej ide o pokračovanie v tradovaní typu plazivých listov,

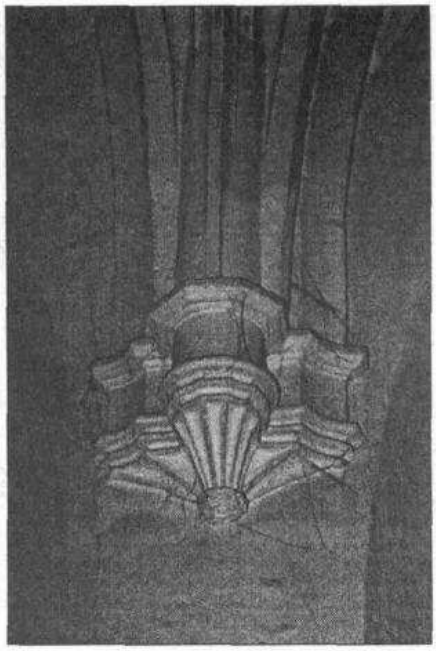

Obr. 13. Typ konzoly v bočných lodiach (severná stena južnej lode)

obmieňaných v druhej polovici 14. storočia, so zdôraznením (či preexponovaním) niektorých ich detailov - ako bolo zvinutie, zatáčanie dlhých akantových tvarov. V trnavskom chóre táto vrstva môže naznačovať, že budovanie záverového polygónu presiahlo aj do začiatku 15. storočia: priamo sa to týka malej skupiny hlavíc z okolia osi stavby, ktoré obmieňajú typ tejto ornamentiky v pôsobivých kompozíciách.[29]

Časové rozdiely medzi jednotlivými stavebnými fázami trnavského farského kostola - najmä od neskorého 14. storočia až po dokončenie stavby – zrejme boli minimálne: jednotlivé fázy viac-menej na seba plynule nadväzovali a vzájomne sa podmieňovali (z konštrukčných dôvodov). Čiastočne sa odlišovali prvkami architektonickej plastiky a tvaroslovia.

So vznikom obvodových múrov trojlodia sa stavebne viaže osadenie južného portálu a oporné piliere.[30] Poukazujú na to kordónové rímsy (v profilácii s vrchnou strieškou a podžľabením), prechádzajúce z bočných stien pilierov až k trištrtevalcovým príporám, lemujúcim portál, ktoré pod hlavicou čiastočne aj pretínajú. Južný vstup v zachovanom stave predstavuje typ portálu s lomenou profilovanou archivoltou a ostením, plochým tympanónom (prípadne bez tympanónu?). V jeho ostení sa striedajú oblé a hruškové prúty rôznej hrúbky, časť prútov má polygonálne (žliabkované) pätky v zošikmenom soklí. Portál lemujú z oboch strán valcové prípory (stĺpiky) s listovou hlavicou, zakrytou polygonálnou krycou doskou. Listo-

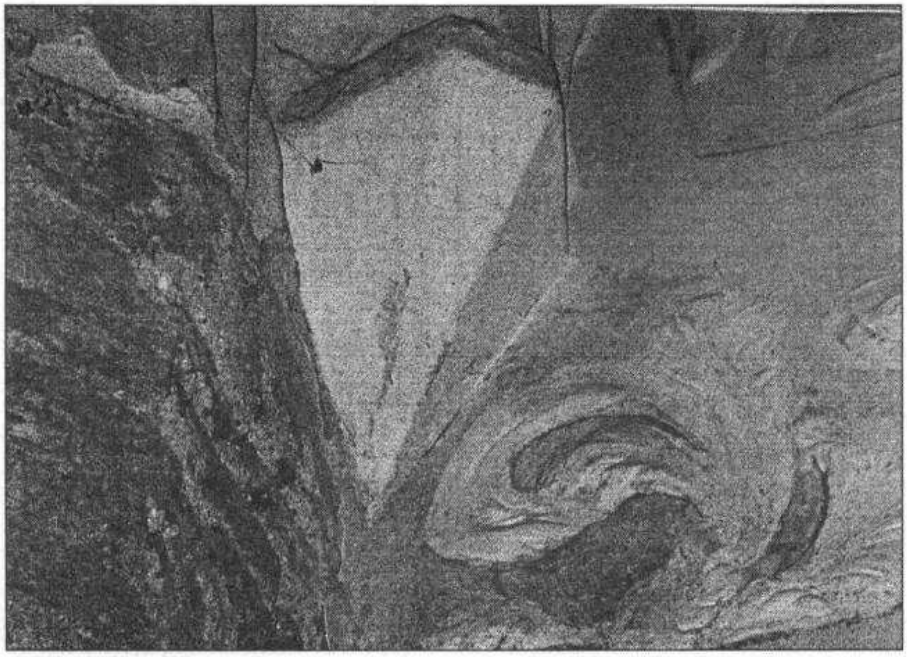

Obr. 14. Typ konzoly, severné podvežie

vá ornamentika a plastický vysoký reliéf z hlavíc nie sú formovo zhodné s vlysovými pásmi v interiéri na príporách bočných stenách, ale ani s chórovými hlavicami. V bočných lodiach je ornamentika plošnejšia, schématickejšia, bez stopiek pod listovými kyticami; na chórových hlaviciach sú zase jednoduchšie motívy, hoci ich reliéfna kamenárka technika pripúšťa hľadať isté spojitosti medzi obidvomi celkami.

Rozsiahlou fázou stredovekého vývinu kostola bolo zaklenutie trojlodia. Zaklenutie najmä v hlavnej lodi je výrazovo jednotné, v bočných lodiach je kompromisom - na vonkajších (obvodových) múroch sa uplatnili odlišné typy stavebnej plastiky i konštrukcií (prípory vedené od podlahy a rastlinná ornamentika), pochádzajúce ešte zo začiatku výstavby trojlodia. Stavebný rozsah a architektonický charakter trojlodia bol daný už od začiatku výstavby obvodového plášťa, ktorý určil celkovú šírku priestoru. Na západe začalo vznikať aj dvojvežie, vymedzujúce hĺbkovú os a dĺžku trojlodia. Bazilikový rez a pomer výšok lodí však nevyplynul z týchto daností - určoval ho nesporne zámer jednoducho a prehľadne rozčleniť priestor a v zápätí ho zaklenúť.[31] Výška hlavnej lode musela zohľadniť už rozostavaný chór a jeho proporcie. Či chór začali klenúť skôr ako trojlodie, nemožno bez ďalších zisťovaní stanoviť.[32] Aj na západe existovali staršie hmoty, ktoré boli dôvodom asymetrického prepojenia častí fasádového bloku a trojlodia. Južná veža pôdorysne nevystupuje z blokovej siluety západnej časti kostola a viac-menej nadväzuje na členenie južnej fasády, i tak v interiéri jej pôdorys nerešpektuje hĺkovú os južnej bočnej lode.[33]

Ešte komplikovanejšia je situácia trojlodia voči severnej veži. Teleso veže na severe výrazne prečnieva z pôdorysu (nezohľadňuje blokovú uzavretosť) - veža je bezpochýb staršia ako trojlodie, čo potvrdzujú aj núdzové riešenia v mieste dotyku bazilikového múru (s medziloďovou arkádou) a veže. Bazilikova stena sa neopiera o masívnejšie nárožie veže, ale zasahuje jej konštrukčne slabšiu (východnú) stenu.[34] Obe veže teda založili ešte bez presnejšieho vzťahu k trojlodiu, ktoré im prispôsobili. Rovnako korigovali aj horizontálne delenie priestoru medzi vežami.[35]

Trnavskú bazilikovú stenu hlavnej lode a vnútorné steny bočných lodí (spolu s klenbami) charakterizujú plošné, nečlenené múry a jednotný tvaroslovný aparát, takmer bez ornamentiky (okrem svorníkov klenby). Ako nosný konštrukčný prvok v medziloďovej arkáde použili jednoduchý polygonálny pilier, ktorý patrí k tradičnému repertoáru zjednodušenej (redukovanej) gotiky. Pilier nemá hlavicu, iba polygonálnu pätku ukončenú zvrchu rímsovým podžľabením. Jednotlivé steny polygónu piliera plynulo prechádzajú do skoseného (z každej strany - od hlavnej i bočnej lode - trojbokého) profilu medziloďovej arkády. Táto forma piliera - v polovičnom tvare - zahajuje arkádu z východnej strany (polovičný pilier tu ukončuje úsek plného múru, súvisiaci s oporným systémom okolo triumfálneho oblúka). Podobne je to aj na západe, kde arkáda nasadá na plášte veží.

Rovnako jednoduché ako konštrukcia a výraz medziloďovej arkády sú aj klenbové konzoly v hlavnej lodi a nad piliermi arkády zo strany bočných lodí. Konzoly sú trojdielne, v strede (v mieste nasadenia priečneho - deliaceho - rebra) s vystupujúcou časťou, ktorú z oboch strán lemujú nižšie a plochšie úseky, súvisiace s prístennými rebrami. Vlastná konzola má kužeľový tvar, pokrytý smerom dolu sa zvažujúcimi kanelúrami. Podobne kanelované sú aj bočné ihlancové časti. Kužeľ zo spodu uzatvára drobná reliéfna rozeta. Celok konzoly tvarom pripomína roztvorený vejár.[36] V trnavskom type konzol azda možno vidieť zámer využiť kamenársky menej náročnú (viac či menej architektonickú) formu (bez zložitejšej ornamentiky a jej variácií), ktorá by finančne nezaťažovala a nekomplikovala zaklenutie trojlodia. Na

Obr. 15. Severovýchodná konzola, južné podvežie

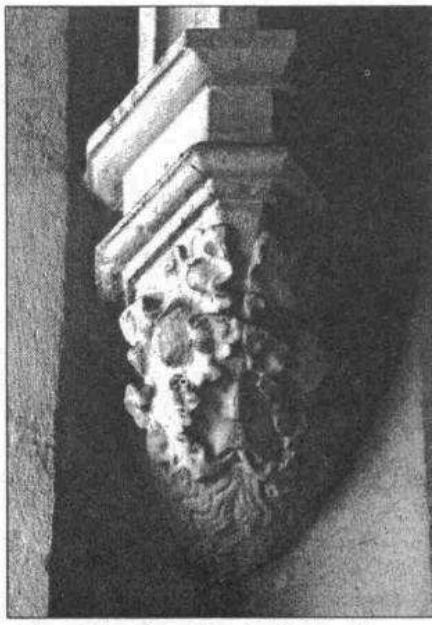

Obr. 16. Juhovýchodná konzola, južné podvežie

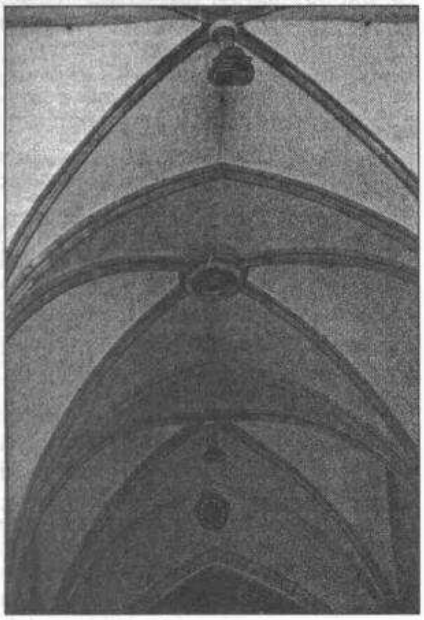

Obr. 17. Klenba hlavnej lode

základe typu konzoly v trojlodí túto stavebne rozsiahlu, ale výtvarne dosť chudobnú fázu trnavského kostola možno slohovo zaradiť do bratislavsko-viedenských vzťahov, ktoré vymedzujú aj jej zahájenie v období okolo roku 1400, prípadne začiatkom 15. storočia. Vznik vnútorných murív trojlodia a jeho zaklenutie napriek jednoduchému tvaroslovnému aparátu muselo trvať dlhší čas. Ukončenie trojlodia presnejšie datujú erby na svorníkoch hlavnej lode. Na treťom svorníku od triumfálneho oblúka je znak Žigmunda Luxemburského (panujúceho do roku 1437) v podobe štvrteného erbu s uhorskými pruhmi v prvom a štvrtom poli, v druhom a treťom s českým levom. Loď v hlavnej fáze stavali síce za Žigmundovho panovania, ale ukončili ju až za Albrechta Habsburského (1437-1439). Dokladá to jeho erb (orol) na svorníku v prvom klenbovom poli pri triumfálnom oblúku. Sústavu výzdoby svorníkov dopĺňa znak mesta Trnavy v západnom klenbovom poli (nad tribúnou).

Všetky svorníky z hlavnej lode patria k typu visutého svorníka - vo vrchole klenby do rebrového prstenca v pretínaní rebier majú nasadený kratší kanelovaný prút, ktorý nesie vlastný svorníkový trojdielny terč (s rozdielnymi erbovými motívmi v polkruhových štítoch). Typ tohto svorníka poznáme z Bratislavy - z vrchných priestorov západnej časti dómu, ktoré sú datované erbami do približne zhodného obdobia ako trnavské príklady.[37]

Okrem visutých svorníkov na klenbe hlavnej lode je v druhom poli od triumfálneho oblúka rebrový prstenec, lemovaný rastlinným vencovým vlysom s kruhovým otvorom uprostred. Funkcia tohto svorníka (Himmelloch) súvisela s liturgiami veľkonočného týždňa.[38] Rastlinná ornamentika reliéfneho vlysu v obruči opakuje zrkadlovo proti sebe postavené plazivé listy, zložené z troch vlniacich sa „jazykov". Slohovo táto ornamentika korešponduje s hlavicami prípor zo záveru chóru.

Pravdepodobne takmer súbežne s trojlodím sa stavalo aj v západnej časti kostola - na bloku dvojvežia a predsiene medzi vežami. Tvaroslovie týchto priestorov možno slohovo zaradiť do okruhu pôsobenia západnej časti stavby bratislavského dómu, ktorý ale nebol vtedy jediným zdrojom pre Trnavu – kombinovali ho s prvkami iného, najmä rakúskeho pôvodu (aj zo starších vrstiev slohového vývinu).

Medzi kaplnkami podvežia predpokladáme istý funkčný rozdiel: južná je výtvarne náročnejšia a bola aj stavebne vydelená z predsiene a zo západnej časti lode, kým severná, výzdobou skromnejšia, sa otvárala do predsiene. Pôvodné zasvätenie kaplniek nie je isté, rovnako nie sú jednoznačné zasvätenia oltárov

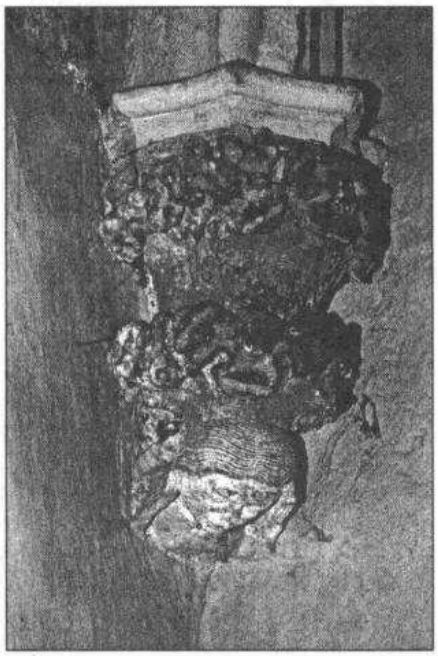

Obr. 18. Juhozápadná konzola, západná predsieň

v nich.[39] Kaplnky v podvežiach a predsieň medzi nimi zjednocujú typy výrazne pretiahnutých ihlancových konzol, ukončených hranolovým nábežníkom (s východiskom v západnej časti bratislavského dómu), ktoré však v každom z priestorov sa vyskytujú v inej konfigurácii.

Zdanlivo menej problematický je priestor v severnom podveží, s jedným poľom krížovej rebrovej klenby. Jej svorník, rebrá i plochy

Obr. 19. Juhovýchodná konzola, západná predsieň

luniet klenby pokrýva baroková štuková výzdoba z neskorého 17. storočia, hoci stredoveký základ tu zostal evidentný. Neupravené zostali len formovo zhodné kútové konzoly, ktoré sú zjednodušenou obmenou bratislavských ihlanov. Majú len trojboký, málo pretiahnutý tvar, chýbajú im rímsové profily. Rebrá v mieste nasadenia na konzoly mierne ustupujú, na rozdiel od Bratislavy, kde rebrá splývajú s rímsovým vlysom.[40]

Podobne aj v južnej kaplnke previazanie konzoly a rebier klenby nie je tak plynulé ako v Bratislave (kde rebro s konzolou a rímsami je chápané ako jednotný architektonický útvar) - základné prvky konštrukcie zostali samostatné a aditívne k sebe priradené. Ihlancové tvary konzol v tejto kaplnke majú aj vlysový diel, doplnený rímsami, ktoré sú zo spodu ihlanov stupňovite vrstvené. Zahrotenie konzol v dolnej časti nahrádza figurálny motív - busta, prvok neznámy v Bratislave. Busty predstavujú dve mužské hlavy - jedna mladšieho, bez brady (v severovýchodnom kúte), ďalšia staršieho muža (v severozápadnom kúte). V juhozápadnom kúte je ženská hlava. V ďalšom (juhovýchodnom) kúte je konzola s listami a divým mužom. Frontálne tváre a ich detaily sú dôsledne symetricky komponované. Busty formovou geometrizáciou, stereotypmi v detailoch, hrubou lineárnou štylizáciou i svojim celkovým výrazom nesvedčia o výraznej kvalite kamenára. Najkvalitnejšia a najprepracovanejšia - bohatšie modelovaná je konzola s divým mužom, kde zrejme kamenár mohol využiť skúsenosti v stvárnení ste-

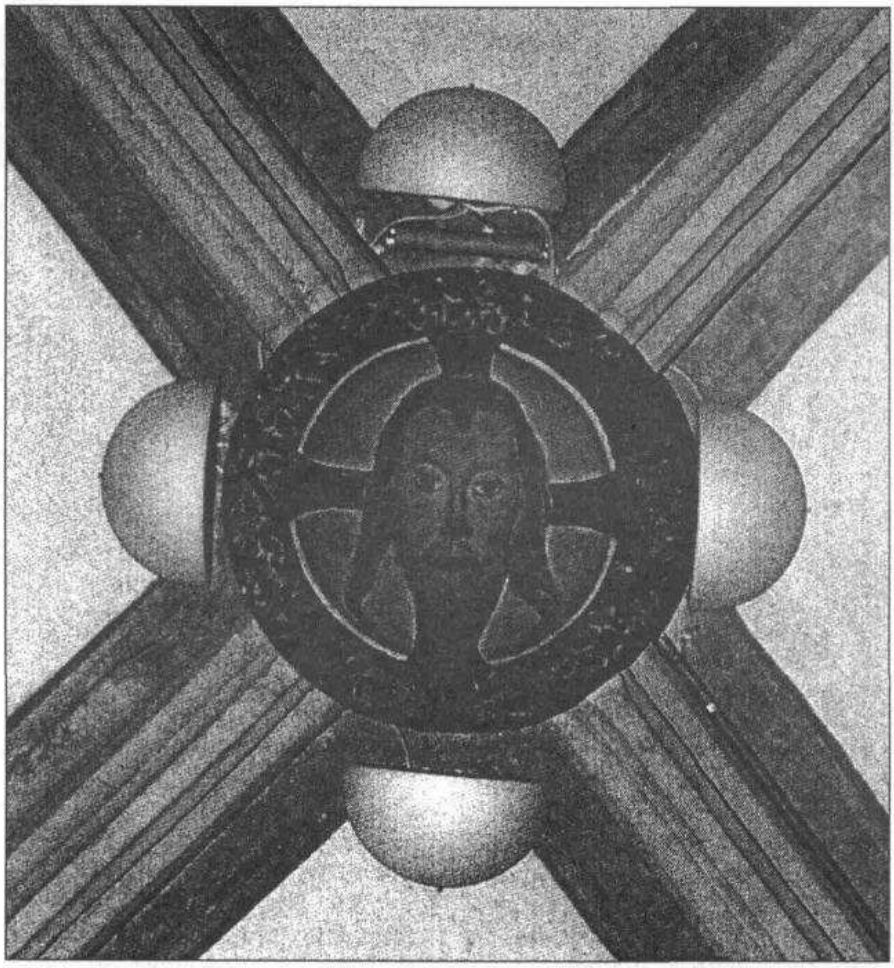

Obr. 20. Svorník klenby, západná predsieň

reotypov rastlinných ornamentov. Predpokladáme teda, že konzoly vytvoril kamenár s remeselnou skúsenosťou z rastlinnej ornamentiky a menej zvyknutý vytvárať iné - figurálne motívy.

Z trojice priestorov západného bloku najproblematickejšia je predsieň. Tunajšia stavebná plastika nie tak jednotná ako v južnej kaplnke. Klenba z priestorových dôvodov má len tri konzoly (štvrtá v severozápadnom kúte chýba - nachádza sa tu portál schodiska na tribúnu). Juhozápadná konzola s dvomi radmi listových vencov na pretiahnutom kalichu nemá vlysový pás. Jej vrchná rímsa s oblúkovite preliačenými stranami polygónu patrí skôr k formám konzol klenby hlavnej lode. Obe východné konzoly obsahujú aj plochý pás vlysu s priamymi rímsami. Vlastné - tvarovo pretiahnuté, v hornej časti vyduté - konzoly pokrývajú zvlnené listy a zo spodu ukončujú ešte rozety.

Rôznorodosť konzol v predsieni môže signalizovať postupný vznik priestoru, alebo využitie konzol z rôznych fáz (vytvorených aj predtým) pri zaklenutí priestoru. Konzola priliehajúca k fasáde s dvomi radmi listov by sa stavebne i výtvarne mohla vzťahovať k západnému portálu a môže byť takto pozostatkom skoršej predstavy o tomto priestore, ešte bez realizovanej klenby. Východné konzoly s vlysom zas môžu patriť k (o čosi) neskoršej fáze, kedy predsieň zaklenuli a ku klenbe vytvorili chýbajúce konzoly.

Z formového repertoáru predsiene sa vymyká aj reliéfny svorník s hlavou Krista, lemovanou reliéfnym vencovým pásom, v ktorom vedľa „hrbatých" listov je aj viničový motív. Tento ornamentálny prvok na iných miestach kostola absentuje. Svorníkový reliéf Kristovej hlavy, charakteristický jemnou modeláciou, by sa dal ešte spojiť s malou ženskou bustou pod juhozápadnou konzolou v predsieni, ktorá napriek poškodeniu patrí ku kvalitným dokladom figurálnych prvkov v stavebnej plastike kostola. Svorník vzhľadom k tunajšiemu malému a dosť nízkemu priestoru pôsobí naddimenzovane, preto je snáď pravdepodobné, že nebol pôvodne určený do klenby predsiene, ale na klenbu hlavnej lode.[41]

Predsieň ako jediný priestor západného podvežia zaklenuli segmentovou sploštenou krížovou rebrovou klenbou, ktorá podobne ako časť tvaroslovia - najmä konzoly - pochádza z dielne bratislavského dómu. Príbuzne ako tvaroslovie, ani tento typ klenby nemá presvedčivo objasnenú genézu - v jej pôvode sa zvažuje medzi žigmundovským okruhom stavby hradu a so vzdialenejšími spojitosťami so švábsko-bavorským priestorom (Mencl)[42] a českými zdrojmi (Žáry).[43] Do tohto formového okruhu patrí aj stena s kružbovým panelom a pravouhlým portálom medzi predsieňou a južnou kaplnkou, ktorá je rámovaná segmentovo, ako klenba v predsieni (dokazuje súbežnosť úprav susediacich priestorov podvežia). Vytvorenie dôstojného nástupu do farského kostola v podobe kaplniek s predsieňou uzatvára aj hlavnú dobu jeho stredovekej výstavby.

Z ďalších stredovekých úprav kostola je potrebné ešte spomenúť korekciu staršieho zaklenutia chóru, kde základný obrazec klenby bol daný už situovaním prípor zo počiatku jeho budovania. Rešpektovala ho i zachovaná jednoduchá krížová rebrová klenba, ktorú v záverovom polygóne a v jednotlivých hĺbkových poliach doplnili o lunety s profilovaným rámovaním hrán. Takto upravená klenba stratila svoj elementárny charakter a získala znaky sieťového obrazca - hoci sieťová klenba tu v skutočnosti nevznikla. Chýbajú jej úseky spojovacích rebier medzi staršími líniami (hranami) klenby a novými lunetami. Zrejme tak zložitú úpravu už nebolo možné technicky realizovať bez ďalších zásahov do konštrukcií. V pôdorysne komplikovanom záverovom polygóne nová úprava sa blíži hviezdici. V celom chóre potom došlo predovšetkým k zdekoratívneniu klenby v zmysle siete, čo postrehol svojho času aj E. Marosi.[44] Úprava klenby reagovala na aktuálny, najmä rakúsko-podunajský vývin,[45] podľa ktorého korekciu klenby chóru možno zaradiť ešte do obdobia, kedy v Trnave dostavovali kostol a chápať ju ako poslednú stavebnú aktivitu v jeho stredovekých dejinách - okrem dostavby západných veží.

Poznámky

[1] HENSZLMANN, Imre: Magyarország csúcsíves stylü müemlékei. Budapest 1880, s. 209.

[2] MENCL, Václav: Dóm sv. Martina v Bratislave. In: Vlastivedný časopis, 17, 1968, s. 155.

[3] ŽÁRY, Juraj: Kaplnka českej kráľovnej Žofie Bavorskej v bratislavskom dóme. In: Umění, 38, 1990, s. 10, pozn. 12.

[4] KAHOUN, Karol: Gotická sakrálna architektúra Slovenska. Bratislava 2002, s. 30.

[5] PUŠKÁROVÁ, Blanka: Kostol sv. Mikuláša. In: Trnava. Mestská pamiatková rezervácia. Zost. Jaroslava ŽUFFOVÁ. Bratislava – Trnava 1993, s. 32.

[6] MAROSI, Ernő: Einige tendenziöse Planänderungen. Beiträge zur Stilgeschichte der ungarischen Architektur des 14. Jahrhunderts. In: Acta Technica Academiae Scientiarum Hungaricae, 77, 1974, s. 344 n., MAROSI, Ernő: Internacionális gótika. In: Magyarországi művészet 1300 - 1470 körül. Ed. Ernő MAROSI. Budapest 1987, zv. 1, s. 520.

[7] Tamtiež.

[8] Nižšie úseky stien dnes prekrýva drevené obloženie a členenie spodnej zóny steny - plochy pod rímsou nie je evidentné. Je len otázkou a úlohou budúceho sprístupnenia a preskúmania týchto častí chóru: v soklových situáciách chórového plášťa u náročnejších stavieb sa vyskytujú panelácie, sedilie, atď.

[9] Okrem pôdorysu chóru s úsekmi prípor k rovnakej slohovej vrstve zrejme patrí aj portál do sakristie v severnej stene. Portál má lomený záklenok, v jeho profilácii dominuje hruškový prút medzi dvomi výžľabkami, dopĺňa ho ešte (bližšie k otvoru) malý oblý prút, lemovaný rovnými plôškami a výžľabkom. Napriek tomu, že pravidelná profilácia portálu sa v zásade nelíši od prierezov prípor, zostáva ešte overiť primárnosť osadenia portálu v murive.

[10] Je však otvorenou otázkou, kedy vznikli výplňové úseky murív medzi jednotlivými príporovými zväzkami a s nimi súvisiace polohy okien v závere a na južnej strane. Aj v exteriéri stavby došlo k zmenám: spodné úseky oporných pilierov sú masívnejšie.

Počas neskorších úprav na niektorých miestach došlo aj k zásahom do starších častí prípor, kde lokálne a nie celkom pravidelne odstránili časti štvrťvalcových oblín, lemujúcich trojdielne hruškové zväzky. Túto (snáď) konštrukčnú úpravu je potrebné preveriť. S prvotnou koncepciou chóru, určenou základnými konštrukčnými bodmi sa museli vyrovnať aj neskôr pri vzniku vyšších častí stien a prispôsobovali jej i zaklenutie.

[11] Je možné, že k voľbe bazilikovej formy existovali aj ďalšie konkrétnejšie dôvody, uvažovať o nich možno len hypoteticky. Do úvahy prichádza jednak podoba pôvodného kostola na mieste a snaha tradovať jeho formu, ďalej možné technické problémy najmä vo vzťahu k staršej stavbe alebo k jej častiam (vzťah veží a trojlodia?), atď.

[12] Aj diferencovaný charakter stavebnej plastiky v jednotlivých častiach kostola naznačuje, že v stavebnej dielni naraz nikdy nepracovalo mnoho kamenárov.

[13] Aj v porovnaní so začatým chórovým útvarom bolo trojlodie architektonicky odlišné.

[14] Je pravdepodobné, že vznikajúcimi obvodovými múrmi lodí kostola sa obostaval pôvodný kostol (kde sa napriek stavenisku naďalej konali bohoslužby) - pôvodný kostol nateraz nebol ale archeologicky lokalizovaný a aj jeho rozmery zostávajú neznáme.

[15] Konzola má málo čitateľné detaily - je buď poškodená či nedokončená a zároveň je pokrytá hrubou vrstvou novších náterov. Ku konzole sa nepripája prípora.

[16] Dovtedy sa tu mohla nachádzať preluka, využívaná ako prístup do rozostavaného kostola.

[17] Pätka je snáď pozostatkom staršieho stavu (pred výstavbou zachovanej severnej steny), z obdobia akéhosi hľadania celkových proporcií stavby, od ktorých sa v zápätí aj upustilo. Je snáď pokusom, v ktorom sa ďalej nepokračovalo, ale už vytvorenú (staršiu) pätku použili na menej dôležitom (exponovanom) mieste. Nie je známe, či starší sokel prípory je tu primárnej pozícii: ak by bol, tak naznačuje skorší (korigovaný) zámer budovať loď od západného spojenia s vežou. Obe situácie - v pätke i v hlavicovom páse (severozápadnej) kútovej prípory je potrebné sondážne overiť (i archeologickou sondou).

[18] Bez sondáže tu nemožno vysvetliť ani zhrubnutie diagonálneho rebra v dolnej časti (pri konzole). Hlavica v juhovýchodnom kúte (prístup k nej dnes čiastočne obmedzuje oltárna architektúra) formálne rešpektuje vlysový pás ornamentiky, ale prvky reliéfu sa tu javia nižšie a schématickejšie. Hlavica v tejto situácii je bez prípory, na spodku je ukončená ihlancovým útvarom, vlysový pás lemujú zalamujúce sa rímsy. Aj táto konzola je viac núdzovým, ako architektonicky dôsledným riešením: v oboch východných poliach bočných lodí je evidentné neorganické prepojenie konštrukčných a výtvarných prvkov. Opäť, ako na západnej strane do úvahy by mohla prísť sekundárnosť (resp. fázovitosť) vymurovania steny.

[19] O málo neskoršom osadení (vytvorení) záverového polygónu by svedčil nepriamy dôkaz z podkrovia, kde pred záverom sa ukazuje existencia priečneho múru, ktorý by vydeľoval polygón (kde sa ešte pracovalo) od ostatného, už funkčného priestoru presbytéria.

[20] Aspoň tak javia sa vlysové pásy v ich súčasnom stave, bez reštaurátorského prieskumu a pred očistením od vrstiev náterov.

[21] Výnimkou je prvé východné pole severnej lode, kde svorník nemá reliéfnu výzdobu, iba plochý hladký tanierový tvar.

[22] Dve východnejšie rozety majú reliéfny terč, ktorý presahuje svorníkový prstenec, v poslednom (západnom) svorníku je reliéf s rozetou vložený do svorníkového prstenca. Konštrukčné rozdiely medzi svorníkmi však možno preskúmať iba reštaurátorsky.

[23] ZYKAN, Josef: Zur Bauplastik von St. Stephan. Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 22, 1968, s. 14-15.

[24] Schému delenia terča na tri alebo štyri časti tu nachádzame v dvoch príkladoch. Celkovo listová ornamentika i charakter reliéfu vo svorníkoch sú príbuzné vlysovým hlaviciam z bočných lodí. Posledný (západný) svorník v severnej lodi má trojnásobný rozetový motív, ktorý zbližuje túto skupinu svorníkov s výzdobou v južnej bočnej lodi.

[25] Medzi týmito celkami však existujú aj isté kvalitatívne rozdiely. Kým ornamentika v bočných lodiach vytvára kompozične previazané reliéfne vlysové pásy, na bočných stenách chóru je komponovaná do hlavíc prípor, ktorých kalichová forma (ako skladba troch hlavíc) zostala tvarovo akceptovaná. Pozorohodné však je, že vrchná rímsa hlavíc nedostala náročnejšiu - zvyčajnú - hlavicovú formu s profiláciou, ale hlavice zvrchu uzavreli len jednoduchým prstencom.

[26] Skupina hlavíc má listy vertikálne kladené na výšku pred kalich, ďalšie sú diagonálne, ktorých listy v hornej časti hlavice vytvárajú kytice s bohato rozvetvenou siluetou. Pôvodnú kamenársku kvalitu hlavíc znejasňuje novodobá polychrómia i zlátenie, ktoré lemuje okraje a v podobe hrubej linky prechádza aj na listové tvary. Tieto novodobé farebné úpravy nerešpektujú ani plasticitu hlavíc a pôsobia rušivo, preto je potrebné na nich realizovať reštaurátorský výskum, ktorý je prvým zásadným krokom k obnove autentickejšieho výrazu stavebnej plastiky v chóre (ako aj v ďalších častiach interiéru).

[27] ZYKANOVÁ, Marlene: K stavebním dějinám a uměleckohistorickému významu Svatoštěpánského dómu ve Vídni. In: Vídeňská gotika. Sochy, sklomalby a architektonická plastika z dómu Sv. Štepána ve Vídni. Kat. výstavy, Praha - Wien 1991, s. 49.

[28] Vo Viedni sa táto kvalita uplatnila najmä v maskarónových konzolách vychádzajúcich z pražského parlérovského prostredia (St. Stephan, Maria am Gestade), ktoré v trnavskom repertoári absentujú.

[29] Na prvej hlavici zľava v zalomení polygónu je to motív dvoch veľkých zvlnených listov nasadených horizontálne proti sebe, na susediacej (druhá zľava v zalomení) veľké zatočené listy sú komponované na strednú os - k nej smerujú diagonálne listy z postranných hlavíc zväzku. Na vedľajšej poškodenej hlavici (napravo od osového okna) vyrastali listy z dolného okraja kalichov.

[30] Formy oporných pilierov so zošikmenými čelnými stenami sú doložené na južnej stene trojlodia. V Trnave nateraz evidujeme len ich elementárnu existenciu, bez poznania ako presnejšie boli oporné piliere konštruované a členené - teda bez detailov, ktoré by otvorenejšie umožnili skúmať ich filiáciu. Predbežne nie je ani potvrdené, do akých stavebných súvislostí patrí vznik zahrotených oporných pilierov. Je možné, že (ako sa ukazuje zo sondážneho výskumu) prvotná forma oporných pilierov bola stavebne jednoduchá - mala konzervatívnejší, pravouhlý stupňovitý tvar a až druhotne (v súvise s problémom preriešenia statiky v trojlodí) ich doplnili o zošikmené čelá. Podľa toho oporné piliere upravovali v nadväznosti na zaklenutie lodí.

[31] Či fungoval kostol aj bez zaklenutia v hlavnej lodi nemožno súdiť podľa stavebnej plastiky.

[32] Len hypoteticky sa možno domnievať, že v bočných lodiach medzi dobou vytvorenia prípor až do výšky hlavíc a vlastnou klenbou existovala istá pauza, prípadne aj korekcie. Naznačuje to (rovnako na viacerých miestach v bočných lodiach) neorganické previazanie hlavíc a rebier: šírka trojdielnej hlavice bola iná ako technicky a stavebne dané rozpätie

rebier v pätke zaklenutia. Na niektorých miestach aj v závere kostola rebrá presahujú cez konzolu.

[33] Aj východný múr južnej bočnej lode svojou odlišnou hrúbkou signalizuje prispôsobenie sa staršim štruktúram stavby.

[34] Aj utváranie prípor a nasadenie klenby v západnej časti priľahlej bočnej lode si vynútilo určité prispôsobovanie danej situácii i stavebným konštrukciám.

[35] Naznačuje to portál na severnej strane južnej veže (dnes pomerne vysoko nad úrovňou podlahy organovej tribúny), prístupný dreveným rebríkovým - „núdzovým" - schodiskom. Portál sa mal spájať s inou - predpokladanou (zamýšľanou) výškou tribúny, ktorá mala byť podklenutá vyššou klenbou v predsieni (ako bola napokon realizovaná).Už zo situácie tohto portálu a nadväzujúcich neuskutočnených (či len krátkodobo užívaných provizórnych) konštrukcií možno usúdiť, že v čase stavby trojlodia priestor medzi rozostavanými vežami nemal svoju definitívnu podobu. Neboli tu klenby, rovnako ako neboli klenby ani na spodných podlažiach veží.

[36] Už predtým v texte sa vyslovila domnienka, že bočné lode zaklenuli druhotne, pravdepodobne v istom - statickom-konštrukčnom - súvise s klenbou v hlavnej lodi. Profily rebier v bočných lodiach i v hlavnej lodi sú síce príbuzné - vychádzajú z klinového tvaru - ale nie sú totožné. V bočných lodiach v profilácii rebier je jediný výžľabok medzi šikmými plochami klinu (s jemnými tvarmi). V hlavnej lodi je dvakrát vyžľabené rebro s ostrou výraznou hranou medzi výžľabkami. Podobný profil rebra ako v bočných lodiach je však v chóre. Rebro v hlavnej lodi má príbuzný profil ako priestory v západnom podveží a v predsieni. Rebrové profily, použité v klenbách kostola naznačujú nielen typologickú príbuznosť, ale istú chronológiu zaklenutia.

[37] K problému je početná literatúra, napríklad: MENCL, Václav - MENCLOVÁ, Dobroslava: Stavebný vývin Bratislavy. In: Bratislava. Stavebný vývin a pamiatky mesta. Bratislava 1961, s. 64-65; MENCL 1968 (cit. v pozn. 2), s. 154; BUREŠ, Jaroslav: Die Meister des Pressburger Domes. In: Acta Historiae Artium, 18, 1972, s. 91; STUDNIČKOVÁ-ČERNÁ, Milada: A művészeti élet és kapcsolatai Pozsonyban Zsigmond király uralkodásának idején. In: Ars Hungarica, 12, 1984, s. 4; ŽÁRY, Juraj (et al.): Dóm sv. Martina v Bratislave. Bratislava 1990, s. 36 n.; ŽÁRY 1990 (cit. v pozn. 3), s. 5 n.; GOJDIČ, Ivan: Stredoveký vývoj Dómu sv. Martina. In: Pamiatky a múzeá, 2004, č. 1, s. 12-13.

[38] Bližšie: KRAUSE, Hans-Joachim: „Imago ascensionis" und „Himmelloch" in der spätmittelaterlichen Liturgie. In: Skulptur des Mittelaters. Funktion und Gestalt. Ed. Friedrich MÖBIUS - Ernst SCHUBERT. Weimar 1987, s. 280 n.

[39] Podľa Radvániho rekonštrukcie rozmiestnenia oltárov v chráme v južnej kaplnke sa nachádzali oltáre Troch kráľov (doložený k r. 1481) a sv. Ladislava (1455), v severnej zas oltár sv. Petra a Pavla od (1422?). Porov.: RADVÁNI, Hadrián: Dóm sv. Mikuláša Trnava. Rukopis, Trnava 1967-1998, s. 252.

[40] Pre elementárne zjednodušenie konzol v tomto priestore chýba predbežne konkrétnejšie vysvetlenie.

[41] V rámci visutých svorníkov z klenby hlavnej lode sa dá uvažovať o dodatočnom vytvorení jedného z nich (svorník s erbom Albrechta Habsburského). Či na jeho miesto mali pôvodne osadiť „predsieňový" svorník potvrdí až ďalšie skúmanie. Dnes nemáme možnosť porovnať ani rozmery svorníkov, ani ich materiál. Svorník s hlavou Krista možno formovo priradiť k otvorenému prstencovému svorníku z klenby lode: ak aj by sa nepotvrdila hypotéza o jeho určení do hlavnej lode, i tak mohli vzniknúť všetky reliéfne zdobené svorníky z týchto častí stavby v približne rovnakej dobe. Na vonkajšom obvode predsieňového svorníka i bez sondáže sa dajú pozorovať určité zásahy v mieste jeho previazania s rebrami zaklenutia, čo snáď signalizuje jeho prispôsobenie odlišnému smerovaniu (sklonu) rebrových článkov.

[42] MENCL - MENCLOVÁ 1961 (cit. v pozn. 37), s. 64-65; MENCL 1968 (cit. v pozn. 2), s. 154.

[43] ŽÁRY 1990 (cit. v pozn. 3), s. 2, 9, pozn. 10.

[44] MAROSI 1974 (cit. v pozn. 6), s. 346-347.

[45] Iba orientačne možno pripomenúť niektoré viedenské sieťové klenby s hviezdicovým motívom v uzávere - ako je zaklenutie kostola Rádu nemeckých rytierov (Deutschordenkirche), kde tiež ďalej delili krížové klenby v závere vkladaním luniet (vysv. 1395), klenbu záveru kaplnky v Hofburgu (vysv. 1425), alebo klenbu vo vrchole chóru kostola augustiniánov, vloženú do sedemdesatinového polygónu, ktorá je azda najstarším príkladom tohto typu nielen vo Viedni, ale aj v širších podunajských dokladoch. Porov: BRUCHER, Günther: Wien, Augustiner-Eremiten und Pfarrkirche, Georgskapelle. In: Geschichte der bildenden Kunst in Österreich. Bd. 2. Gotik. Ed. Günter BRUCHER. München; London; New York 2000, s. 263.

Zur Problematik der Bauplastik in der Kirche zu St. Nikolaus in Trnava (dt. Tyrnau)

Im Rahmen der denkmalpflegerischen Untersuchung in der Kirche zu St. Nikolaus in Trnava (im Sommer 2005) konzentrierte sich auch eine gewisse Aufmerksamkeit auf die Morphologie des Baus und seine Bauplaplastik. Diese Untersuchung ging von der Formanalyse der Glieder aus. Die Untersuchung brachte nicht nur über die Skala der bildhauerischen Details Erkenntnisse, sondern auch über die Disposition der Kirche und skizzierte die Aufeinanderfolge ihrer Entstehung. Die Kirche wurde jahrzehntelang während des 14. Jh. errichtet und erst im 15. Jh. beendet. Die Untersuchung wies auf mehrere Änderungen der Vorhaben und Pläne hin. Bei diesen Korrekturen änderte sich ebenfalls der stilistische Charakter des Baus. Die Korrekturen der Pläne reagierten parallel auch auf große Bauhütten vor allem in Wien und Bratislava. Die Studie beschreibt die Unterschiede der Bauplastiken in den einzelnen Teilen der Kirche (Presbyterium, Schiff, Unterturm, Vorhalle).

Vitráž (franc. slovo) - zn. ozdobné sklo.

Technika vitráže spočíva v skladbe rôznofarebných sklených plôšok, vsadenej do kovovej konštrukcie, ktorej raster okrem nosnej funkcie spĺňa i funkciu výtvarnú.

Vitráž je umelecká kompozícia okennej výplne vytvorená z farebných skiel, zachytených v olovených pásikoch. Je to špecifický výtvarný prejav. Nie je len súčasťou architektúry, ale predstavuje aj výtvarné dielo.

Farebné okná vznikali a najväčšiu dokonalosť dosiahli vo francúzskych katedrálach. V 12. až 14. storočí bola vitráž najvýznamnejšou maliarskou disciplínou.

Farebné okná vytlačili z interiéru nástennú maľbu, ktorá dominovala v románskej dobe.

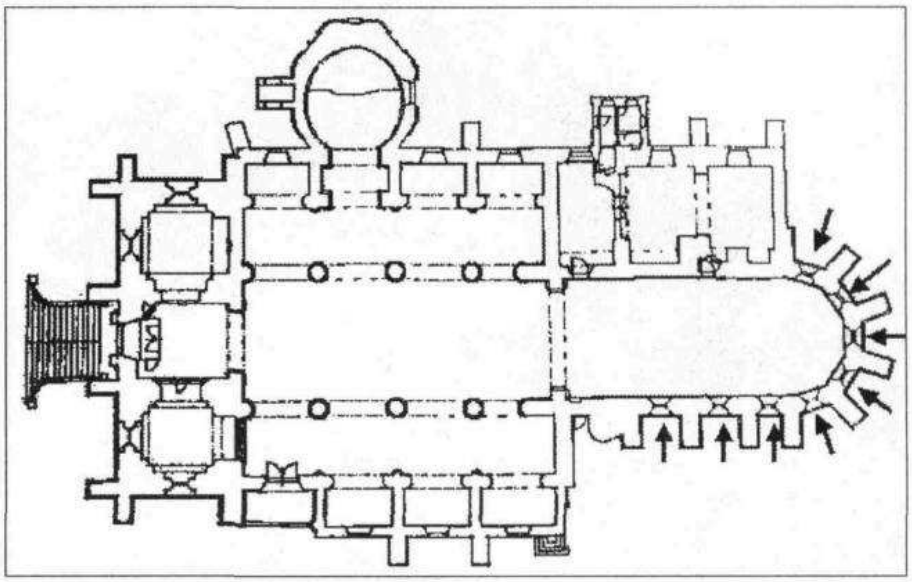

Obr. 2. 8 vysokých vitrážových okien - v pôdoryse kostola sv. Mikuláša

Bolo to podmienené novými možnosťami architektúry, v ktorej postupne okná zaberali čoraz väčšie plochy na úkor stien. Umiestnenie vitráží v oknách, ktorými prúdilo svetlo, vyhovovalo atmosfére katedrál - podľa Biblie SVETLO má božskú podstatu.

Obr. 1. interiér kostola sv. Mikuláša - pohlad do svätyne

Vitráže z farského kostola sv. Mikuláša v Trnave pochádzajú zo zač. 20. stor.

Z vonkajšej strany je vidieť len obrysy, ale ak chceme vidieť krásu okna - vitráže, musíme vojsť dnu a pozerať smerom do svetla.

Rôznofarebné sklenené plôšky vsadené do kovovej konštrukcie vytvárajú výjavy z Biblie alebo ornamenty.

V objekte kostola sv. Mikuláša v Trnave sa nachádzajú tieto okná zdobené vitrážami:

■ 8 vysokých lomených okien s kamennou kružbou vo svätyni kostola:

Kompozícia: realistické zobrazenie výjavu, je tvorená skladaním rôznofarebných sklených segmentov geometrického tvaru.
VITRÁŽ – figurálna, s kresťanským motívom a dekórom.

technika: vypaľovaná maľba na číre štrukturálne sklo
autor: nezistený
realizácia: podľa nápisu
v 8 m š 1,30 m
okenné polia: 2 vertikálne, 7 horizontálnych + kružba (v kružbe sú štylizované kvety) 6. a 7. okenné pole – gotická architektúra s vežičkami a fiálami v 4 poliach je figurálny výjav:

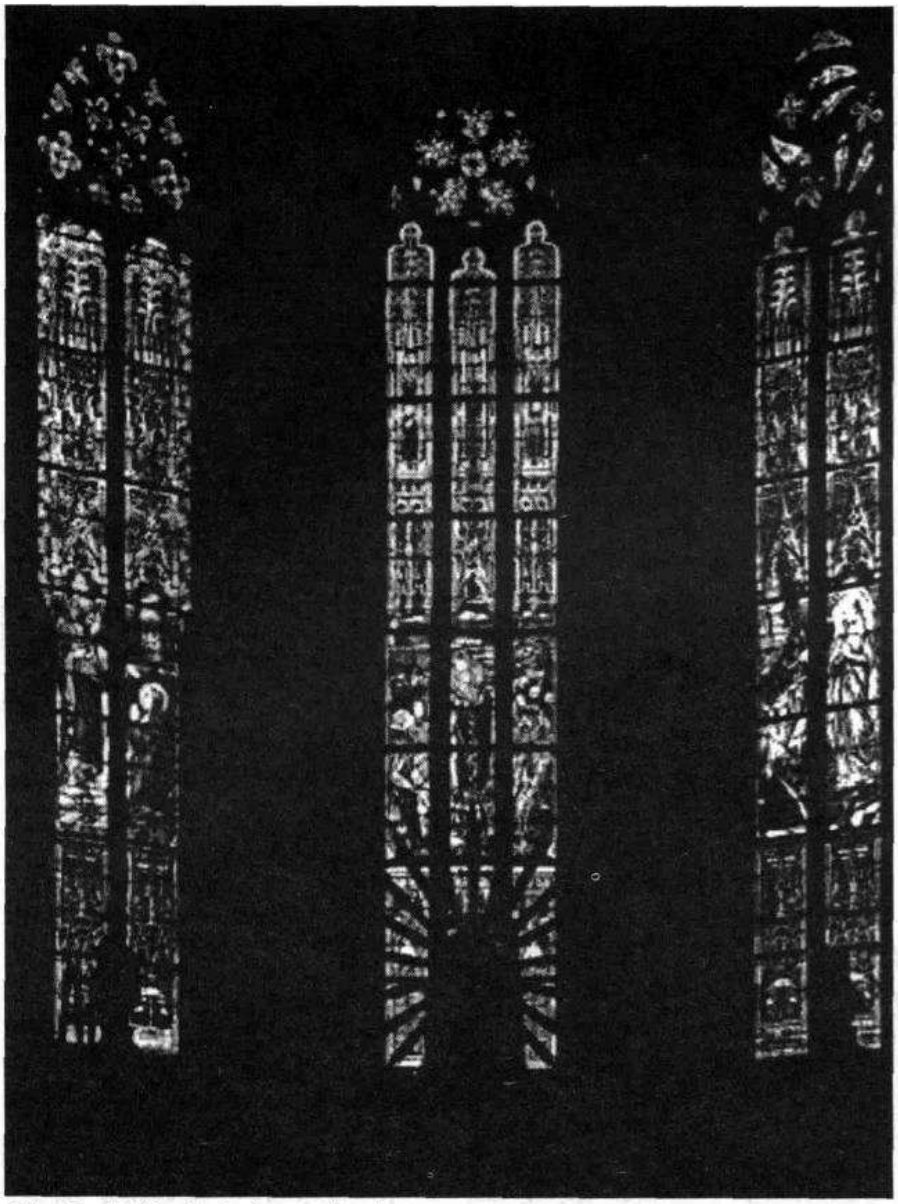

Obr. 3. vitrážové okná vo svätyni

- sv. Vojtech krstí pohanského panovníka
- Videnie sv. Kláry
- sv. Mikuláš
- Panna Mária Lurdská
- Zjavenie archanjela Gabriela sv. Gregorovi
- Spoveď kráľovnej Žofie
- sv. Alžbeta obdarúva chudobných
- sv. Klára - Videnie malého Ježiška

1. sv. Vojtech krstí pohanského panovníka

Sv. Vojtech krstí pred chrámom pohanského panovníka. Svätec je zobrazený ako starý muž so sivým plno fúzom, odetý je v žltom pluviáli s červeným lemovaním, na hlave má mitru. Krstené knieža je natočené vľavo, na hlavu mu leje vodu sv. Vojtech. Knieža je zobrazené ako mladý muž kľačiaci so zopätými rukami, do pol pása obnažený, okolo hrdla má povraz kajúcnika. Pred výjavom krstu kľačí bojovník odetý v zelenom plášti, v pravej ruke drží meč krsteného so žlto rukoväťou, ľavou rukou sa opiera o jeho štít. Na dlažbe po oboch stranách sú červené ruže.

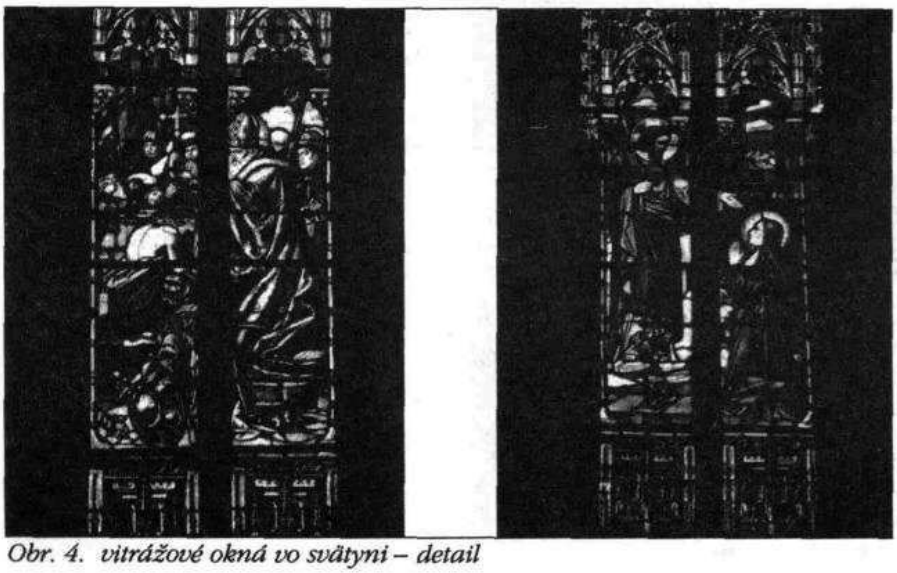

Obr. 4. vitrážové okná vo svätyni – detail

2. Videnie sv. Kláry

Ježiš je zobrazený v ľavej časti vitráže vznášajúci sa na bielych oblakoch pred kľačiacou sv. Klárou. Zobrazený je ako muž stredného veku s plno fúzom a vlniacimi vlasmi až na ramená. Odetý je v bielom odeve, červenom plášti so zelenou podšívkou, ktorého cíp má prevesený na pravom predlaktí. Pravou rukou ukazuje na horiace srdce na hrudi. Sv. Klára je zobrazená v hnedom rehoľnom rúchu, kľačí na zemi s rukami zopätými k modlitbe a pohľadom upretým na Krista. Pri nohách má zatvorenú knihu. Pri nohách Krista je modro-žltá váza s ružami.

3. sv. Mikuláš

Výjav - rozbúrené more, čln a zachránení námorníci kľačiaci pred sv. Mikulášom. Ústrednou postavou výjavu je sv. Mikuláš zobrazený ako starý muž so sivým plno fúzom, odetý v červenej dalmatike, na ktorej má pálium. Na hlave má mitru. V pravej ruke drží biskupskú berlu ľavú ruku má v žehnajúcom geste. Po oboch stranách kľačia zachránení námorníci.

4. Panna Mária Lurdská

Jaskyňa, v ktorej na pravej strane stojí Panna Mária, zobrazená ako mladá žena v bielom rúchu prepásanom širokou modrou stuhou a rúške. Ruky má zopäté na hrudi hlavu mierne naklonenú a pohľad upretý na sv. Bernadetu, ktorá kľačí na ľavej strane. Okolo nôh Panny Márie zo skál rozkvitajú červené a ružové ruže. Bernadeta je zobrazená ako dievča odeté v tradičnom vidieckom odeve - v červenej sukni bielej zástere, modrej blúzke, ružovej šatke a bielej rúške. V zopätých rukách drží ruženec. Pohľad má upretý na Pannu Máriu.

5. Zjavenie archanjela Gabriela sv. Gregorovi

Ústrednou postavou na pravej strane je sediaci archanjel Gabriel vznášajúci sa v oblakoch. Zobrazený je ako starý muž s plno fúzom

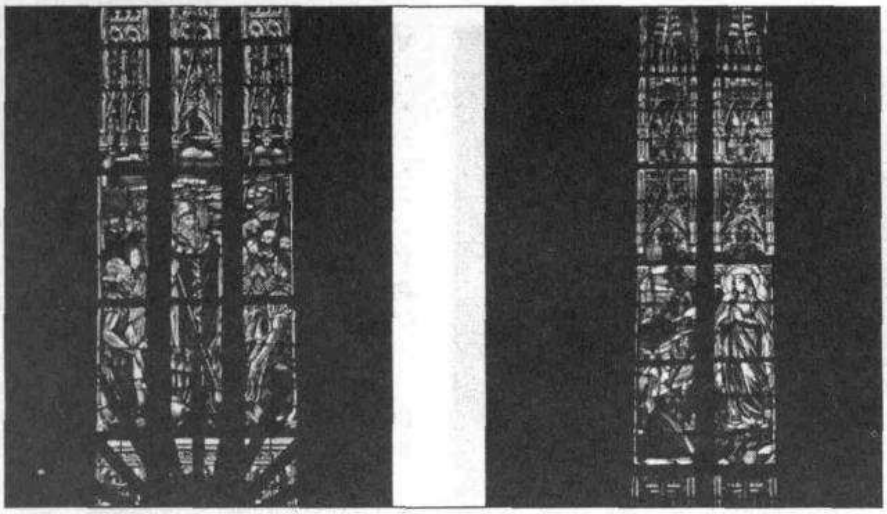

Obr. 5. vitrážové okná vo svätyni – detail
sv. Mikuláš; Panna Mária Lurdská

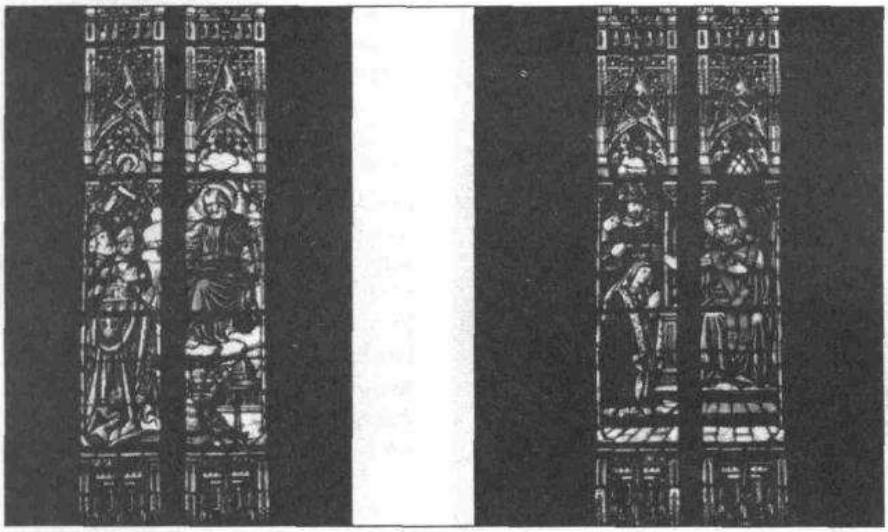

Obr. 6. vitrážové okná vo svätyni – detail
Zjavenie archanjela Gabriela sv. Gregorovi; Spoveď kráľovnej Žofie

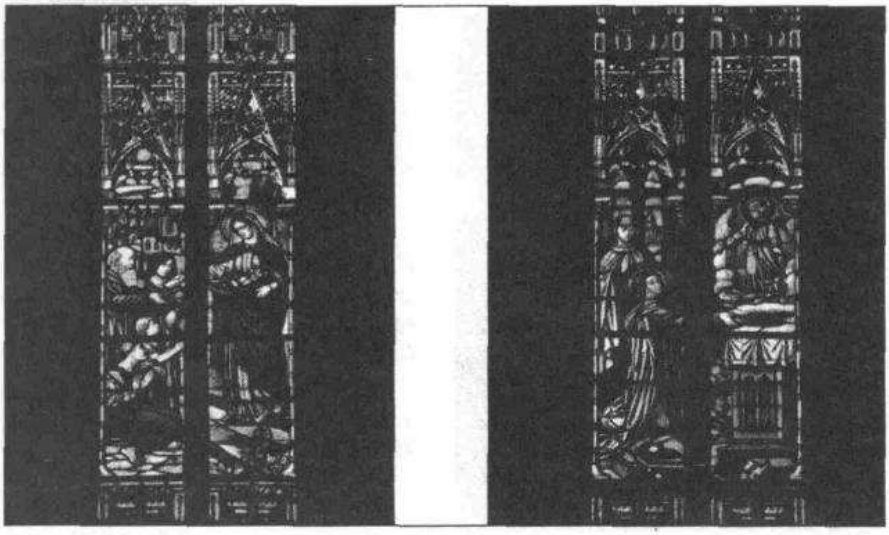

Obr. 7. vitrážové okná vo svätyni – detail
sv. Alžbeta obdarúva chudobných; sv. Klára - Videnie malého Ježiška

odetý vo fialovom odeve a čierno-hnedom plášti, ktorý z ľavého ramena cez chrbát ovíja kolená svätca, ktorý v ľavej ruke drží ľaliu a pravou rukou žehná kľačiaceho sv. Gregor Veľkého. Sv. Gregor Veľký je zobrazený ako starý muž zahalený v brokátovom žlto-bielom plášti. Ruky má zopäté k modlitbe, pohľad upretý na žehnajúceho archanjela Gabriela. Pri nohách sv. Gregora je pápežská tiara a váza s kvetmi, v pozadí je chrám sv. Petra v Ríme. V pozadí sa vznáša anjel s rozprestretými krídlami.

- v spodnej časti vľavo je nápis: MULLER JOSZEF POLGÁR

- v pravej časti : HELABELI AIANDCHA

6. Spoveď kráľovnej Žofie

V pravej časti výjavu je zobrazený sv. Ján Nepomucký, ktorý sedí v spovedelnici. Zobrazený je tradičným spôsobom ako muž v strednom veku s plno fúzom, odetý v kňazskom odeve. Na hlave má biret. Sv. Ján Nepomucký je mierne natočený vpravo s pohľadom upretým na kráľovnú, ľavú ruku má položenú na hrudi, pravú ruku v žehnajúcom geste. Pred ním kľačí kráľovná Žofia zobrazená ako krásna mladá žena. Odetá vo fialovom rúchu zdobenom zlato-červenou výšivkou, stuhou a červenom kráľovskom plášti s hermelínovou podšívkou. Na hlave má korunu. Ruky má zopäté k modlitbe, oči upreté na otvorenú knihu, ktorú má pri nohách. V pozadí spoločnica kráľovnej, odetá v modrom odeve prepásanom červenou nariasenou stuhou. Hlavu má zavinutú v bielej rúške a na tom čepiec žltej farby. Hlavu má mierne naklonenú vpravo. V pozadí za žlto-fialovou drapériou je poprsie kráľa Václava IV. V klobúku s tromi perami a kráľovskou čelenkou.

- v spodnej časti vľavo je nápis: nebohý p. farár Palugnai

vpravo: János Hirrdemall Ajandcha

7. sv. Alžbeta obdarúva chudobných

Sv. Alžbeta je zobrazená ako žena stredného veku, odetá je v kniežacom odeve, žlté spodné rúcho, na ňom fialové lemované bielou kožušinou a červenom plášti s modrou podšívkou a žlto-čiernym lemom, na hrudi zopnutý sponou. Na hlave má bielu rúšku a korunu. Ľavou rukou pod plášťom drží košík s chlebami, pravou rukou podáva chlieb rehoľníkovi. Po ľavici františkána stojí staršia žena, odetá v zelenom rúchu s kapucňou a hlavu má zavinutú v bielej rúške. V ľavej ruke drží košík. V popredí kľačí stará chudobná žena, odetá v bielo-hnedom odeve, bosá. Za ňou stojí dievčatko odeté v bielo-modrom odeve s pohľadom upretým na sv. Alžbetu.

- na spodnom okraji vitráže v pravej časti je nápis: WALTER GNULA ajandeka

8. sv. Klára - Videnie malého Ježiška

Sv. Klára je zobrazená v ľavej časti výjavu, kľačí na kolenách pri oltári. Odetá je v rehoľnom rúchu. Ježiško je zobrazený vpravo v oblakoch vo svätožiare. Sv. Klára vystiera ruky k Ježiškovi. Za ňou sa

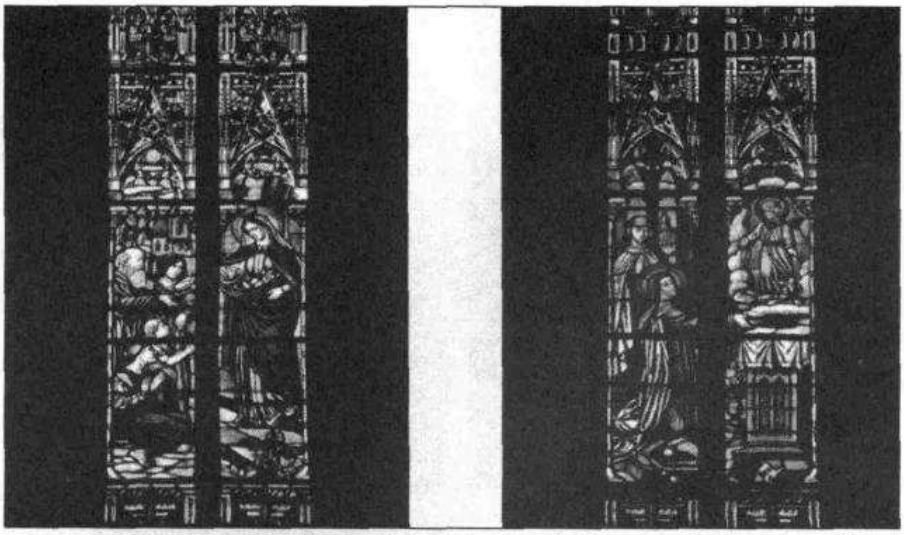

Obr. 8. 6 vitrážových okien v bočných kaplnkách - v pôdoryse kostola sv. Mikuláša; sv. Katarína Sienská

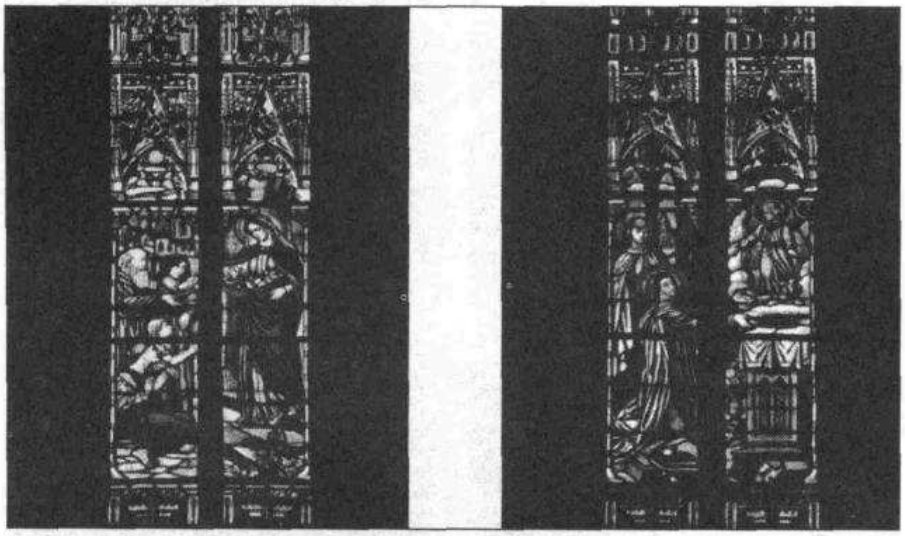

Obr. 9. okno – detail
sv. Katarína Sienská; Panna Mária patrónka Uhorska

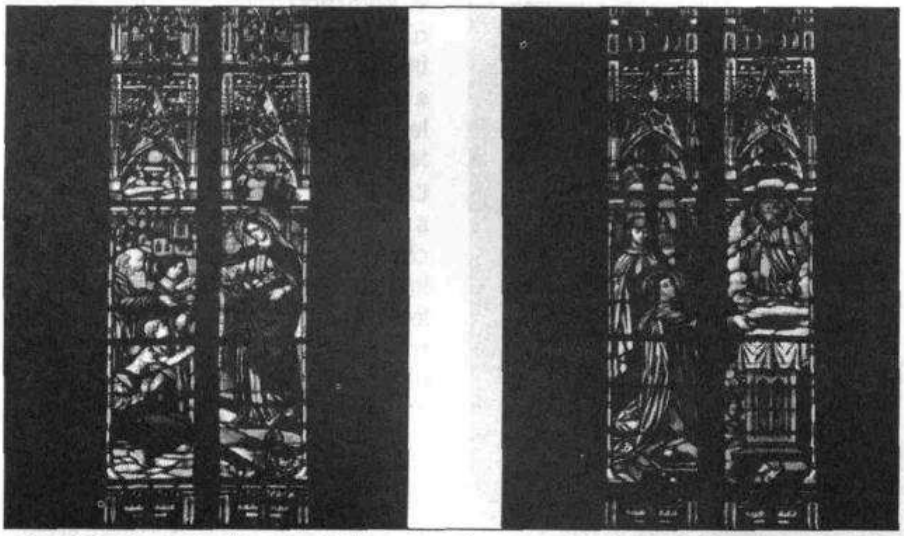

Obr. 10. okno v bočnej kaplnke – detail nápisu

modlí rehoľná setra. Pri nohách sv. Kláry je kniha s kalamárom, pero, pri knihe je šíp, ktorý ukončuje plamienok. Na pravej strane je kniha a zvitok papiera.

- v spodnej časti vľavo je nápis: DELLIGER Alajos Erseki Titkár
vpravo: Pápai Karamás Ajandéka

■ 6 okien v bočných kaplnkách (v 210 cm š 145 cm):
autor: nezistený
realizácia: podľa nápisu

VITRÁŽ - figurálna, s kartušou, mušle, secesná dlažba, rámovanie lotosovou bordúrou, rozety.

V strede okna je zobrazená:
- sv. Katarína Sienská
- Panna Mária patrónka Uhorska
- sv. Klára
- sv. Ladislav
- sv. Štefan
- sv. Imrich

V dolnej časti rámu vitráže je text: PALKA JOZSEF B-PEST.[1]

■ 2 okná v kaplnke Panny Márie Trnavskej - scéna Zvestovania a Ukrižovania.

- okno obdĺžnikové, v hornej časti má polkruhové ukončenie.

VITRÁŽ - figurálna, s kresťanským motívom a dekórom.
v 2,5 m, š 1,60 m
autor: nezistený

Zvestovanie

Panna Mária kľačí na kľakadle pri otvorenej knihe. Odetá je v ružovom rúchu, na ktorom má modrý plášť so žltou podšívkou. Na hlave má bielu rúšku. Pohľad má odvrátený v smere ruky v geste, pravú ruku má na hrudi. Archanjel Gabriel je v kontraposte esovite prehnutý. Krídla má zatvorené, odev žltý, svetlo medený plášť. Pravou rukou žehná, v ľavej ruke drží ľaliu. Výjav sa odohráva v interiéri pri oltáriku.

V dolnej časti vitráže je nápis v kartuši na červenom skle: AVE MARIA GRATIA PLENA

Ukrižovanie

Ježiš ukrižovaný na kríži, Mária Magdaléna kľačí pod krížom. Odetá je v modrom rúchu so zlatým plášťom. Na pravej strane je zobrazený sv. Ján. Ruky má zopäté a pohľad upretý na kríž. Odetý je v zelenom rúchu, na ktorom má červený plášť. Panna Mária je zobrazená vľavo, odetá je v ružovom rúchu a modrom plášti, na hlave má žltú rúšku. Pohľad má upretý na kríž.

V dolnej časti vitráže je nápis v kartuši na červenom skle: ECCE MATER TUA

■ okno s kamennou kružbou za organom zobrazuje sv. Cecíliu.
okno s kamennou kružbou, v cca 2 m, š 1,45 m
autor: nezistený.

Sv. Cecília s nebeským chórom

Sv. Cecília je zobrazená ako mladá žena, odetá v modrom rúchu a hnedom brokátovom plášti s červenou pruhovanou podšívkou. Hrá

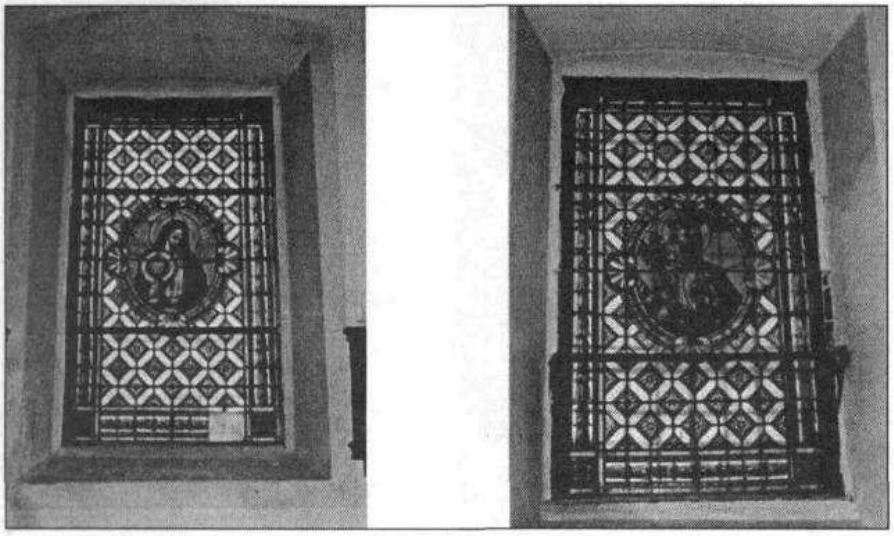

Obr. 11. okno – detail
sv. Klára; sv. Ladislav

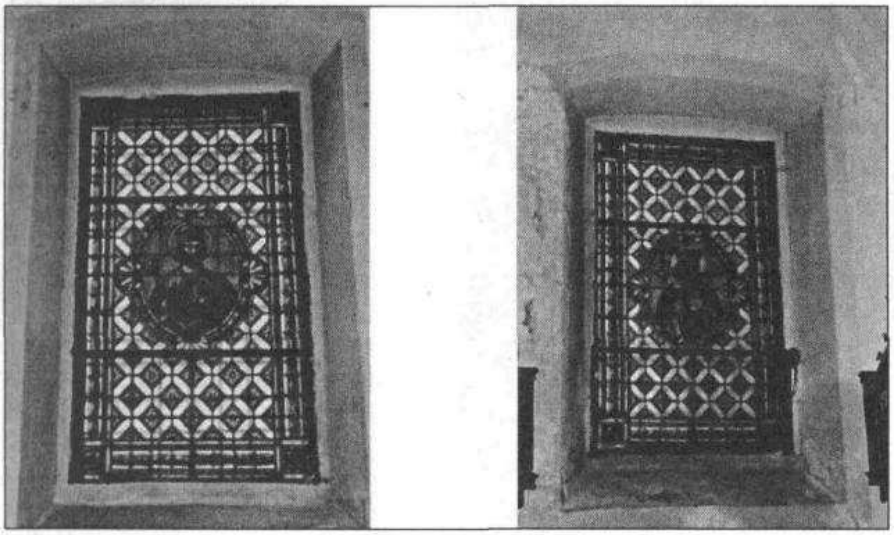

Obr. 12. okno – detail
sv. Štefan; sv. Imrich

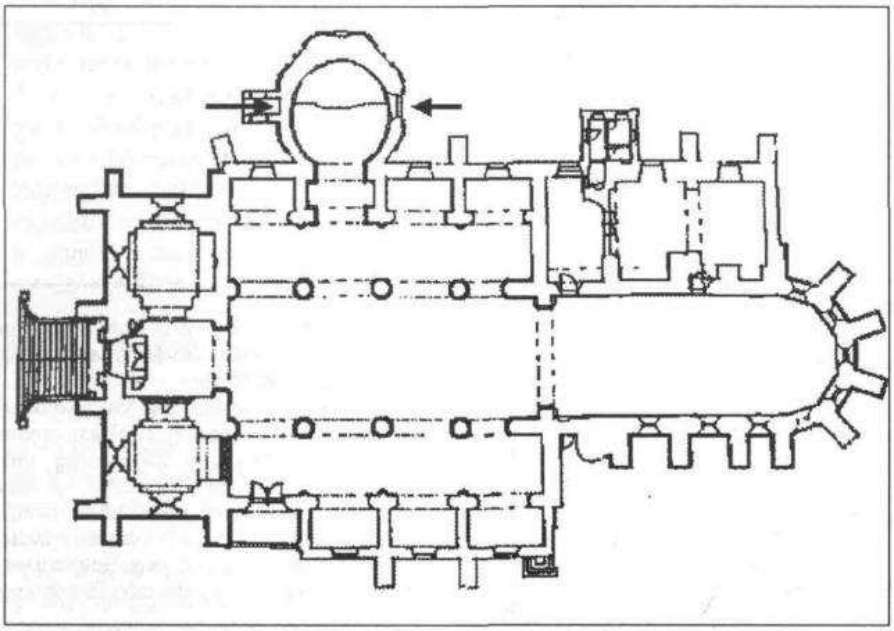

Obr. 13. 2 vitrážové okná v kaplnke Panny Márie Trnavskej - v pôdoryse kostola sv. Mikuláša

na organe. Okolo nej sú zobrazení svätci.

Výrazové prostriedky vitráží - rôznofarebné sklá, ich domaľba, olovené spojivá tvoriace kresbu námetu, to všetko spolu so svetlom prichádzajúcim zvonku, tvorí pestrú paletu pre zrakový vnem diváka, ako aj pre potešenie či ponaučenie jeho duše.

Vitráže z farského kostola sv. Mikuláša v Trnave sú nositeľmi výtvarných a umelecko-remeselných hodnôt. Sú významným dokladom historického vývoja, kultúrnej, duchovnej a spoločenskej úrovne prostredia, v ktorom boli vytvorené.

Literatúra:

Hanus, L.: Kostol ako symbol. Lúč, Bratislava 1995

Hollingsworthová, M.: Umenie v dejinách človeka. Obzor, Bratislava 1994

kol. autorov: Trnava - Mestská pamiatková rezervácia. Trnava 2005

Radváni, H.: Trnavské kostoly. SSV, Trnava 1995

Ševčíková,+ Z.: Okno.Bratislava 1964

Balážová, M., Ševčíková, E.: Celoslovenské zmapovanie vitráží (metodika). PUSR 2004

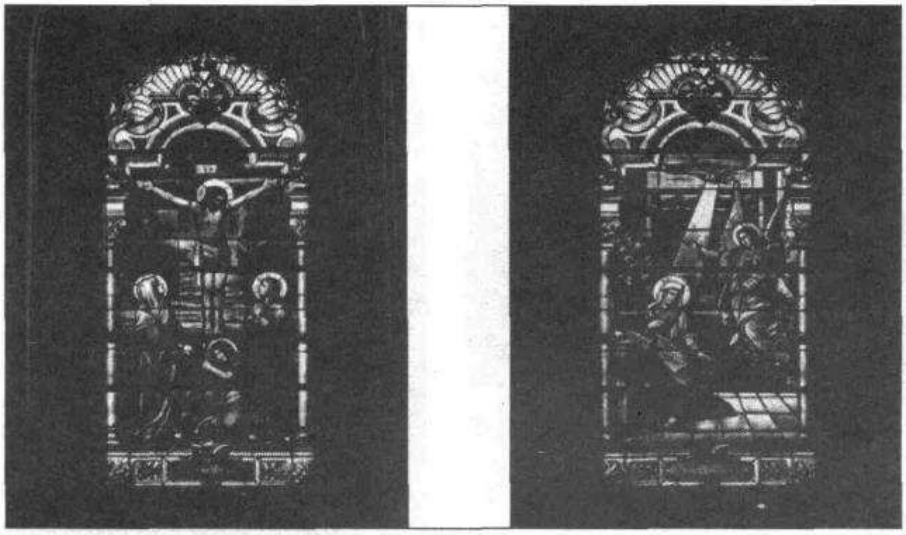

Obr. 14. okno - vľavo Ukrižovanie, vpravo Zvestovanie

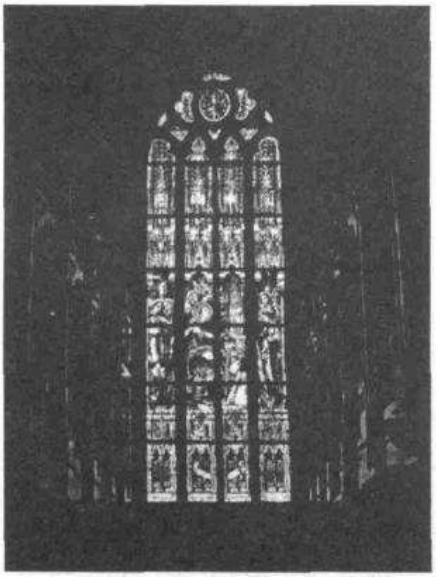

Obr. 15. okno za organom - sv. Cecília s nebeským chórom

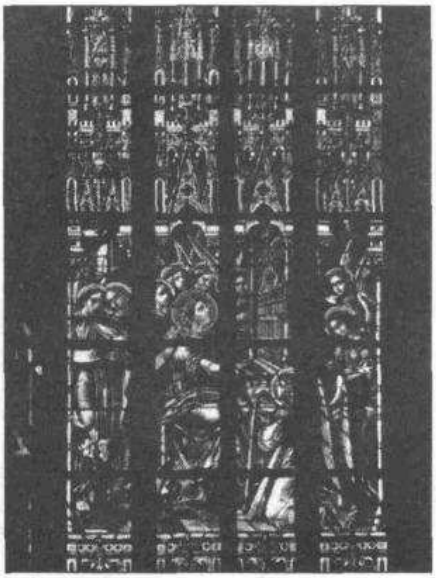

Obr. 16. okno za organom - detail

Poznámky:

[1] V roku 1894 si v Budapešti otvoril svoju firmu Jozef PALKA (má svoje realizácie u nás napr. v Bratislave, Šamoríne, Galante i v Trnave).

Autorom fotografií je Peter Frátrič (Pamiatkový úrad SR Bratislava).

Verglasungen in der Pfarrkirche zu St. Nikolaus in Trnava (dt. Tyrnau)

Die Technik der Verglasungen besteht aus der Zusammensetzung verschiedenfarbiger kleiner Glasstückchen, die in eine Metallkonstruktion eingesetzt werden und deren Raster außer der Trägerfunktion auch eine künstlerische Funktion erfüllt. Die Verglasungen in der Pfarrkirche zu St. Nikolaus in Trnava stammen aus dem Anfang des 20. Jh.

Im Sanktuarium der Kirche befinden sich 8 hohe gotische gebrochene Fenster mit steinernem Maßwerk, die mit Verglasungen mit figürlichen christlichen Motiven geschmückt sind. In den Kompositionen geht es um realistisch dargestellte Ereignisse, technisch handelt es sich um Malerei, die in klares strukturiertes Glas eingebrannt worden ist.

Auf 4 Feldern sind folgende figürlichen Ereignisse dargestellt: der heilige Adalbert tauft einen heidnischen Herrscher, die Vision der hl. Klara, der hl. Nikolaus, die Jungfrau Maria von Lourdes, der Erzengel Gabriel erscheint dem hl. Gregor, die Beichte der Königin Sophia, die hl. Elisabeth beschenkt die Armen, die hl. Klara – Vision des kleinen Jesuskindes.

In den Seitenkapellen befinden sich 8 Fenster mit figürlichen Verglasungen, die mit geometrischen und Pflanzenornamenten wie Muscheln, Lotosbordüre der Rahmen, Rosetten usw. kombiniert sind. In der Mitte der einzelnen Fenster sind folgende Figuren dargestellt: die hl. Katharina von Siena, die Jungfrau Maria – Patronin Ungarns, die hl. Klara, der hl. Ladislaus, der hl. Stephan und der hl. Emerich.

In den 2 Fenstern der Kapelle der Jungfrau Maria von Trnava ist eine Verkündigungs- und eine Kreuzigungsszene und in dem gotischen Fenster mit steinernem Maßwerk die hl. Cäcilie dargestellt.

Die Ausdrucksmittel der Verglasungen wie verschiedenfarbiges Glas, seine Bemalung, das die Zeichnung des Ereignisses bildende Bleiraster, all das zusammen mit dem von außen einfallenden Licht, schafft eine bunte Palette für das Sehempfinden des Betrachters, wie auch für die Freude oder Belehrung seiner Seele.

Die Verglasungen aus der Pfarrkirche zu St. Nikolaus in Trnava sind Träger künstlerischer und kunstgewerblicher Werte. Sie sind ein bedeutendes Dokument der historischen Entwicklung, des kulturellen, geistigen und gesellschaftlichen Niveaus der Umgebung, in der sie geschaffen worden sind.

Roman Macura – Anna Dunajská

O majiteľoch a obyvateľoch domu na Štefánikovej ul. č. 7 v Trnave od 16. stor. po súčasnosť

V rámci seminára ku Dňom Európskeho kultúrneho dedičstva, ktorý sa konal v roku 1997 v Trnave, odznel aj príspevok Márie Smolákovej[1] o pamiatkovom výskume meštianskeho domu na Štefánikovej ulici č. 7 v Trnave (obr. 1), v ktorom autorka prezentovala výsledky historicko-architektonického výskumu tejto kultúrnej pamiatky, pričom v úvode konštatovala, že „pri archívnom výskume... sa nepodarilo zistiť žiadne údaje k dejinám tohto domu...". Toto konštatovanie nás podnietilo preskúmať možnosti, ktoré poskytujú archívne dokumenty uložené v štátnom archíve v Trnave. Výsledok pomerne zložitého pátrania a skladania jednotlivých informácií predkladáme v tomto príspevku, ktorý zároveň chápeme ako doplnenie a rozšírenie doterajších poznatkov o histórii tohto domu, tentokrát z pohľadu archivára. Vzhľadom na skúmané časové obdobie - takmer pol tisícročia a zachovanosť a obsažnosť archívnych dokumentov z jednotlivých období, ani tento príspevok nevyčerpáva celú problematiku, zostáva priestor na ďalšie doplňanie a upresňovanie faktov.

Základným pramenným materiálom, ktorý sme použili na zisťovanie majiteľov tohto domu, boli daňové registre z rokov 1548–1920. V archívnom fonde Magistrát mesta Trnavy sú zachované daňové registre už od roku 1529, nezachovali sa však kompletne pre celé mesto. Najväčším nedostatkom najstarších registrov v našom prípade bolo, že v zápisoch daňovníkov nerozlišujú medzi majiteľmi a podnájomníkmi. Skúmaný objekt (ďalej len dom č. 7) stojí na dnešnej Štefánikovej ulici[2], ktorá patrila v rámci delenia mesta do druhej štvrte. Až do začiatku 19. storočia bola dôležitým orientačným bodom v daňových registroch mestská veža, resp. mestský dom pod vežou. Spresňujúce informácie, najmä pre staršie obdobie, poskytujú pozemkové knihy z rokov 1546–1586 a z rokov 1717–1848, ktoré obsahujú kúpnopredajné zmluvy na domy a ďalšie nehnuteľnosti. Relatívne najmenej archívnych dokumentov, z ktorých bolo možné čerpať poznatky o majiteľoch a obyvateľoch tohto domu, sa zachovalo zo 17. storočia. Tento stav zapríčinili aj dva ničivé požiare v rokoch 1666 a 1683, v ktorých boli zničené mnohé magistrátne písomnosti. Z tohto obdobia chýbajú celé ročníky zápisníc mestského zastupiteľstva, nezachovali sa ani pozemkové knihy. Od roku 1684 až do roku 1922 sú daňové registre zachované takmer úplne. Majiteľov, ktorí vlastnili dom v 20. storočí, sme zistili z výpisu pozemkovej knihy

Obr.1. Meštiansky dom na Štefánikovej ul. č. 7 v Trnave – hlavné priečelie po rekonštrukcii objektu

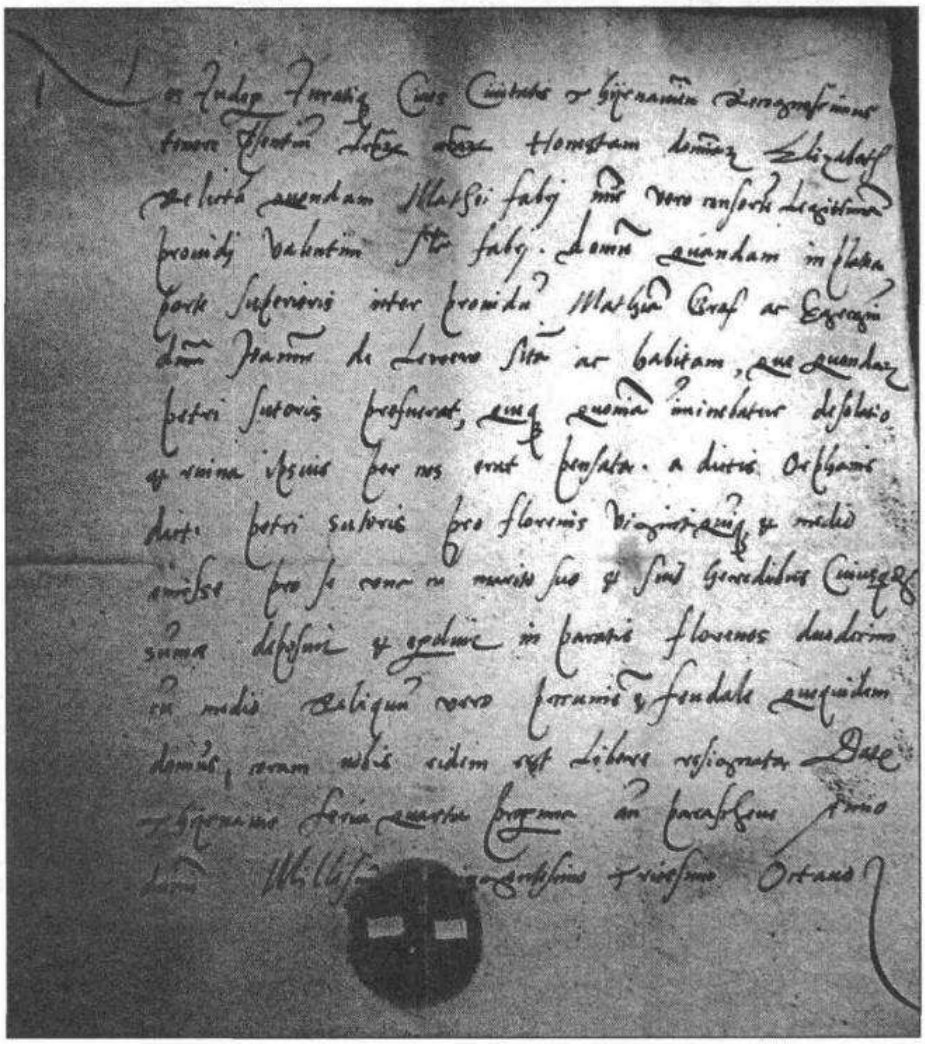

Obr.2. Najstarší archívny záznam o majiteľovi domu Jánovi z Lövő (1538)

Časové obdobie	Meno vlastníka domu
1538	Ján z Lövö (Joannes de Lewew)
1542-1555	Wolfgang Wieser
1555-1559	Ondrej Ječmen, mäsiar
1559-(1572)	Ondrej Palovič
1579	Anna, vdova po Ondrejovi Palovičovi
1581	dedičia po Anne a Ondrejovi Palovičovcoch
1581	Ján Sivý
1582	Dorota, vdova po Jánovi Sivom
1582-1611	Ondrej Astaloš
1612	dedičia Ondreja Astaloša
1622	siroty po Ondrejovi Astalošovi
1624-1636	Ján Pataj
1639-1643	Gregor Madaráši
1647-1656	Žofia Paxiová, vdova po Gregorovi Madarášim
1659-1665	Ján Piber
1666-1679	Žofia Paxiová, vdova po Jánovi Piberovi
1680	Ján Paxi, brat Žofie Paxiovej
1682-1722	barón Ján Horvát Šimončič, kráľovský personál
1723-1724	dedičia baróna Šimončiča (dcéry Mária Rozália Amadeová a Eva Terézia Suňogová)
1725-1727	gróf Ladislav Suňog
1728-1747	grófka Eva Terézia Horvátová-Šimončičová, vdova po grófovi Ladislavovi Suňogovi
1748-1749	dedičia grófky Evy Terézie Suňogovej (sestra Mária Rozália)
1749-1757	Štefan Balog, tekovský podžupan
1757-1772	Ľudovít Grave, gróf, plukovník
1773-1774	grófka Klaudia Fürstenbuschová, vdova po grófovi Ľudovítovi Grave
1774-1784	Ján Majténi, barón
1784-1789	grófka Klaudia Fürstenbuschová, vdova po grófovi Ľudovítovi Grave a dcéra barónka Anna Schwerzová
1789-1790	Gašpar Crignis, obchodník
1790-1802	Anton Majer, obchodník
1802-1803	dedičia Antona Majera
1804-1805	Tekla Schwarzmanová,vdova po Antonovi Majerovi
1805-1807	František Bajer, ránhojič (chirurg) a syn František
1807-1821	Juraj Frederik Kroneberg, obchodník s farbovníkom
1821-1827	Kristián Kroneberg
1827-1855	Dominik Nádeníček, krajčír
1855-1872	Karol Karner, cukrár
1872-1899	Jozef Koppel, statkár
1899-1910	vdova Františka Kopplová, rod. Rechnitzová
1910-1913	Ignác Koppel a Adolf Koppel
1913-1923	Trnavská úverná banka (Nagyszombati Hitelintézet)
1923-1943	Trnavská I. banka, úč. spol.
1943-1972	Štefan Kuril
1973-1976	Juraj Barbas
1976-1980	Čsl.štát, Datasystém, n.p. Bratislava
1981-1988	Čsl.štát, ZAVT, koncern Praha
1989-1990	Čsl.štát, MsNV Trnava
1991-1995	Mesto Trnava
1995-2002	Slovenská republika, Okresný úrad v Trnave
2002	- objekt (po ukončenej rekonštrukcii) odovzdaný do užívania Štátnemu okresnému archívu v Trnave
od roku 2003	Slovenská republika, Ministerstvo vnútra SR, užívateľ: Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava

Tab. I. Prehľad zistených vlastníkov domu na Štefánikovej ul. č. 7 v Trnave

a záznamov v evidencii nehnuteľností vedených na Správe katastra v Trnave. Prevažná väčšina zistených faktov pochádza z archívnych fondov a archívnych zbierok uložených v štátnom archíve v Trnave.

V priebehu archívneho výskumu sa podarilo zistiť takmer nepretržitý rad majiteľov domu od tridsiatych rokov 16. storočia až do súčasnosti (tab. I) a potvrdiť, že ho obývali viaceré osobnosti trnavskej society, čo sa prejavilo aj na jeho reprezentatívnom vzhľade.

Prvým známym písomne doloženým vlastníkom domu č. 7 bol Ján z Lövö (Joannes de Lewew).[3] Toto meno sa spomína vo svedectve trnavského richtára a mestskej rady z roku 1538 (obr. 2) o kúpe susedného domu istou Alžbetou. Wolfgang Wieser (Wysser, Wyzer) je doložený ako majiteľ v rokoch 1542–1555. V roku 1555 (obr. 3) predal dom mäsiarskemu majstrovi Ondrejovi Ječmenovi (Gechmen, Getzmen) za 350 zl.[4] O štyri roky neskôr mal dom hodnotu 600 zl., za ktoré ho od Ječmena kúpil Ondrej Palovič (Palowitz, Palowicz).[5] Ondrej Ječmen bol v tom čase chorý a nechal sa pri predaji zastúpiť trnavským notárom a jedným zámočníkom. Palovič zastával v mestskej správe postupne viacero funkcií: štvrtník, správca rybníkov, správca vinohradov – pereg, správca špitála, vyberač daní.

Dedičia po Ondrejovi Palovičovi a jeho manželke Anne predali dom za 950 zl. Jánovi Sivému v roku 1581.[6] Sivý (Zywy alias Ainzager, Zewrke) bol majiteľom asi pol roka a okrem domu zanechal manželke Dorote aj dlhy. Vdova Dorota bola nútená založiť dom v prospech trnavského farára, ktorému dlhovala 400 zl.[7] Pravdepodobne kvôli vyplateniu dlžoby vymenila v roku 1582 dom č. 7 za dom Ondreja Astaloša na dnešnej Pekárskej ulici. Tento dom bol oveľa menší, Astaloš (Aztalos) jej doplatil ešte 700 zl., pridal záhradu za hornou mestskou bránou a moravský kožuch zo zajačiny.[8]

Ondrej Astaloš bol prijatý za trnavského mešťana v roku 1574.[9] V rokoch 1596–1602 bol členom mestskej rady, v roku 1598 vo funkcii kapitána. Astaloš bol kalvín, kalvínsku vieru horlivo podporoval, od roku 1603 mali kalvíni v jeho dome súkromnú školu (presná lokalizácia nie je možná, pretože Astaloš mal v tomto období 3 domy, z toho dva vo štvrtej štvrti).[10]

V daňových knihách zo 16. storočia vieme identifikovať podľa povolania iba troch podnájomníkov: plátenníka (1594), lekárnika (1594) a gombikára (1596).

Pri nasledujúcich majiteľoch do konca 2. tretiny 17. storočia sa nepodarilo presne vymedziť obdobie, v ktorom dom č. 7 vlastnili. Ján Pataj (Pathay) bol dokázateľne majiteľom v rokoch 1624–1636, Gregor Madaráši (Madarassy) v rokoch 1639 – 1643 a Ján Piber (Pyber) v rokoch 1659 – 1665.

Gregor Madaráši bol mestským pokladníkom, mal za manželku Žofiu Paxiovú. Po Madarášiho smrti bola vdovou najviac tri roky a opäť sa vydala za Jána Pibera. Piber bol v roku 1650 mestským kapitánom.[11] V čase, keď zastával funkciu člena mestskej rady, dane neplatil. Žofia Paxiová prežila aj svojho druhého manžela a v testamente z roku 1678 zanechala dom svojmu bratovi Jánovi Paximu (časť

viníc v Modre poručila trnavskej kalvínskej obci).[12]

Od osemdesiatych rokov 17. storočia sa dom č. 7 dostal na jedno storočie do rúk vysokej šľachty. Hneď prvý, Ján Horvát Šimončič, je v doteraz známej histórii tohto domu najvyššie postavenou osobou. V roku 1700 bol Horvát Šimončič povýšený na baróna, v rokoch 1708–1723 zastával funkciu kráľovského personála.[13] Personál patril k popredným hodnostárom Uhorského kráľovstva, bol vysokým súdnym úradníkom, ktorý súdil v mene kráľa. Svojim dvom dcéram Márii Rozálii, vydatej za Antona Amadeho a Eve Terézii, vydatej za grófa Ladislava Suňoga, odkázal všetok hnuteľný a nehnuteľný majetok, ktorý si mali rozdeliť podľa vlastného uváženia.[14] Dom č. 7 (obr. 4) dostala Eva Terézia Suňogová a jej manžel. Ladislavom Suňogom, ktorý zomrel v roku 1727, vymrela budatínska vetva rodu a vdova grófka Eva Terézia sa stala na dvadsať rokov vlastníčkou domu. Po jej smrti dom predala v roku 1749 jej sestra barónka Mária Rozália, vtedy už vdova po Amadem, Štefanovi Balogovi a manželke Anne Schlosbergovej za 4 300 zl.[15] Balog bol v roku 1752 prijatý za trnavského mešťana,[16] zastával aj funkciu tekovského podžupana.

V roku 1757 sa novým majiteľom stal barón Ľudovít Grave s manželkou grófkou Klaudiou Fürstenbuschovou, ktorí kúpili dom č. 7 od Štefana Baloga za 4 100 zl.[17] Grave, ktorý neskôr získal grófsky titul, bol povolaním vojak v hodnosti plukovníka. V roku 1770 uzatvoril gróf Ľudovít Grave zmluvu s Jánom Träglom, obchodníkom so železom, o prenájme dvoch miestností za 50 zl. ročne[18]. Podľa najstaršieho v archíve zachovaného sčítania domov a obyvateľov z roku 1763 žilo v tomto dome 19 obyvateľov (z toho 12 dospelých a 7 detí).[19]

Grófka Klaudia Fürstenbuschová, vdova, predala dom v roku 1774 barónovi Jánovi Majténimu a manželke Jozefe Inkejovej za 6 000 zl. spolu so zaňadením domu za 4 000 zl.[20] Po desiatich rokoch sa majiteľkou opäť stala Klaudia Fürstenbuschová a jej dcéra barónka Anna Schwerzová. Okolnosti prechodu nepoznáme, vieme iba, že sa s Majténim súdila. Nakoniec prišlo k exekúcii Majténiho domu a staronová majiteľka musela vyrovnať aj jeho daňové nedoplatky vo výške asi 250 zl.[21]

Do obdobia okolo roku 1780 je datovaná aj neskorobaroková

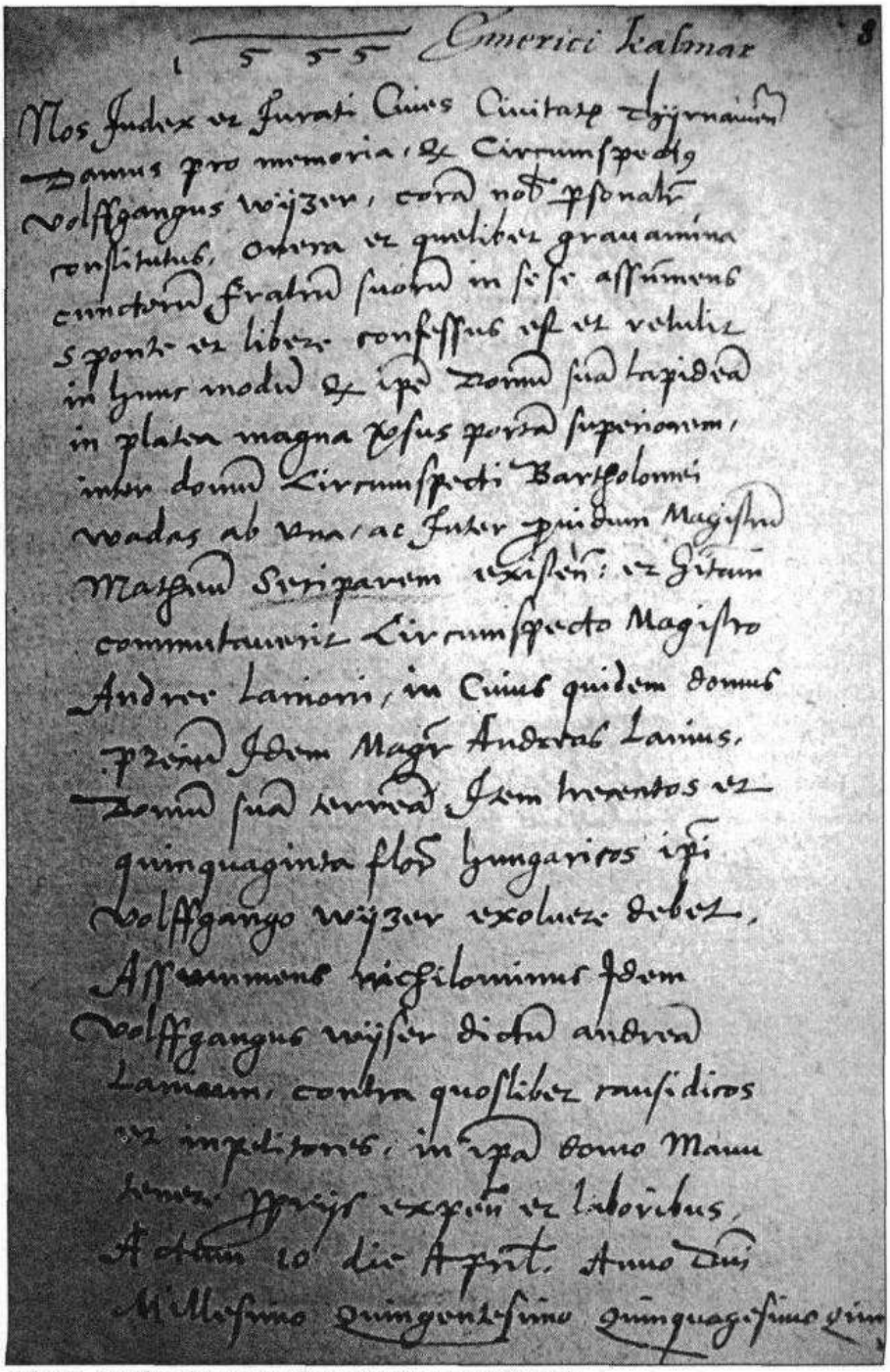

Obr. 3. Predaj domu Ondrejovi Ječmenovi (1555)

prestavba domu (obr. 5) spolu s výmaľbou reprezentačných miestností (obr. 6) v hlavnej budove na prvom poschodí.[22] Na základe zistených skutočností mohol byť jej iniciátorom Ľudovít Grave, jeho manželka alebo Ján Majténi.

Akoby symbolicky v roku 1789 odchádzajú z domu poslední šľachtickí majitelia. Vdova Klaudia Fürstenbuschová spolu s dcérou barónkou Annou Schwerzovou predali dom obchodníkovi Gašparovi Crignisovi a manželke Kataríne Chevalienovej za 6 500 zl.[23] Crignis pochádzal z Benátska, za trnavského mešťana bol prijatý v roku 1767.[24]

Už nasledujúci rok predal Crignis dom za rovnakú sumu inému obchodníkovi, Antonovi Majerovi a manželke Tekle Schwarzmanovej.[25] Aj Majer bol cudzinec, pochádzal z Tirolska a za tunajšieho mešťana bol prijatý v roku 1765.[26] Patril medzi úspešných obchodníkov, v roku 1796 sa mohol pochváliť majetkom v aktívach 84 280 zl., oproti pasívam za 14 400 zl.[27] V roku 1801 sa dostal aj na čelo cechu trnavských kupcov.[28] Za kupca dal vyučiť aj svojho syna Jozefa. Staral sa aj o dom, v roku 1792 dal pokryť strechu medeným plechom.[29] Majer rozdelil v testamente svoj majetok na tri rovnaké diely pre manželku a dvoch synov.[30] Manželka Tekla mala okrem toho zdediť v hotovosti 6 300 zl. Ďalších 4 000 zl. jej patrilo ešte ako tzv. ranný dar, ktorý dostala od manžela po svadobnej noci. Do plnoletosti syna Jozefa mal obchody viesť Gašpar Crignis.

Krátkou epizódou bolo vlastníctvo ránhojiča (chirurga) Františka Bajera, pôvodom z Brna, ktorý v ro-

Obr. 4. Pravdepodobný vzhľad domu v prvej polovici 18. stor. (detail z veduty mesta Trnavy)

ku 1805 kúpil dom od vdovy Majerovej za 15 000 zl. a 100 zl. ako oldomáš.[31] Vzápätí po kúpe domu bol prijatý za trnavského mešťana.[32] V roku 1807 predal tento dom Jurajovi Frederikovi Kronebergovi a manželke Karolíne Jozefe Vimterovej za 16 000 zl. a 100 zl. ako oldomáš.[33] Kronebergov hnuteľný aj nehnuteľný majetok sa dostal po jeho smrti do verejnej dražby. Vďaka zachovaným dokumentom (obr. 7), ktoré zaznamenali túto udalosť,[34] máme veľmi podrobný prehľad o dispozičnom využití a zariadení domu, aký sa nezachoval ani z mladšieho obdobia. Do dražby sa dostalo zariadenie z jednotlivých izieb, skladov, hospodárskych budov aj pivnice. V pivnici bolo 6 sudov s bielym vínom, v izbe pre vojakov stará posteľ so stoličkou, stará skriňa a 2 staré stoly. Dražilo sa aj oblečenie. Zaujímavý je údaj o skladovaní väčšieho množstva rastliny – farbovníka (Isatis tinctoria), z ktorého sa vyrábalo indigo. Možno predpokladať, že Frederik Kroneberg sa zaoberal pestovaním a predajom farbovníka na ďalšie spracovanie. V jeho pozostalosti sa našli účty z „fabriky" na indigo a tiež nariadenia Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady o pestovaní farbovníka. Ako aktíva boli uvedené príjmy z prenájmu priestorov v dome. Obchodník s vínom František Rosner platil nájom 400 zl. ročne, obuvnícky a krajčírsky majster -- každý po 120 zl. ročne a klampiarsky majster 100 zl. ročne.

Do dražby sa aktívne zapojilo vyše 60 záujemcov, medzi nimi aj Kronebergov syn Kristián a zať Žigmund Bürk. Títo dvaja vydražili najcennejšie položky: Kristán Kroneberg dom za 27 501 zl. (odhad 20 000 zl.) a zlatník Žigmund Bürk polia za dolnou mestskou bránou za 2 418 zl. (odhad 1 200 zl.). Zásoby farbovníka kúpil syn Kristián, ktorý pravdepodobne pokračoval v otcových šľapajách. Aj z ostatných vecí tie najcennejšie kupovala Kronebergova rodina. Najvyššiu cenu z hnuteľností mala požiarna striekačka, ktorú kúpil Kristián Kroneberg za 102 zl. Mimo dražbu ešte kúpil 66 kníh za 30 zl. Do dražby sa nedostalo rodinné striebro: najhodnotnejších bolo 18 lyžíc, 3 servírovacie lyžice a 1 pár svietnikov.

Celý proces dražby od zapečatenia, spisovania majetku až po prijatie peňazí od dražiteľov trval 26 dní, vykonali ho dvaja senátori a mestský notár. Za prácu dostali spolu honorár 312 zl., t.j. 4 zl. na osobu a deň. Bubeník za vyhlasovanie oznamu o licitácii dostal 12 zl.

Kristián Kroneberg bol vlastníkom domu do roku 1827, kedy ho predal Dominikovi Nádeníčkovi a manželke Terézii Bökovej za 9 080 zl. konv. meny (22 700 zl. vied. meny).[35] Byt na poschodí do ulice v tom čase obýval už spomínaný František Rosner, ktorý dostal polročnú výpovednú lehotu, ostatní nájomníci trojmesačnú. V kúpnopredajnej zmluve sa okrem nájomníkov spomínajú 3 sklady vo dvore. Nádeníček, ktorý bol prijatý za trnavského mešťana v roku 1809,[36] patril medzi najbohatších krajčírov v meste, daň od remesla platil v najvyššej triede. V čase kúpy už jeden dom na tejto ulici vlastnil: v roku 1822 kúpil terajší dom č. 14 za 12 000 zl. vied. meny[37] a naďalej si ho ponechal. Podľa údajov zo sčítania obyvateľstva v dome č. 7 žili v roku 1834 tri rodiny (15 obyvateľov), v roku 1839 dve rodiny (12 obyvateľov), v roku 1843 a 1845 štyri rodiny (23 a 22 obyvateľov).[38]

Ďalším majiteľom sa stal v roku 1855 cukrár Karol Karner, ktorý mal za manželku Nádeníčkovu dcéru Teréziu. Dom kúpil od svokrovcov za 15 000 zl. konv. meny.[39] Podľa zmluvy mali manželia Nádeníčkovci doživotné právo užívať byt na prvom poschodí vo dvore, ktorý pozostával z troch izieb, kuchyne a miestnosti na drevo. Doživotne mali ešte dostávať ročnú rentu 600 zl.

V letných mesiacoch roku 1855

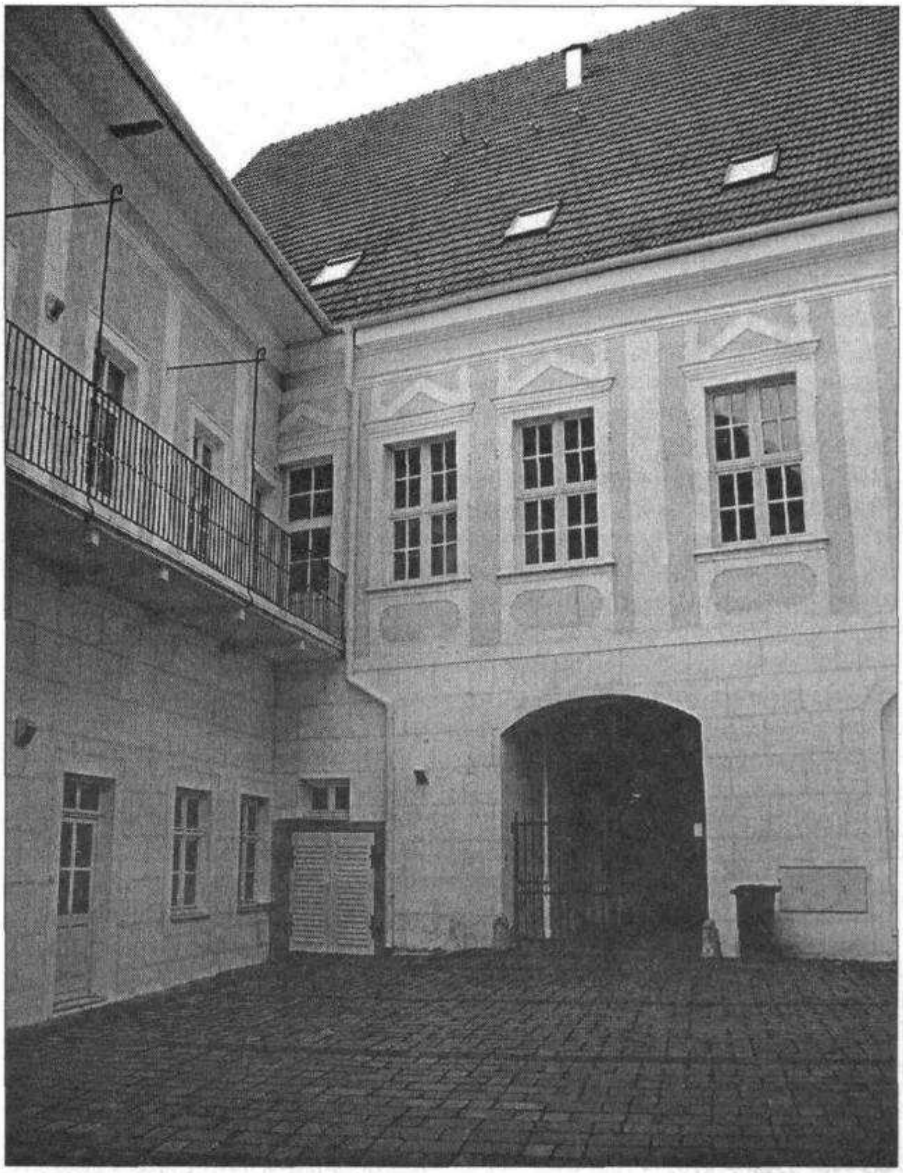

Obr. 5. Dvorová fasáda hlavnej budovy a južného dvorového krídla po rekonštrukcii

Obr. 6. Zrešťaurovaná časť maľovanej neskorobarokovej interiérovej výzdoby

(krátko po kúpe) začal Karner s prestavbou domu v neoklasicistickom štýle. Plány prestavby sa v našom archíve nezachovali, existujú však záznamy v administratívnych spisoch[40], ktoré svedčia o stavebných aktivitách nového vlastníka. Zaujímavým dokladom je žiadosť Karnera o odstúpenie 18 štvorcových stôp z chodníka pred domom. Karner chcel pri prestavbe predsunúť fasádu, aby bola v línii uličnej čiary. Mesto mu bezodplatne vyhovelo. V dokumente sa spomína aj murársky majster Karol May, ktorý pravdepodobne vykonával stavebné úpravy. Predpokladali by sme, že po renovácii sa Karner do domu aj nasťahuje. Nestalo sa tak a byt, v ktorom obvykle žila majiteľova rodina, prenajal na tri roky veliteľovi (ritmajstrovi) žandárov za 400 zl. ročne,[41] potom sa zmluva predĺžila až do roku 1864[42]. Pred jeho nasťahovaním vykonal mestský lekár obhliadku priestorov domu s týmto výsledkom: miestnosti na prvom poschodí sú svetlé, priestranné a suché, miestnosti na prízemí sú svetlé, solídne, múry však nie sú úplne suché, ale inak zdraviu neškodné.[43]

V súvislosti s prenájmom bol vyhotovený aj inventár izieb bytu (obr. 8), ktorý pozostával z 8 miestností:[44]

- predizba mala dvojkrídlové dvere, dve okná, kachle nemala;
- kancelária mala dvojkrídlové dvere a dve okná s okenicami do dvora a zelené kachle;
- veliteľova kancelária mala dvojkrídlové dvere, dve okná do ulice a biele kachle;
- druhá izba do ulice s dvomi oknami, dvojité dvojkrídlové dvere, z ktorých jedny boli vyložené zrkadlom, biele kachle, parketová podlaha a ešte jedny dvojité dvojkrídlové dvere;
- tretia izba do ulice s jedným oknom mala dvojkrídlové dvere, biele kachle;
- štvrtá izba do ulice s dvomi oknami mala dvojkrídlové dvere, zelené kachle (krb);
- tmavý kabinet bez okien so sklenými dverami;
- kuchyňa so sporákom a s ďalším potrebným vybavením, s dvomi oknami a dvojkrídlovými dverami.

K bytu patril aj sklad a prístrešok pre koče a vozy, podľa nájomnej zmluvy mal Karner postaviť maštaľ.

Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1857 bolo v dome osem bytov, z nich jeden bol vedený ako žandárske veliteľstvo bez uvedenia počtu obyvateľov, v ostatných siedmich bytoch bolo zapísaných 22 obyvateľov.[45] Karnerovci v tom čase bývali na dnešnej Hviezdoslavovej ulici.[46] V roku 1869 dom obývalo 29 obyvateľov vrátane manželov Karnerovcov.[47]

V roku 1872 dom odkúpil statkár Jozef Koppel. O majetkových pomeroch nového majiteľa domu vypovedá svedectvo o majetnosti, ktoré predložil Jozef Koppel Hornonitrianskej župe, keď sa chcel v roku 1855 oženiť s Františkou Rechnitzovou; v stanovisku mesta je uvedené, že rodinu Kopplovú možno považovať nielen za majetnú, ale dokonca za bohatú.[48] Jozef Koppel patril medzi 14 zakladateľov Trnavskej úvernej banky (Nagyszombati Hitelintézet), ktorej poskytol priestory vo svojom novozakúpenom dome (obr. 9). Táto finančná inštitúcia so základným kapitálom 200 000 zl. začala pôsobiť od 1. júla 1872; jej cieľom bolo podporovať rozvoj obchodu, remesla, priemyslu a poľnohospodárstva.[49] Jozef Koppel a neskôr aj jeho syn Ignác boli členmi správnej rady tejto banky.

Počas vlastníctva domu rodinou Kopplovcov žilo v dome 34 obyvateľov v roku 1885, 31 obyvateľov v rokoch 1890 a 1900 a 23 obyvateľov v roku 1910.[50]

Bratia Ignác a Adolf Kopplovci v roku 1913 odpredali dom (obr. 10) Trnavskej úvernej banke. V roku 1922 došlo k zlúčeniu Trnavskej úvernej banky s Trnavskou sporivou bankou,[51] ktorá bola kapitálovo silnejšia. Zlúčená banka bola do firemného registra zapísaná v roku 1923 pod názvom Trnavská I. banka, úč. spol.[52] V dôsledku zinten-

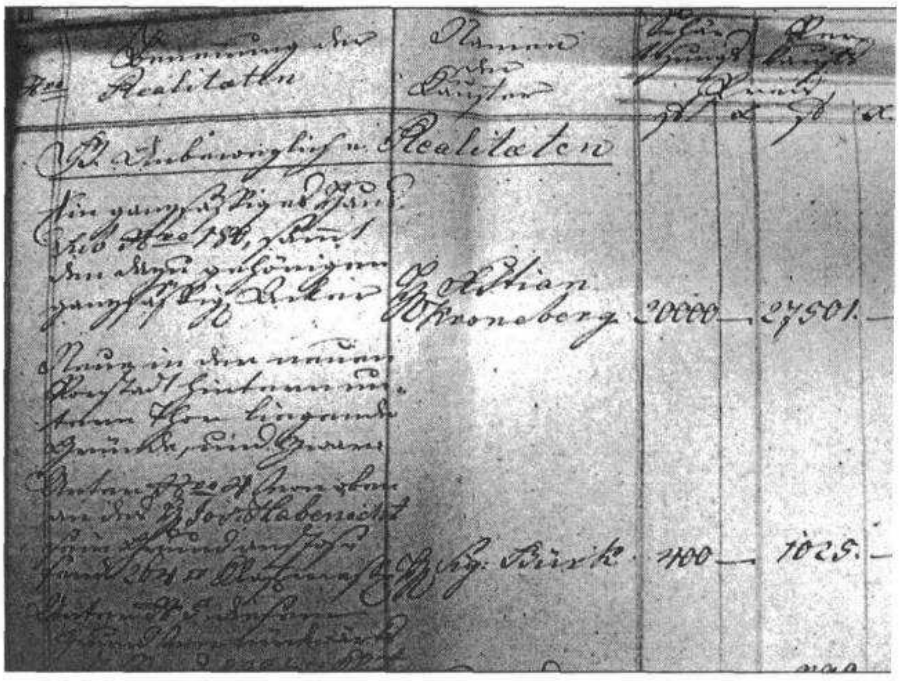

Obr. 7. Zápis z dražby majetku J. F. Kroneberga (1821)

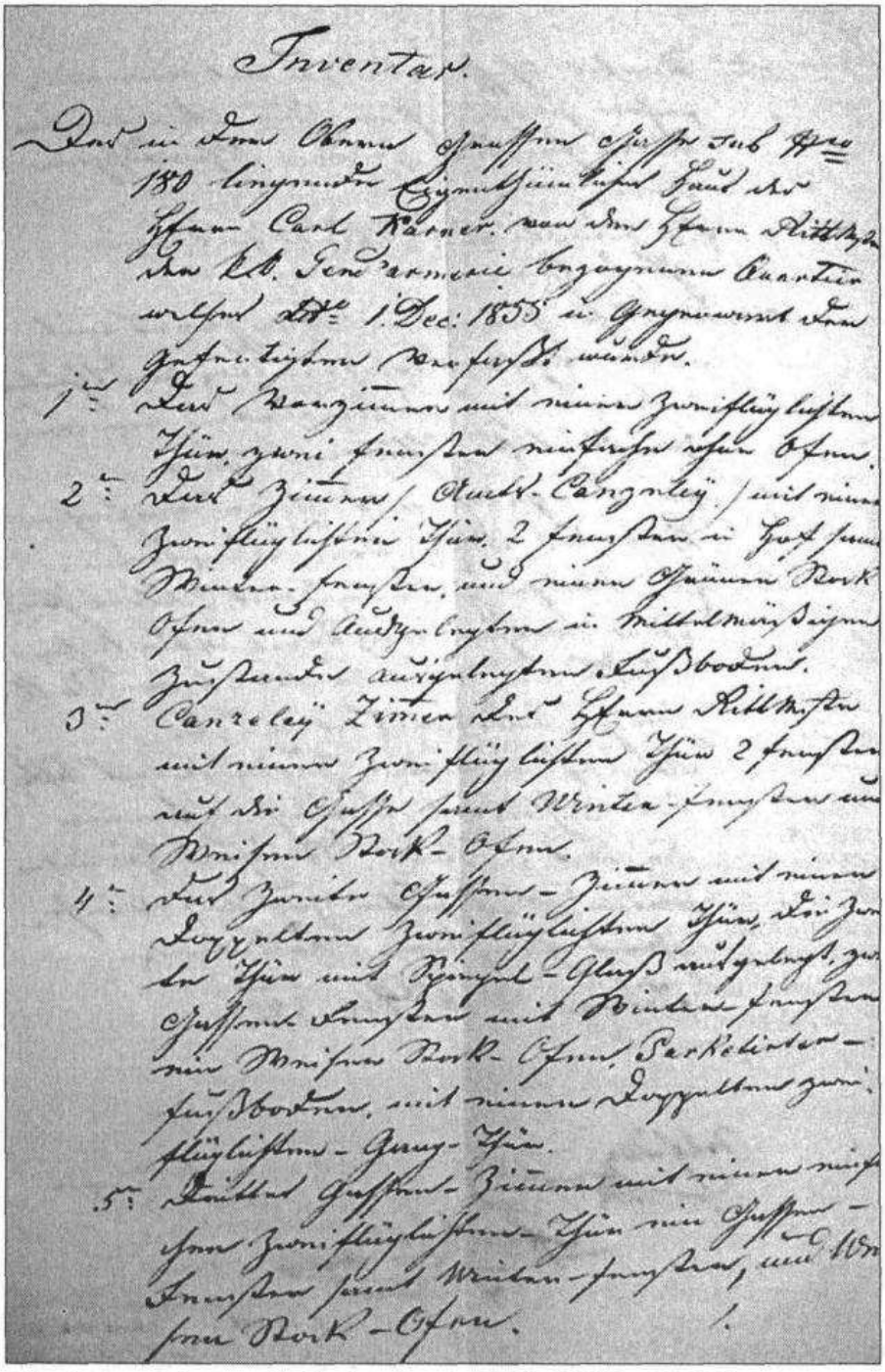

Inventar.

Obr. 8. Inventár prenajatého bytu na 1. poschodí domu (1855)

zívnenia koncentrácie bánk po roku 1940 sa Trnavská I. banka včlenila do Tatra banky, čím prakticky došlo k jej likvidácii. V rámci tohto procesu v roku1943 kúpil dom od Trnavskej I. banky v likvidácii Štefan Kuril a manželka Mária za 760 000 Ks.[53]

Noví majitelia, manželia Kurilovci, rovnako ako majitelia v predchádzajúcom období, neboli jedinými obyvateľmi tohto domu. Priestory boli dispozične rozdelené na niekoľko bytov, ktoré boli prenajaté jednotlivcom alebo rodinám na bývanie. Išlo predovšetkým o miestnosti na 1. poschodí uličného traktu, ktoré boli najpriestrannejšie (tieto priestory využívali prevažne majitelia domu), ďalej miestnosti na 1. poschodí južného dvorového krídla, sčasti aj na prízemí tohto krídla. Ďalšia časť priestorov bola využívaná ako obchodné miestnosti (predovšetkým prízemie uličného traktu), resp. ako kancelárie a drobné prevádzkárne. Na ilustráciu využívania priestorov v tomto dome možno uviesť údaje z roku 1953 (obr. 11). V tomto roku bolo v dome 10 bytov (7 bytov na poschodí, 3 byty na prízemí), v ktorých žilo 38 obyvateľov. V objekte sa nachádzala jediná kúpeľňa, ktorá patrila majiteľovi. V dome mali svoje prevádzkové priestory aj Okresný priemyselný kombinát mesta Trnavy a hasičská zbrojnica (sklady).[54]

Druhá polovica 20. storočia bola obdobím, kedy sa do objektu a jeho údržby investovalo minimálne, takže objekt postupne začal chátrať. Na situácii sa nič nezmenilo ani ďalšími zmenami vlastníkov.[55] V roku 1972 manželia Kurilovci odpredali dom Jurajovi Barbasovi a manželke Margite, ktorí však boli jeho vlastníkmi iba krátku dobu. Na základe exekučnej dražby bol dom v roku 1976 predaný podniku Datasystém, n. p. výpočtová a organizačná technika, podnikové riaditeľstvo Bratislava. V dôsledku organizačných zmien a začlenením n. p. Datasystém Bratislava do

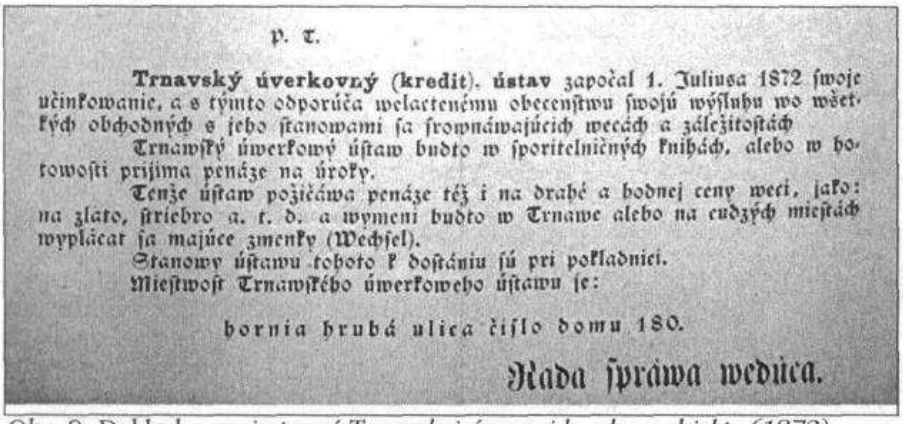

p. t.

Trnavský úverkovný (kredit). ústav započal 1. Juliusa 1872 swoje učinkowanie, a s týmto odporúča welactenému obecenstwu swojú wýsluhu wo wšetkých obchodných s jeho stanowami sa frowmávajúcich wecách a záležitostách

Trnawský úwerkowý ústaw budto w sporitelničných knihách, alebo w hotowosti prijíma peníze na úroky.

Tenže ústaw požičáwa peníze též i na drahé a bodnej ceny weci, jako: na zlato, striebro a. t. d. a wymeni budto w Trnawe alebo na cudzých miestách wyplácat sa majúce zmenky (Wechsel).

Stanowy ústawu tohoto k dostániu sú pri pokladnici.

Miestwosť Trnawského úwerkoweho ústawu je:

hornia hrubá ulica čislo domu 180.

Rada správa wedúca.

Obr. 9. Doklad o umiestnení Trnavskej úvernej banky v objekte (1872)

Obr. 10. Vzhľad domu v 20-tych rokoch 20. stor.

Božná pol. / Číslo bytu	Poloha (prizemie, I. poschodie a pod.)	Meno a priezvisko nájomníka (užívateľa)	Čiastky, z ktorých sa skladá prenajatý											
			izieb	kabinetov	kuchyn	komôr	spižiarní	pivnic	pováľ	obch. miestnosti	dielní	garáží	skladišť	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
1.	I. poschodie	Tynkošova Anna	3		1	1								
2.	—"—	Nemček Gustav	2		1	1		1						
3.	—"—	Uradníček Ján	1		1	1		1						
4.	—"—	Valentovič Ján	1		1	1	1	1						
5.	—"— —"—	Kuril František	1		1			1						
6.	—"—	Leškovský Ladislav	1		1	1								
7.	prizemie	Mosný Viliam	1		1	1								
8.	—"—	Rybanský Rudolf	1		1	1	1	1			1			
9.	—"—	Okresný priem. kombin. mesta Trnavy								2	2			
10.	—"—	Hosičská vyzbrojna Kraj. sklady								2			1	
11.	—"—	Remo Štefan	1		1	1								
12.	I. poschodie	Kuril Štefan	1		1	1		1						

Obr. 11. Zoznam nájomníkov domu (1953)

koncernového podniku sa od roku 1981 novým správcom objektu stal ZAVT, koncern Praha, ktorý ho v roku 1989 ako prebytočný majetok odovzdal do správy MsNV v Trnave (v roku 1991 delimitovaný na Mesto Trnava).

K zásadnej zmene v prospech revitalizácie tohto objektu došlo v roku 1995, kedy bol odkúpený Okresným úradom v Trnave so zámerom vykonať rekonštrukciu celého objektu a v zrekonštruovaných priestoroch umiestniť Štátny okresný archív v Trnave. Rekonštrukcia objektu prebiehala v rokoch 1996-2002. V rámci rekonštrukcie boli obnovené viaceré prvky pamiatkovej hodnoty, ktoré boli zistené pri pamiatkovom výskume v roku 1996 (dvorová fasáda hlavnej budovy, fasáda južného krídla a maliarska výzdoba interiéru z obdobia neskorobarokovej prestavby v druhej polovici 18. storočia a hlavné priečelie budovy v neoklasicistickom štýle z polovice 19. storočia). Do novozrekonštruovaných priestorov bol v roku 2002 presťahovaný Štátny okresný archív v Trnave, čím historická budova dostala aj historický obsah. V roku 2003 došlo v dôsledku organizačných zmien k prechodu vlastníctva objektu z Okresného úradu v Trnave na Ministerstvo vnútra SR, ale užívateľ objektu zostal rovnaký – archív.

Týmto príspevkom sme chceli naznačiť možnosti, ktoré poskytuje štúdium archívnych dokumentov, poukázať na to, že aj domy majú svoju históriu a osudy, ktorých poznávanie môže byť v mnohých smeroch veľmi zaujímavé. Pokúsili sme sa zostaviť akýsi „rodostrom" domu, priblížiť konkrétnych ľudí, ktorých život bol v určitej etape spojený s týmto objektom. Ľudí, ktorí ho zveľaďovali, rozširovali, prestavovali a prispôsobovali svojim potrebám, životnému štýlu, či zamestnaniu. Dom, ktorý ich pretrval, obsahuje architektonické i umelecké hodnoty, ktoré oslovujú aj súčasníkov. Jednou z nich je aj barokový kamenný kríž s reliéfom Ukrižovaného (obr. 12) osadený v stene suterénneho priestoru (v súčasnosti pivnica), o ktorom sa nepodarilo zistiť, ktorý z majiteľov domu a prečo ho tam osadil. K tomu sa azda niekomu podarí dopátrať v budúcnosti.

Obr. 12. Baroková plastika v murive suterénu domu

Poznámky

[1] SMOLÁKOVÁ, M.: Z výskumu domu č. 7 na Štefánikovej ulici (príspevok k neskorobarokovému umeniu Trnavy). In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja. Zborník zo seminára ku Dňom Európskeho kultúrneho dedičstva, Trnava 1997, s. 9-14.

[2] V 16. stor. sa na pomenovanie ulice používali tieto názvy: platea portae superioris, platea ad portam superiorem, platea magna superior, platea longa superior, nagy utcza superior. V 18. stor. sa najčastejšie používalo označenie platea magna superior a Obere Hauptgasse. V roku 1810 sa na jedno storočie zaviedlo stabilné číslovanie domov osobitne pre vnútorné (staré) mesto a osobitne pre predmestie. Tento dom dostal číslo 180. V druhej polovici 19. stor. pribudli ďalšie názvy: Obere lange Gasse, Felső főutcza a Horná hrubá ulica. Od roku 1910 bola pomenovaná Kossuth Lajos utca a dom dostal popisné č. 11. Po prevrate sa krátko používal názov Horná hrubá ulica, v rokoch 1919 – 1953 Štefánikova ulica, 1953 – 1990 Jilemnického ulica a v roku 1990 sa vrátilo k pomenovaniu Štefánikova ulica.

[3] Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava (ďalej len ŠABA-pTT), archívny fond Magistrát mesta Trnavy (ďalej len MG TT), Svedectvá a potvrdenia (Testimoniales), 17.04.1538.

[4] ŠABA-pTT, MG TT, Zápisnice mestskej rady, sign. II/1, 10.04.1555, s. 151.

[5] ŠABA-pTT, MG TT, Zápisnice mestskej rady, sign. II/1, 20.03.1559, s. 204-205.

[6] ŠABA-pTT, MG TT, Zápisnice mestskej rady, sign. II/5, 22.06.1581, f. 213v.

[7] ŠABA-pTT, MG TT, Zápisnice mestskej rady, sign. II/5, 01.01.1582, f. 222v-222r.

[8] ŠABA-pTT, MG TT, Zápisnice mestskej rady, sign. II/5, 27.03.1582, f. 224r-225v.

[9] ŠABA-pTT, MG TT, Zápisnice mestskej rady, sign. II/5, 02.01.1574, prilepený lístok na f. 97v.

[10] JANKOVIČ, V.: Ideové a spoločenské pomery v Trnave za sto rokov pred založením univerzity. In: Trnava 1988, Bratislava 1991, s. 74.

[11] Series nobilium. Heraldicko-genealogický lexikón. Šľachta bratislavskej stolice. Bratislava 2004, s. 336.

[12] ŠABA-pTT, MG TT, Testamenty, inv. č. 204, 21.09.1678.

[13] NAGY, I.: Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal H – K. Budapešť 1987, s. 160.

[14] ŠABA-pTT, MG TT, Testamenty, inv. č. 379, 27.08.1722.

[15] ŠABA-pTT, MG TT, Pozemkové knihy, sign. IIm/1, 21.04.1749.

[16] ŠABA-pTT, MG TT, Matrika prijatých mešťanov, sign. If/1, 19.12.1752.

[17] ŠABA-pTT, MG TT, Pozemkové knihy, sign. IIm/1, 29.10.1757.

[18] ŠABA-pTT, MG TT, Obligácie, 01.09.1770.

[19] ŠABA-pTT, MG TT, Správy (Relationes), Conscriptio domorum et personarum secundae quartae, rok 1763.

[20] ŠABA-pTT, MG TT, Pozemkové knihy, sign. IIm/2, 06.12.1774.

[21] ŠABA-pTT, MG TT, Zápisnice mestskej rady, sign. II/27, 16.06.1784, s. 148, 18.06.1784, s. 153-154; Spisy deputácií a komisií mestskej rady (Deputationalia), 1784, sign. Ar. 2, Fas. 56, Nro. 6.

[22] SMOLÁKOVÁ, Ref. 1, s. 11-13.

[23] ŠABA-pTT, MG TT, Pozemkové knihy, sign. IIm/3, 21.09.1789.

[24] ŠABA-pTT, MG TT, Matrika prijatých mešťanov, sign. If/1, 04.09.1767.

[25] ŠABA-pTT, MG TT, Pozemkové knihy, sign. IIm/3, 08.05.1790.

[26] ŠABA-pTT, MG TT, Matrika prijatých mešťanov, sign. If/1, 11.04.1766.

[27] ŠABA-pTT, MG TT, Svedectvá a potvrdenia (Testimoniales), 12.12.1796.

[28] ŠABA-pTT, a. fond Cech kupcov v Trnave, Protokol cechových volieb a účtov 1719-1815.

[29] ŠABA-pTT, MG TT, Svedectvá a potvrdenia (Testimoniales), 13.04.1792.

[30] ŠABA-pTT, MG TT, Testamenty, inv. č. 1021, 16.09.1802.

[31] ŠABA-pTT, MG TT, Pozemkové knihy, sign. IIm/3, 31.05.1805.

[32] ŠABA-pTT, MG TT, Matrika prijatých mešťanov, sign. If/1, 10.06.1805.

[33] ŠABA-pTT, MG TT, Pozemkové knihy, sign. IIm/3, 17.03.1807.

[34] ŠABA-pTT, MG TT, Spisy deputácií a komisií mestskej rady (Deputationalia), 1821, sign. Ar. 3, Fas. 7, Nro. 37.

[35] ŠABA-pTT, MG TT, Pozemkové knihy, sign. IIm/6, 24.01.1827.

[36] ŠABA-pTT, MG TT, Matrika prijatých mešťanov, sign. If/1, ?.09.1809.

[37] ŠABA-pTT, MG TT, Pozemkové knihy, sign. IIm/5, 02.09.1822.

[38] ŠABA-pTT, MG TT, Sčítanie ľudu, rok 1834, 1839, 1843, 1845, dom č. 180.

[39] ŠABA-pTT, MG TT, Mestský súd, sign. III, rok 1867, spis č. 100/1867.

[40] ŠABA-pTT, MG TT, Administratívne spisy, rok 1855, spis č. XII/2979; Zápisnice mestskej rady, sign. II/143, 21.07.1855, č. 274/2979, s. 47.

[41] ŠABA-pTT, MG TT, Administratívne spisy, rok 1855, spis č. V/5517.

[42] ŠABA-pTT, MG TT, Administratívne spisy, rok 1858, spis č. V/2908.

[43] ŠABA-pTT, MG TT, Administratívne spisy, rok 1855, spis č. V/5143.

[44] ŠABA-pTT, MG TT, Administratívne spisy, rok 1856, spis č. V/213.

[45] ŠABA-pTT, MG TT, Sčítanie ľudu, rok 1857, sumár - dom č. 180.

[46] ŠABA-pTT, MG TT, Sčítanie ľudu, rok 1857, súpisný hárok domu č. 557, byt č. 5.

[47] ŠABA-pTT, MG TT, Evidenčné knihy, register obyvateľov mesta 1869.

[48] ŠABA-pTT, MG TT, Administratívne spisy, rok 1855, spis č. XII/2982.

[49] ŠABA-pTT, Zbierka darovaných archiválií, krab. č. 1, fasc. č. 6.

[50] ŠABA-pTT, MG TT, Evidenčné knihy, register obyvateľov mesta 1885, 1890, 1900, 1910.

[51] Najstaršia trnavská banka, založená v roku 1846.

[52] ŠABA-pTT, a. fond Okresný súd v Trnave, Zbierka listín, rok 1934, č.d. 3510/1934. V roku 1925 dosiahli vklady Trnavskej I. banky 60 miliónov Kčs, banka vykázala čistý zisk takmer 400 tisíc Kčs. In: Nové Slovensko. Roč. 2, 1925, č. 12, s. 6.

[53] ŠABA-pTT, a. fond Okresný súd v Trnave, Zbierka listín, rok 1943, č.d. 1459/1943.

[54] ŠABA-pTT, a. fond Mestský národný výbor v Trnave, Administratívne spisy, roč. 1953, Evidencia bytov (kartotéka): Súpisový list o kontrole bytu, Štefánikova 6, Štefan Kuril; porovnaj tiež fasc. Priznania k domovej dani Štefánikova 6 za rok 1953, 1954, 1956.

[55] Správa katastra v Trnave, záznamy v evidencii nehnuteľností, kat. úz. Trnava, parc. č.54.

Über die Besitzer und Bewohner des Hauses Štefánikova ul. Nr.7 in Trnava (dt. Tyrnau) vom 16. Jh. bis zur Gegenwart

Bemerkungen zur Untersuchung im Archiv

Die Studie schließt an den Beitrag von Maria Smolaková über die Untersuchung des Bürgerhauses in der an Štefánikova ul. Nr. 7, veröffentlicht in der ersten Nummer dieses Sammelbandes an. Ergebnis der Untersuchung im Archiv ist die Auflistung der Besitzer und Bewohner des Hauses innerhalb der letzten fünf Jahrhunderte. Der erste bekannte Besitzer ist der in einer Urkunde des Trnavaer Richters und Stadtrates aus dem Jahre 1538 erwähnte Johannes von Lövö gewesen. Auf der Grundlage der erhaltenen Verzeichnisse der Kauf- und Verkaufverträge ist es möglich festzustellen, dass das untersuchte Objekt bereits im 16. Jh. zu den Teuersten innerhalb der Stadt gehört hat. Mehrere Bürger, die im 17. Jh. das Haus besessen hatten, waren adeliger Herkunft. In den achtziger Jahren des 17. Jh. gelangte das Haus in der Štefánikova ul. für ein Jahrhundert in den Besitz des Hochadels. An das Ende dieser Etappe wird ein spätbarocker Umbau mit einem reich ausgemalten Interieur datier. Der Reichtum und die hohe gesellschaftliche Stellung spiegeln sich natürlicher Weise auch in der Art des Wohnens wider, die repräsentativen Charakter erreichte. In dieser Zeit besaß auch Ján Horvát Šimončič das Haus, der zu den höchsten ungarischen Würdenträgern gehört hat. Von 1708-1723 übte er die Funktion eines hohen Gerichtsbeamten aus, der im Namen des Königs Recht sprach. Nach 1789 wurde der Hochadel von der Bourgeoisie abgelöst. Die neuen gesellschaftlichen Verhältnisse und der Geschmack änderten auch das Aussehen des Hauses in der Štefánikova ul. 1855 wurde es im neuklassizistischen Stil umgebaut. Ab dem Jahr 1872 wurde die Bank zu einem bedeutenden Mieter des Objekts, die von 1913-1943 auch Besitzer des gesamten Objekts gewesen ist. Seit 1991 wurde die Stadt Trnava sein Besitzer, danach das Kreisamt in Trnava und derzeit befindet es sich im Besitz des Innenministeriums der Slowakischen Republik. Seit 2002 hat im Haus in der Štefánikova ul. das Staatliche Archiv seinen Sitz.

Radoslav Ragač

Zariadenie seredského kaštieľa v polovici 19. storočia

Cieľom príspevku je okrem analýzy inventára seredského kaštieľa z roku 1850 poukázať aj na dobrú využiteľnosť tohto typu archívnych dokumentov pre umenovedné bádanie. Ich výpovedná hodnota je ešte väčšia v prípadoch, keď sa po roku 1945 (alebo po roku 1948) do súčasnosti nezachovalo žiadne vnútorné zariadenie, alebo len jeho torzá. Medzi takého pamiatky patrí aj seredský kaštieľ.

Zdevastovaný kaštieľ sa v posledných rokoch stal cieľom intenzívneho výskumu. Medzi neznáme kapitoly jeho histórie patria aj otázky vnútorného vybavenia a umeleckých zbierok, ktoré v ňom zhromaždili majitelia. Najzreteľnejším výstupom je, okrem prednášok organizovaných seredským občianskym združením Vodný hrad, zborník štúdií venovaný tejto architektonickej dominante Serede.[1]

Maďarský inventár s originálnym názvom Szeredi Kastély Lelettára je uložený v Štátnom archíve v Bratislave, v archívnom fonde Panstvo Sereď.[2] Je súčasťou väčšieho celku inventárov z roku 1850, ktoré opi-

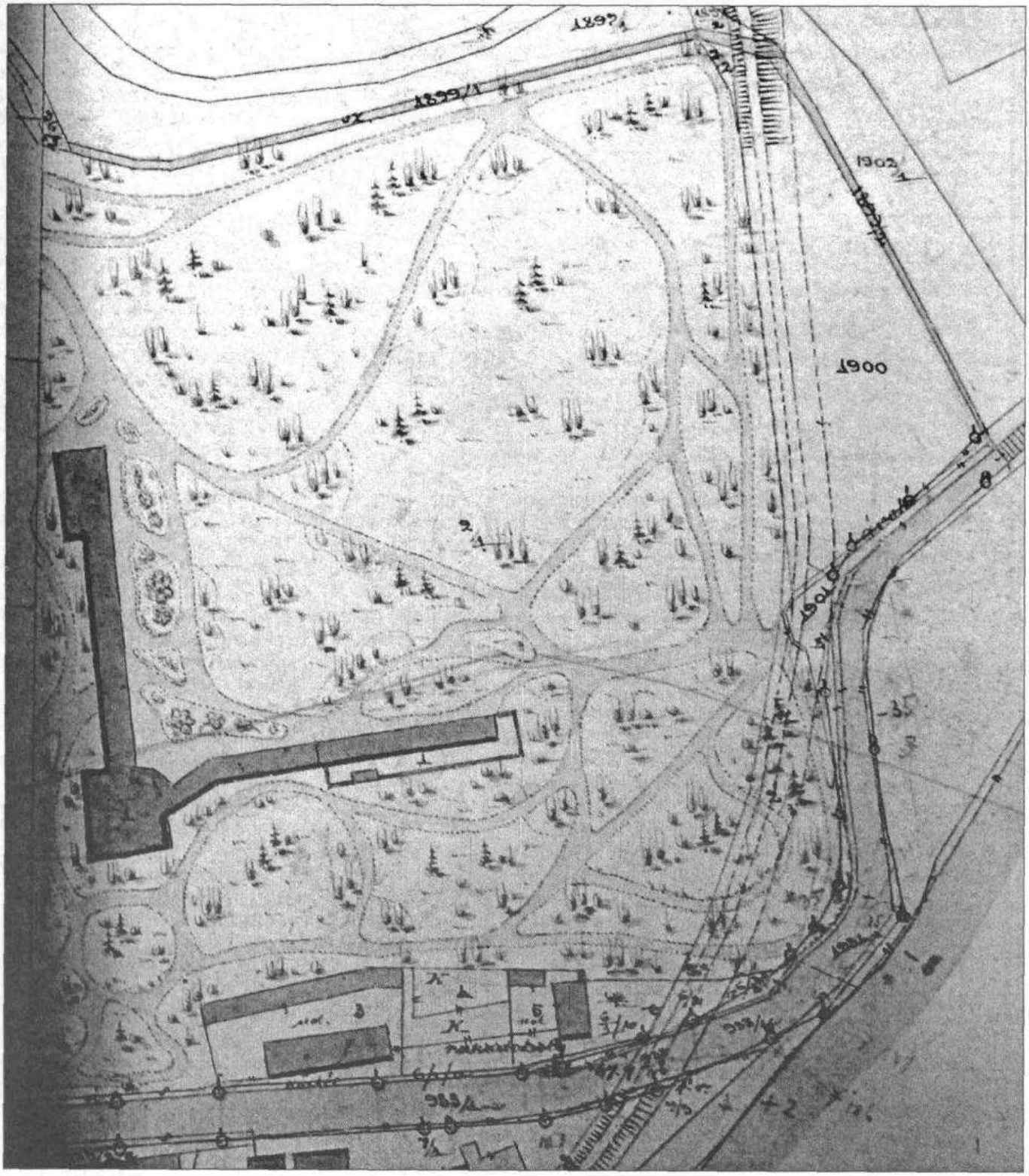

Obr. 1. Pôdorys kaštieľa s parkom na katastrálnej mape Serede z roku 1892 uloženej v Ústrednom archíve geodézie a kartografie v Bratislave. V centrálnej časti kaštieľa označenej číslom 1 sa nachádzali jeho reprezentatívne priestory

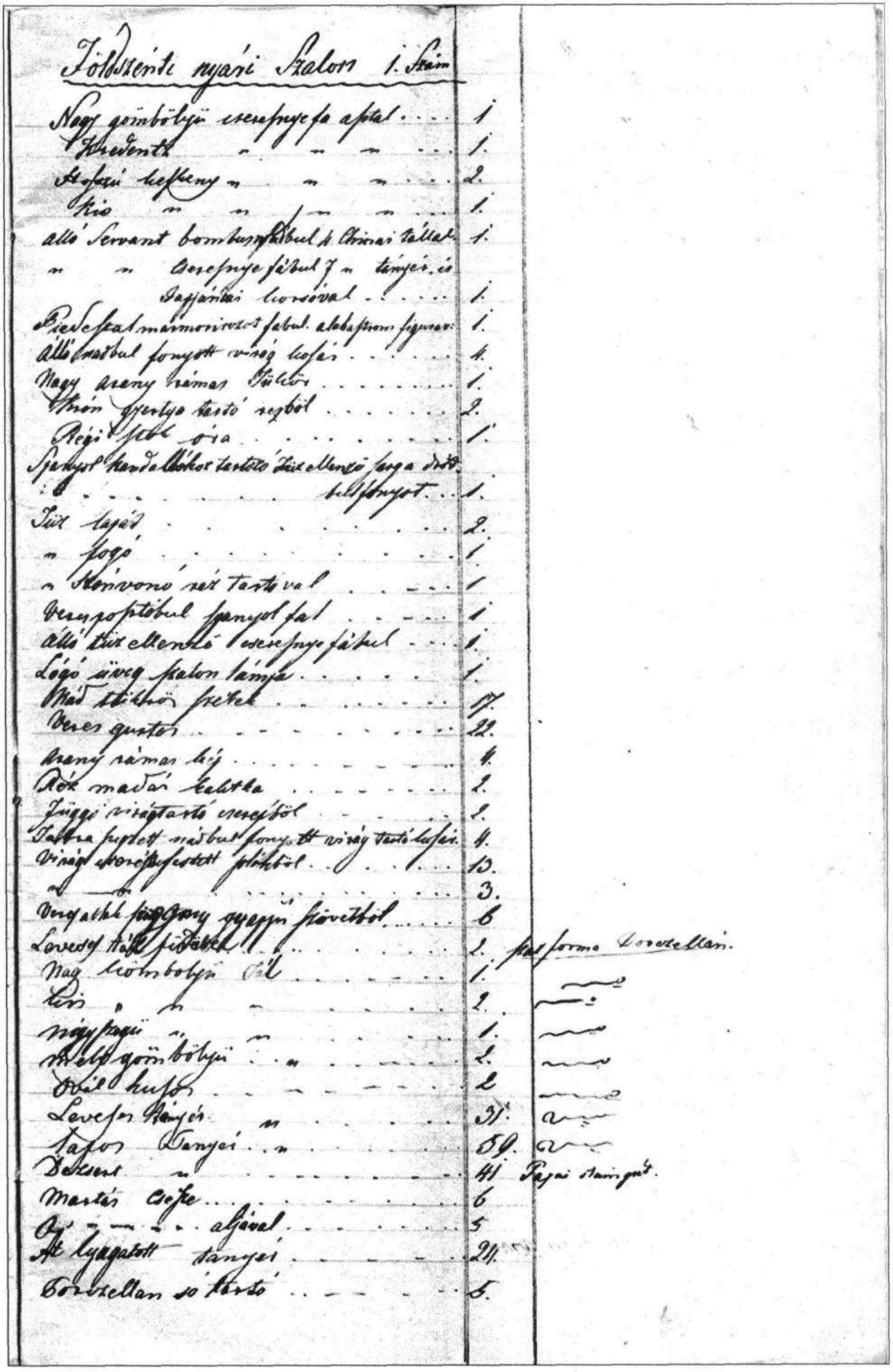

Obr. 2. Strana z inventára s opisom zariadenia Letného salónu. Foto: autor

sujú celé panstvo. Inventáre vznikli ako úradné ocenenie seredského panstva úradníkmi Bratislavskej župy.[3] Majiteľ seredského panstva Karol. Esterházi mal v uvedenom období finančné problémy, ktorých sprievodným javom bola aj inventarizácia všetkého zariadenia panstva. Zadlžené panstvo spolu s kaštieľom nakoniec v rodu 1860 získala kňažná Angélique Henin d´ Alsace. Po nej sa vlastníkmi panstva stali baróni Ohrensteinovci, ktorí kaštieľ vlastnili až do roku 1941.[4]

Seredský kaštieľ vznikol v roku 1758 prestavbou a spojením dvoch krídiel vonkajšieho hradu. Jeho stavebníkom bol František Esterházi st. Do stavby kaštieľa bol zahrnutý aj renesančný bastión z opevnenia šintavského vodného hradu. Väčšina ostatnej hradnej architektúry vnútorného hradu bola zbúraná. Autorom prestavby hradu bol Jakub Fellner z Taty.[5] Rešpektovanie priebehu opevnenia predurčilo stavebnú dispozíciu kaštieľa. Stavebným dejinám objektu sa najnovšie venoval R. Petrovič.[6] Polovica 19. storočia patrí len k menej známym obdobiam existencie kaštieľa. Po smrti Františka ml. Esterháziho v roku 1815 sa jeho majetok rozdelil na tri časti. Seredské panstvo spolu s kaštieľom sa v roku 1817 stalo majetkom Karola, jeho posledného majiteľa z rodu Esterházi. Kaštieľ v tomto období prešiel poslednou výraznou stavebnou úpravou v duchu klasicizmu ukončenou v roku 1841.[7] Kaštieľ bol prefasádovaný, získal terasu a upravované boli aj jeho vnútorné priestory. V tomto období vznikol aj anglický park (obr. 1). Ďalšie úpravy objektu v priebehu 19.-20. storočia boli už len menšieho rázu.[8] Kaštieľ bol silne poškodený koncom Druhej svetovej vojny pri prechode frontu v roku 1945.

Napriek finančným problémom Karola Esterháziho bol seredský kaštieľ podľa inventára v polovici 19. storočia rezidenciou s dobovo primeraným vnútorným zariadením, vrátane početných umeleckých diel. Podrobný inventár z roku 1850 je z tohto dôvodu aj zaujímavou sondou do súdobej bytovej kultúry vysokej uhorskej aristokracie. Iná časť inventára s názvom Szeredi könyvek-lajstroma opisuje tituly kníh v knižnici kaštieľa - zatiaľ jedinej väčšej známej historickej knižnice v meste.[9] Knižnica mala spolu vyše 1500 zväzkov kníh a svojím obsahom a rozsahom bola porovnateľná s inými dobovými súkromnými, či spolkovými knižnicami v Uhorsku.[10]

Inventár je o to zaujímavejší, že zachytáva stav kaštieľa krátko po jeho poslednej veľkej klasicistickej prestavbe. Inventár zachytáva postupne spolu 64 miestností a chodieb kaštieľa. Každá miestnosť je evidovaná pod samostatným číslom. Súpis z prízemia postupoval od obytných a reprezentatívnych priestorov, postupuje herňou, spálňami a hosťovskými izbami, jedálňami, izbami služobníctva s pomerne jednoduchým vybavením, hospodárskymi priestormi a povalami a končí komorami, pivnicami a stajňami kaštieľa.[11] Samostatnú izbu mal majordómus (č. 56) a dvormajster (č. 58). Ako poslednú miestnosť súpis spomína vozovňu (č. 64). V nej boli štyri koče. Presnú trasu súpisu zatiaľ nepoznáme. Začal v centrálnej časti kaštieľa na prízemí. Pravdepodobne išiel po jednotlivých krídlach a poschodiach kaštieľa. Časť miestností bude možné z pôdorysných plánov aj identifikovať. Niektoré schodištia, opísané ako samostatné celky, sa spomínajú ako kamenné (č. 15). Na schodištiach sa nachádzali rôzne skrine, veľké množstvo kvetín v kvetináčoch a na vykurovanom kvetinovom schodišti (č. 14) aj liatinové kachle, turecký diván potiahnutý červeným damaškom, štyri sadrové sošky na drevených podstavcoch a na stenách viselo spolu 40 anglických obrázkov.

Hlavnými reprezentatívnymi priestormi kaštieľa boli tzv. Letný salón (č. 1) a vedľa neho Letná obývačka zvaná taktiež aj Salón (č. 2), Žltý salón (č. 10) a Knižničný salón (č. 11). Tieto sa nachádzali v centrálnej časti kaštieľa prestavanej z bastiónu. Na prízemí sa nachádzali Letný salón a Letná obývačka. Zo zariadenia Letného salóna vynikal veľký stôl z čerešňového dreva so stoličkami, piedestál z dreva upravovaný mramorovaním s alabastrovými figúrami. V miestnosti bolo aj zrkadlo v zlatom ráme. Letná obývačka bola zariadená taktiež hlavne sedacím nábytkom. Jej dominantou boli dve olejomaľby s motívom jazera Balaton, tri ďalšie obrazy a veľké zrkadlo, všetko v zlatom ráme. Zaujímavým doplnkom bol drevený mramorovaný podstavec s alabastrovými figúrkami, či drevený mramorovaný stĺp s papierovou figúrou vitéza-uhorského vojaka. Do staršieho zariadenia patrila pravdepodobne truhlica z čerešňového dreva s kruhovými držadlami (karikami).

Žltý salón a Knižničný salón sa nachádzali na podlaží nad nimi. Žltý salón (č. 10) bol dennou miestnosťou, kde sa zdržiavali – žili členovia grófskej rodiny. Svedčia o tom hračky pre deti a košíky na pletenie pre dámy. Charakteru zodpovedalo aj jeho vnútorné zariadenie. Dominovali v ňom kusy nábytku na sedenie. Súčasťou salóna bola aj menšia knižnica s beletriou, knihami orientovanými na životný štýl a so širokou ponukou titulov časopisov s viacerými titulmi orientovanými na módu. Miestnosť osvetľoval sklenený luster visiaci zo stropu. Inventár miestnosti je publikovaný v prílohe. Knižničný salón bol taktiež vybavený sedacím nábytkom. Okrem knižnice a skríň tu bolo viacero veľkých stolov so stoličkami, hracie stolíky, písací stôl a damaškom potiahnuté kreslá.

Okrem moderného zariadenia pochádzajúceho z prvej polovice 19. storočia sú v inventári aj stopy po vnútornom vybavení kaštieľa v období, keď panstvo patrilo Františkovi Esterházimu st. a ml. Ide o viaceré kusy prepychového vnútorného zariadenia pochádzajúce ešte z obdobia druhej polovice 18. storočia. V inventári je pomerne pravidelne označované ako rokokové. Vo viacerých prípadoch je nábytok aj priamo označený ako francúzsky. Vzhľadom na to, že inventár opisuje aj tvar, materiál a farbu častí mobiliáru, časť staršieho je identifikovateľná aj takto. Ide o nábytok so zlátenými časťami, s mramorovými alebo s textilom potiahnutými pracovnými doskami. Sedací nábytok mal operadlá, opierky a bol potiahnutý damaškom. V reprezentatívnych priestoroch kaštieľa zostali zachované len niektoré luxusnejšie kusy, ostatné boli nahradené modernejším nábytkom z prvej polovice 19. storočia. Napríklad v Žltom salóne zostali zo staršieho vybavenia zachovaný len prístenný stolík s dvomi pozlátenými nohami a pravdepodobne aj ďalší bližšie neopísaný rohový stolík a jedno kreslo (stolička) s opierkami potiahnuté damaškom. V Knižničnom salóne (č. 11) taktiež zostalo viacero reprezentatívnych kusov zo staršieho zariadenia. Z nich môžeme spomenúť trojicu prístenných stolíkov so štyrmi pozlátenými nohami, dva s mramorovou, tretí s drevenou doskou potiahnutou červeným zamatom. Zo staršieho zariadenia kaštieľa pochádzali pravdepodobne aj viaceré nástenné zrkadlá v zlatých rámoch. Vzhľadom na množstvo nábytku zachovaného ešte v polovici 19. storočia sa dá predpokladať, že po dokončení kaštieľa bol tento zariadený veľkou objednávkou, pravde-

podobne sčasti aj z francúzskych manufaktúr. V tomto období bola aj objednaná kolekcia nástenných hodín - viaceré z nich sú totiž označené ako rokokové, či staré. Zdá sa, že aspoň niektoré z hodín boli objednané spolu s nábytkom. Indíciou môže byť červený zamatový poťah na jedných z nich, ktoré boli označené ako francúzske rokokové. Tieto hodiny boli umiestnené v Knižničnom salóne. Poťah z červeného zamatu bol na spodnej časti hodín. Najkrajším príkladom nepochybne individuálnej objednávky Esterházyovcov z tohto obdobia sú veľké nástenné hodiny označené, ako rokokové. Boli zdobené pozláteným motívom dvojice gryfov. Zlatý gryf je pôvodnou figúrou esterházyovského rodového erbu. Predpokladáme, že časť staršieho mobiliára mohol Karol Esterházi získať okolo roku 1817 aj ako dedičstvo.

Časť zo staršieho nemoderného vybavenia bola nahradená a už pred rokom 1850 presunutá do menej dôležitých priestorov kaštieľa. Vyradený bol nielen nábytok, ale aj hodiny, alebo niektoré umelecké diela. Nachádzame ho v spálňach, ale aj v obytných priestoroch služobníctva. Napríklad v izbe kuchárky (č. 45) sa popri slamníku, na ktorom spávala, nachádzal aj rokokový písací stolík so štyrmi nohami, staré pozlátené nástenné hodiny a obraz Krista. V spálni (č. 14) bol rokokový stôl s mramorovou doskou, v druhej izbe (č. 19) rokokový písací stolík so zásuvkami, v tretej izbe (č. 20) rokokový stolík a tiež klavír z čerešňového dreva. V ďalšej izbe (č. 23) sa nachádzala rokoková almara z orechového dreva. Poškodený, alebo inak nevyužiteľný vyradený mobiliár bol presunutý na povaly kaštieľa. Na povalách sa nachádzali viaceré zlaté rámy z obrazov. Zo staršieho nábytku tam bolo uložených viacero kusov nábytku z tvrdého dreva striebornej farby, napríklad trojdielny toaletný stolík. Stopy takéhoto vybavenia sme už v kaštieli v iných miestnostiach vôbec nenašli. Na povale boli uložené aj rôzne truhlice.

Novší nábytok, ktorý mal udanú farebnosť, bol zväčša tmavý-hnedý alebo čierny. Grófkina šatňa (č. 7) bola ladená do čiernej farby. Na zemi bol čierny koberec s kvetinovým vzorom. Na stole sa nachádzala japonská váza, almara so šiestimi zásuvkami, zrkadlo s čiernym rámom s dvomi na ňom pripevnenými pozlátenými svietnikmi. V izbe bol aj čierny mramorovaný fajčiarsky stolík so sadrovými šabľami a umývadlo. V izbe sa nachádzalo aj zrkadlo s grófskym erbom a dve šatníkové skrine so sklenenými trojdielnymi dverami na šaty neudanej farby. Grófska spálňa (č. 9) bola ladená do hnedej farby mahagónu, z ktorého bolo jej vnútorné zariadenie.

Časť drobnejších kusov nábytku v kaštieli bola orientálneho pôvodu. Išlo hlavne o bambusové výrobky, medzi nimi hlavne police, paravány, ale aj turecký divan na schodišti (č. 15). Interiéry dotváralo aj množstvo drobných doplnkov. Zariadenie kaštieľa, ale tiež knižnica v ktorej bolo viacero cestopisných prác, odrážajú prebúdzajúci sa záujem o návštevy Orientu, výrazne oživený v období romantizmu. V seredskom kaštieli boli viaceré čínske, egyptské a japonské dekoratívne a úžitkové predmety. V kaštieli sa nachádzalo pomerne veľké množstvo porcelánu japonského a čínskeho pôvodu. Veľká koncentrácia orientálnych suvenírov bola v knižničnom salóne. Medzi nimi nepochybne zaujme kamenná egyptská soška s pozláteným podstavcom, alebo čínske ohrievadlo.

Pri klasicistickej prestavbe prišlo aj k výmene vykurovacích telies. Viaceré staršie keramické a liatinové kachle boli nahradené modernými. V pivnici pod stajňou (č. 62) boli aj troje staršie už rozobraté kachle-zelené, biele a jedny liatinové. Skladom vyradených keramických a liatinových vykurovacích telies boli aj povaly kaštieľa (č. 28 a 30). Na povale boli zelené a malé zelené kachle a ďalšie malé liatinové kachle.

Všetky reprezentatívne priestory dotvárali aj maliarske a v malej miere aj sochárske diela. Ich celkový počet dosahoval v tomto období niekoľko desiatok. Ich opisy sú, žiaľ, len veľmi skromné. Z 18. storočia nepochybne pochádzal obraz Márie Terézie a asi aj dve olejomaľby s motívom jazera Balaton. Medzi zariadením Letného salóna bol jeden nepopísaný obraz. Letnú obývačku zdobili dve olejomaľby s motívom jazera Balaton, ktoré pravdepodobne vznikli v období romantizmu a tri nepopísané obrazy v zlatých rámoch. Ozdobou knižničného salóna bola štvorica veľkých olejomalieb s motívmi Petrohradu (Péterváru) a portrét Márie Terézie. Okrem nich sa v ňom nachádzal aj sadrový obraz s originálnym latinským názvom Hetratianum fidei ac virtuti uložený ešte v pôvodnom obale, množstvo vedút, rytín a máp. V herni (kolkárni) sa nachádzalo 6 veľkých a 12 malých olejomalieb s námetmi talianskych krajiniek a bojov (bojových prehliadok?) v Petrohrade-peterváři csatak a drevený stĺp s dvojitým cisárskym orlom. Miestom s najväčšou koncentráciou maliarskych prác v kaštieli bola Grófska spálňa (č. 9). Na stenách miestnosti sa nachádzalo spolu 15 veľkých, 3 malé a 1 dlhý obraz. Okrem nich boli na stenách aj dva reliéfy-sadrové obrazy. V starej grófskej spálni (č. 16) sa nachádzalo šesť nerámovaných obrazov s motívmi vojenských bitiek. Na kvetinovom schodišti (č. 14) viseli série zarámovaných anglických obrázkov. Ďalšie 3 anglické obrazy a obraz Karolíny Augusty sa nachádzali v ženskej predizbe (č. 7). V spálni (č. 14) bolo spolu 5 obrazov v zlatých rámoch- tri väčšie a dva menšie. Ďalšie bližšie opísané obrazy boli v izbe č. 18. Nachádzal sa tam veľký a malý obraz s motívom pštrosa a obraz psej hlavy. Ďalší veľký obraz s motívom čierneho psa sa nachádzal v izbe (č. 21). V izbe kuchárky (č. 45) sa nachádzal obraz Krista.

Najzaujímavejší je údaj o olejomaľbách Petrohradu, ktoré viseli v Knižničnom salóne. Ide o súbor z polovice 18. storočia, ktorých autorom je podľa výskumu J. Šulcovej taliansky maliar Francesco Guardi. Olejomaľby sú jedinou významnejšou súčasťou mobiliáru, ktorá sa zachovala až do súčasnosti. Vznikli na základe vedút Petrohradu. Na základe súpisu môžeme obrazy jednoznačne stotožniť so šesticou olejomalieb (štyri veľké a dve malé), ktoré sa zachovali až do súčasnosti a sú umiestnené v budove Mestského úradu v Seredi. Sú to diela s esterházyovskou provenienciou, ktoré boli dokázateľne v Seredi už v prvej polovici 19. storočia. Olejomaľby sa pôvodne nachádzali v bernolákovskom (čeklískom) esterházyovskom kaštieli. Ich pravdepodobným objednávateľom bol Mikuláš Esterházi (1711-1764), ktorý v rokoch 1753-1761 pôsobil, ako rakúsky vyslanec v Petrohrade. Bolo ich pôvodne až 18 kusov. Zdá sa, že ich počet sa zmenšoval majetkovými deľbami. V roku 1816 ich bolo v Bernolákove ešte 9 kusov. Z nich si minimálne 6 kusov pravdepodobne, ako podiel z dedičstva, odniesol Karol Esterházi.[12] Do rovnakej série asi patrila aj časť obrazov z kolkárne (herne).

Obyvatelia kaštieľa používali až tri jedálne a tri kuchyne. V Malej jedálni slúžiacej rodine majiteľa (č. 29) bol stôl s dvanástimi stoličkami. V predizbe k nej bola uložená servírovacia kamenina. Samostatnú

jedáleň vybavenú aj porcelánovými servismi mali aj úradníci panstva (č. 40). Samostatnú jedáleň používalo služobníctvo. Veľká kuchyňa kaštieľa (č. 40) bola vybavená množstvom medeného riadu. Pri kuchyni bola špajza (č. 43) a osobitná komora na skladovanie mliečnych výrobkov (č. 44). V kaštieli bola aj druhá Malá kuchyňa (č. 52) a vedľa nej miestnosť cukrára (č. 53), v ktorej bola uložená časť porcelánu. Pri nich bola ďalšia kuchyňa (č. 57).

Na skladovanie strieborných príborov, servisov a krišťáľu bola v kaštieli vyčlenená samostatná miestnosť zvaná Strieborná izba (č. 30). Servisy boli zväčša zdobené kvetinovými motívmi. Jeden bol biely, zdobený drobnými kvetmi, iný ružovými a ďalší žltými kvetmi. Taniere boli zelené a biele so zlatým okrajom, červené, zelené a tiež s modrým okrajom. Jeden servis bol zdobený motívom zlatých rýb. Kamenina bola zdobená vegetatívnymi motívmi-viničný list, nezábudky a zlaté kvety na modrom podklade. Osobitne na objednávku Esterházyovcov boli vyrobené malé hnedé tanieriky s korunkou a iniciálou E. Súpis končí zoznamom prestierania a posteľnej bielizne.[13]

Aj po predaji kaštieľa Esteházyovcami v roku 1860 časť zariadenia a zbierky zostali na svojom mieste až do roku 1945.

Príloha:

Inventár zariadenia Žltého salónu
Žltý salón (č. 10), (Sárga Salón 10 Szám)

Veľký lakovaný stôl z čerešňového dreva štvorhranný 1
Malý lakovaný stôl z čerešňového dreva štvorhranný 2
Pohovka obtiahnutá anglickou kvetovanou látkou (spolu s vankúšom) 1
Rovnaké kreslo 5
Rovnaké veľké stoličky s opierkami 2
Veľké kreslo potiahnuté modrou kožou.....1
Veľké kreslo potiahnuté zelenou kožou 1
Menšie kreslo potiahnuté červenou kožou 1
Pohovka na čítanie a oddych potiahnutá zelenou kožou 1
Rokoková zamatová stolička s opierkami 1
Malý štvorhranný mahagónový stôl 1
Dlhší štvorhranný mahagónový stôl 1
Knihovnička z čerešňového dreva 1
Veľké rokokové nástenné hodiny s pozlátenými stojacimi gryfmi 1
Čínska polievková misa 2
Visiaci sklenený luster v strede izby 1
Keramický črepník visiaci pri stene 1
Okrúhly mahagónový stôl s tromi nohami a veľkou čínskou porcelánovou misou 1
Na nohe stojaci ženský trstený košík na pletenie 1
Prístenný mramorový stôl s dvomi pozlátenými nohami 1
Prístenný rohový hranatý drevený stôl s dvomi nohami 1
Trstinový stojaci kôš s hračkami (na hranie) 1
Kameninový džbán v tvare viničného listu s pozláteným podstavcom 1
Švajčiarska drevená hračka 2
Črepník 5
Veľký zelený črepník stojaci v miske 2
Plechový črepník 2
Veľký zelený koberec pod črepníky 2
Okrúhly koberec s motívom mopslíka z papiera 1
Košík na šitie z trstia 1
Porcelánový flakón 1
Veľké zrkadlo so zlatým rámom ..1
Vedľa dva štvorramenné pozlátené svietniky 2
Medená Hemlimgova socha (figúra) s mramorovým podstavcom 1
Čínske trstinové vejáre 2
Malá zelená fúkačka 1
Malá ručná metlička 1
Lopatka 1
Kozubová kefa sčasti medená 1
Kutáč z tvarovanej medi 1
Prútený kôš na drevo 1
Veľké anglické záclony na okná . 4
Veľké anglické závesy na dvere ..2
Knihy

Poznámky

[1]RAGAČ, R.: Seredský kaštieľ a jeho zariadenie v polovici 19. storočia. Sereď: Občianske združenie Vodný hrad 2005, (nestránkované); PETROVIČ, R.-MATIS, J. (ed.): Šintavský hrad-vykopaný-zakopaný. Sereď : Občianske združenie Vodný hrad 2006, s. 87; k stavebnej histórii kaštieľa pozri aj: PETROVIČ, R.: Architektúra a pamiatky. In: Vrabcová, E.-Petrovič, R. (ed): Sereď-dejiny mesta. Sereď: Mesto Sereď 2002, s. 319-322.

[2]Štátny archív v Bratislave, fond Panstvo Sereď, v škat. 1, bez sign.; citácie z inventára nie sú samostatne poznámkované, ale sú bližšie určené názvom príslušnej miestnosti a jej poradovým číslom z inventára.

[3]Inventár je datovaný v Seredi 30. októbra 1850. Vyhotovili ho Dionýz Andrási, slúžny seredského slúžnovského okresu a Jozef Malatinszky, prísažný prísediaci Bratislavskej stolice, ako tretiu časť súpisu celého seredského panstva.

[4]VRABCOVÁ, E.: Kaštieľ v Seredi po roku 1918. In: Petrovič, R.-Matis, J. (ed.): c. d.; s. 74-86.

[5]PETROVIČ, R.: Architektúra a pamiatky. In: Vrabcová, E.-Petrovič, R. (ed): c. d.; s. 319-322

[6]Tamže.

[7]PETROVIČ, R.: Šintavský hrad-seredský kaštieľ na plánoch zo 17.-19. storočia. In: Monumentorum Tutela-Ochrana pamiatok 16/2005, s. 169-179; pod tým istým názvom aj PETROVIČ, R.: Šintavský hrad-seredský kaštieľ na plánoch zo 17.-19. storočia. In: Petrovič, R.-Matis, J. (ed.): c. d.; s. 58-67.

[8]Pozri pozn. 6.

[9]RAGAČ, R.: Seredský kaštieľ a jeho zariadenie v polovici 19. storočia. In: Petrovič, R.-Matis, J. (ed.): c. d.; s. 71-73; ide o časť príspevku venovanú kaštieľskej knižnici. Základ knižnice vznikol v prvej polovici 19. storočia, knižnica úplne zanikla po Druhej svetovej vojne.

[10]Porovnaj napríklad FANČOVIČOVÁ, A.: Profilácia Lyceálnej knižnice v Banskej Štiavnici. In: Čičaj, V. (ed.): Formy a obsah vzdelanosti v historickom procese. Bratislava : Veda 1999, s. 92-93; v školskom roku 1846/47 mala napríklad knižnica Nemeckého samovzdelávacieho krúžku pri banskoštiavnickom lýceu spolu 1526 zväzkov kníh; katalóg knižnice Ústavu česko-slovenského mal v roku 1845 spolu 585 záznamov.

[11]Opísaná pivnica bola pod stajňou (č. 62).

[12]ŠULCOVÁ, J.: Petrohradské veduty zo seredského kaštieľa. Sereď : Občianske združenie Vodný hrad 2003, (nestránkované).

[13]Väčšina prestierania obsahovala vyšité iniciály majiteľov (C-E, C-E-J, C-E-O), niektoré aj s korunkou.

Die Einrichtung des Schlosses von Sered in der Mitte des 19. Jahrhunderts

Die Forschung widmet sich in der neuzeitlichen Geschichte der Geschichte des Schlosses von Sered nur in den letzten Jahren. Zu den Fragen, über die am wenigsten bekannt ist, gehört die Frage nach seiner Inneneinrichtung und den Kunstsammlungen, die seine Besitzer in ihm angelegt hatten. Der Beitrag widmet sich auf der Grundlage der Inventarisierung vom Jahr 1850 seiner Inneinrichtung, die bis auf einige Ausnahmen nicht erhalten ist. Das bisher unbekannte Inventar ist im Staatlichen Archiv in Bratislava im Archivfonds Herrschaft Sered deponiert.

Nach dem Tode Franz Esterházys d. J. kam Schloss Sered in den Besitz von Karl Esterházy (geb. 1799, † 1857), dem letzten Besitzer aus dem Geschlecht Esterházys. In dieser Zeit erfuhr das Schloss einen Umbau im Geist des Klassizismus. Die Archivdokumente, deren Bestandteil auch ein Verzeichnis der Büchertitel der Bibliothek ist, ermöglichen eine interessante Sonde in die Wohnkultur des ungarischen Hochadels. Außer dem aus der Zeit nach dem Umbau stammenden Mobiliar, gibt es im Inventarverzeichnis Spuren seiner Innenausstattung zu der Zeit, als die Herrschaft Franz d. Ä. und Franz d. J. Esterházy gehört hat. Es handelt sich um mehrere Stücke der älteren Einrichtung, die im Inventarverzeichnis als aus dem Rokoko stammend bezeichnet werden. Ein Teil von ihnen hat unmittelbaren französischen Ursprung. In der Mitte des 19. Jh. waren sie in den Repräsentationsräumen zumeist für moderneres Mobiliar ersetzt worden, einige Stücke kamen auch in die Räume für das Dienstpersonal. Chinesische und ägyptische Wohnungsassesoires, Porzellan und Souvenirs und Skulpturen bezeugen das Interesse an Afrika und dem Orient.

Im Schloss gab es auch eine verhältnismäßig große Zahl Bilder. Ihre Anzahl lässt sich auf einige zig schätzen. Mehrere sind auch näher beschrieben. Aus dem 18. Jh. stammt zweifelsohne ein Bild mit der Darstellung Maria Theresias. Zur Zeit des Romantik entstand wahrscheinlich ein Ölgemälde mit dem Motiv des Plattensees. Am interessantesten sind die Angaben über die großen Ölmalereien von St. Petersburg. Es handelt sich um einen Zyklus von Ölgemälden aus der Mitte des 18. Jh., die dem venezianischen Maler Francesco Guardini zugeschrieben werden. Ein Teil von ihnen ist bis in die Gegenwart erhalten und im Gebäude des Stadtamtes von Sered platziert.

Auf der Grundlage der Inventaranalyse können wir feststellen, dass das Schloss in der Mitte des 19. Jh. eine Residenz mit angemessener Innenausstattung gewesen ist, zu der auch nicht wenige Kunstwerke gehört haben.

Peter Grznár – Katarína Kravjarová – Laura Ridegová

„Husitské hradby" – opevnenie obce Prietrž, okr. Senica

Obec Prietrž je situovaná uprostred Myjavskej pahorkatiny v povodí rieky Myjavy, približne 6 km východne od Senice (Súpis 1968, 568). Spomína sa v písomných prameňoch už v roku 1262 v listine Belu IV. pod latinským názvom Petrus. Napriek tejto skorej zmienke, bližšie údaje o stredovekých dejinách obce zatiaľ chýbajú. Vieme ale, že okolo roku 1415 územie okolo Senice prichádza do kontaktu s husitským hnutím a jeho myšlienkami resp. zbraňami. Husitské vojská totižto niekoľkokrát tiahli cez Senicu a Skalicu z Čiech a späť. V priebehu 16. storočia v Prietrži vzniká silná protestantská komunita, ktorej pôsobenie výrazne ovplyvní dejiny obce počas niekoľkých storočí. 17. storočie bolo pre obec tiež pohnuté - vpád Turkov spustošil kraj v roku 1663 (Rehuš, 1992, 9; Kopčan - Krajčovičová, 1983, 90).

V polohe „Vŕšok" v severovýchodnej časti obce sa nachádza opevnenie pravidelného, mierne lichobežníkového pôdorysu s miestnym názvom „Husitské hradby". Uvedená fortifikácia slúžila ako opevnenie dnes už zaniknutého novovekého kostola. Poloha je charakterizovaná zvažujúcim sa terénom vo východnom, západnom a južnom smere a vytvára strategicky výhodnú ostrožnú polohu. Opevnenie tvorí 80 cm široký kamenný múr v pôdoryse tvoriaci tvar lichobežníka s dĺžkami strán pohybujúcimi sa v rozmedzí cca 54 metra na najdlhšej východnej strane až po 36,5 metra na najkratšej severnej. V rohoch dispozície sa nachádzajú štyri nárožné bašty v tvare trištvrtekruhu. Po celom obvode pevnostného múru je prerazených 61 strieľní, pričom pôvodný počet možno odhadnúť na 63 strieľní (obr. 1).

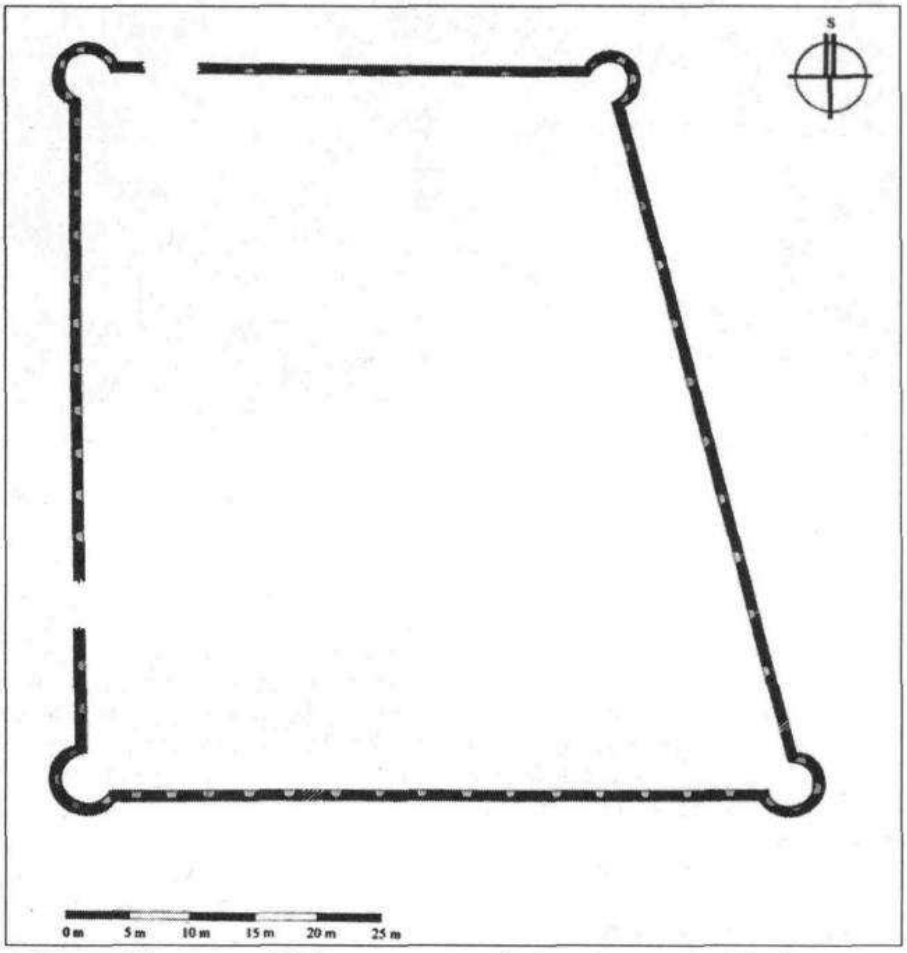

Obr. 1. Pôdorys prietržského opevnenia – brány sú vyznačené šrafovaním.

Výrazný a účinný prvok obrany v prietržskom opevnení tvoria bašty (obr.2.). Všetky bašty sú zhodne

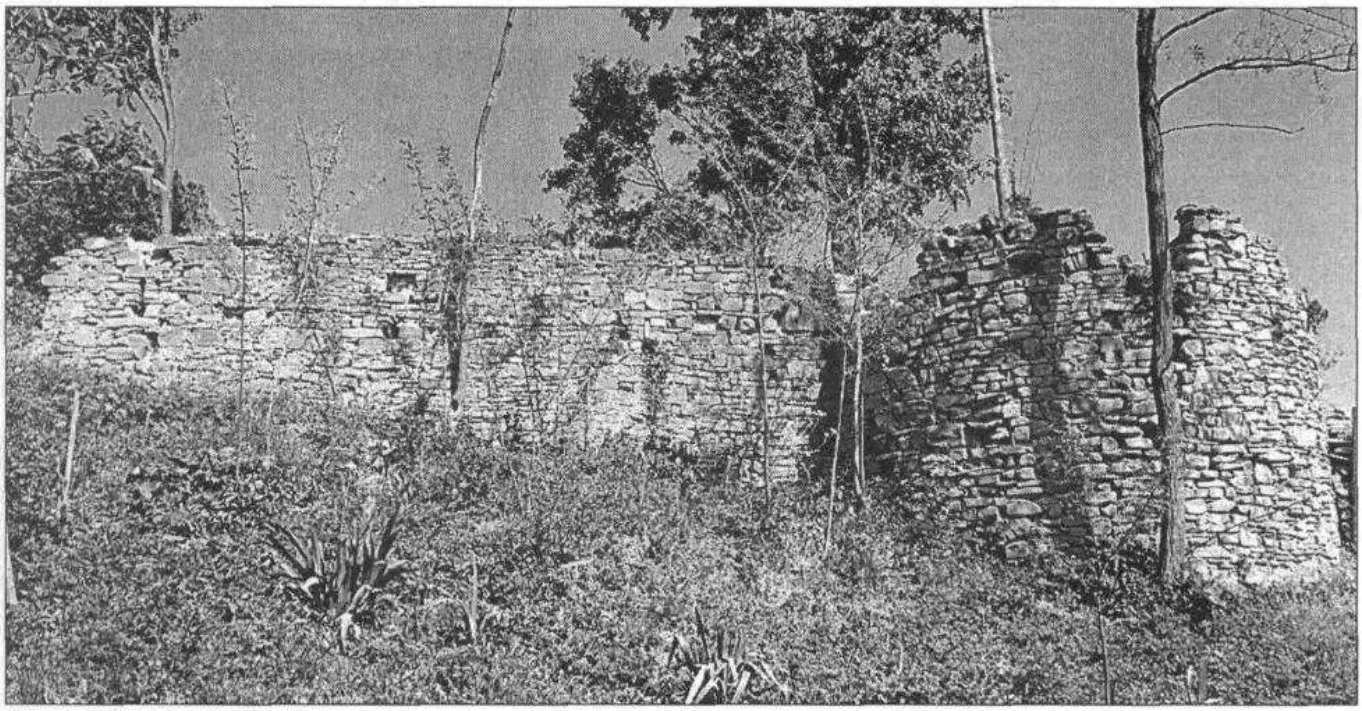

Obr. 2. Juhozápadná bašta opevnenia.

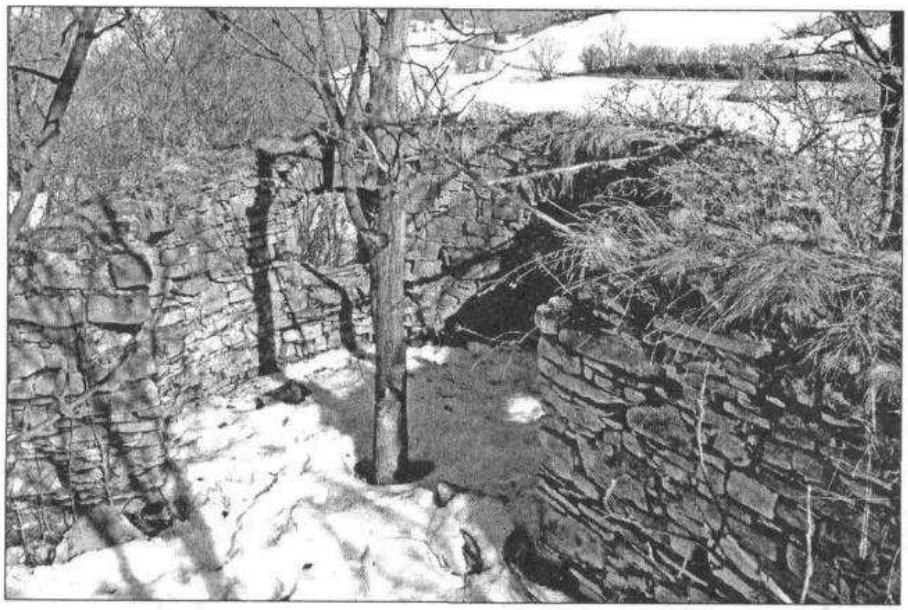

Obr. 3. Severovýchodná bašta opevnenia.

prerazené štyrmi strieľňami a svojou hmotou vystupujú pred líce oboch pripájajúcich sa múrov (obr. 3.). Dve krajné strieľne sú svojími otvormi orientované tak, že umožňujú prestreľovanie kurtin a tým zabezpečujú účinné flankovanie. Nevieme zatiaľ určiť, či boli nejakým spôsobom zastrešené, ale na základe analógií - napr. opevnenie v Liptovských Matiašovciach (Jankovič a kol., 1978, 457) z obdobných stavieb je to pravdepodobné.

Ďalším dôležitým prvkom hradby sú už spomínané strieľne (obr. 4 a obr. 5.). Tie sú z vnútornej strany tvorené zužujúcimi sa špaletami so segmentovým ukončením v hornej časti. Prerazenie k vonkajšiemu lícu je tvorené kľúčovou strieľňou vypracovanou do žiadaného tvaru len nedokonalo, čo súviselo s použitým stavebným materiálom prírodného charakteru. Na tomto mieste je dôležité upozorniť na jeden charakteristický znak celého opevnenia. Na žiadnom úseku neboli zistené opracované architektonické články a všetky prvky opevnenia sú budované z minimálne opracovaného prírodného kameňa. Výnimku tvorí kľúčová strieľňa umiestnená vo východnom múre, ktorá je relatívne kvalitne vytvarovaná v kombinácii kameňa a tehly.

Celková situácia opevnenia, ako aj rozmiestnenie resp. hustota strieľní sú úzko determinované okolitou morfológiou terénu. Plošina kopca, na ktorom sa nachádza opevnenie, sa smerom k severu zužuje, čo svojím priebehom rešpektuje východná strana hradby. To je pravdepodobne príčinou nepravidelnosti inak geometricky rozvrhnutej dispozície. Rovnako je rozdielna hustota prerazených strieľní - kým na západnej a zhodne aj na južnej strane je 15 strieľní na najdlhšom až 54 m dlhom úseku je ich len 10. Tu sa rovnako prejavuje determinácia tvarom okolitého terénu. Terén na východnej strane sa zvažuje hneď za vonkajším lícom stavby. Naopak na západnej strane je terén omnoho rovinatejší. Obrana tohto úseku si teda vyžadovala výraznejšie pokrytie strelnými zbraňami.

Zachovalosť opevnenia je relatívne vysoká. Veniec múru je prerušený, resp. chýbajúci iba na troch miestach. V severnej časti priebehu hradby je v bezprostrednej blízkosti severozápadnej bašty chýbajúci úsek múru v dĺžke asi štyroch metrov. Rovnaká situácia vládne na západnom úseku hradby. V južnej časti je prerušenie stavebným zásahom a chýbajúca časť je doplnená tehlovým múrom. Domnievame sa, že ide o priestor zamurovanej brány. Svedčí o tom pozostatok lícovania pravdepodobne vnútornej strany prejazdu brány, ako aj šírka prerušenia – 180 cm. (Obr. 6, Obr. 1). Je možné ju stotožniť s prvou stavebnou fázou opevnenia, ale nedá sa vylúčiť ani vznik počas mladšej prestavby. Teleso brány je na rozdiel od zvyšku opevnenia vybudované z tehál, ktoré sa v iných častiach fortifikácie vyskytujú len ojedinele. Je pravdepodobné, že použitie tehál si vynútila celková úprava brány využívajúca architektonicko-dekoratívne prvky. Po stranách zamurovaného vstupu brány sú dodnes zreteľné pozostatky pilastrov, resp. lizén, ktorých stvárnenie si vyžadovalo použitie stavebného materiálu pravidelných tvarov – tehly. Rovnako je zaujímavá problematika hypotetickej existencie druhej brány. Ak sa pozrieme na detail 1. vojenského mapovania (Obr.7), uvidíme dve slabo sa črtajúce prerušenia, ktoré by mohli svedčiť o existencii dvoch brán v južnom a západnom úseku hradby niekedy v druhej polovici 18. storočia. Vývoj bol podľa nás nasledovný. V období obranného využívania hradby - teda v druhej pol. 17. storočia a na začiatku 18. storočia bola brána len jedna – asi v južnom úseku opevnenia. Počas ukľudnenia vnútropolitickej situácie po Szatmárskom mieri v roku 1711 fortifikácia stráca pevnostnú funkciu a z praktických dôvodov bol pravdepodobne prerazený nový vchod, resp. vchody v mieste existujúcich prerušení. Brána v južnom úseku je zamurovaná z dôvodov zrejme súvisiacich s utilitárnym využitím susednej parcely, resp. celkovou zmenou rozmiestnenia prístupových komunikácií k opevnenému kostolu. Okrem uvedenej brány,

Obr. 4. Strieľňa na vonkajšom líci múru

Obr. 5. Strieľňa *z vnútornej strany múru opevnenia*

resp. brán je v úseku východnej kurtiny vo vzdialenosti 2 m od juhovýchodnej bašty prerazená malá bránka so šírkou cca jeden meter (Obr. 1 – brána je vyznačená šrafovaním). Konštrukcia klenby bránky je vyhotovená z tehál a bránka je rovnako ako brána južného úseku hradby zamurovaná.

Bližšie údaje o uvedenej zaniknutej sakrálnej stavbe, ktorá nám môžu veľa povedať aj o samotnom datovaní opevnenia sú pomerne strohé. V monografii o obci (Rehuš, 1992, 9) sa v polohe Vŕšok spomína existencia kaplnky evanjelickej cirkvi pochádzajúcej niekedy spred roku 1565, no neuvádza sa zdroj, resp. písomný prameň, z ktorého je táto informácia čerpaná. Evanjelická encyklopédia (2001, 287) k uvedenému roku 1565 uvádza vznik samostatného prietržského zboru a oddelenie sa od senickej filie, čo potvrdzuje aj L. Pauliny (1883, 151). Je preto pravdepodobné, že uvedená kaplnka (Rehuš, 1992, 9; Vyskydenský, 1833, 7) či modlitebňa (Evanjelická encyklopédia 2001, 287) vznikla na uvedenom mieste krátko po roku 1565[1]. Na tom istom mieste bol v roku 1591 dostavaný kostol, o čom nám presnejšie správy podávajú zápisy z vizitačného denníka hrochotského superintendenta Izáka Abrahamidesa (Leška, 1882, 156). O prietržskom kostole sa tu uvádza: „ S dovolením velkomožného Imricha Nyári de Bedegh byl kostel založen a L.P. 1591 dostaven." Kostol bol pravdepodobne vystavaný z „tvrdého materiálu" t.j. kameňa (Evanjelická encyklopédia 2001, 287; Pauliny, 1883, 151; Vyskydenský, 1833, 7). V roku 1616 počas pôsobenia evanjelického farára Jána Poláčka bol kostol prestavaný a rozšírený, o čom nepriamo svedčil dnes už neexistujúci nápis, zamurovaný do múru uvedeného kostola, ktorý Pauliny (1883, 151) uvádza v doslovnom prepise: „D. T. O. M. S. Aedas has Sacras aedificavit Ecclesia Evangelica Pritrždensis, sub Inspectore Spectabili Joanne Nyári et Paulo Jeszenak et Verbi Divini Ministro, Joanne Polátsek A.D. 1616."

V druhej polovici 17. stor. sú uhorské dejiny poznačené nestabilitou prameniacou z náboženského napätia, stavovských povstaní proti habsburskému centralizmu a v neposlednom rade z vpádu osmanských vojsk pod vedením veľkovezíra Ahmeda Köprüli. Uvedené udalosti sa nevyhli ani okoliu Prietrže. V roku 1663 jeden tatársky[2] oddiel zajal v blízkosti Senice evanjelického farára Jána Pilárika (Kopčan-Krajčovičová, 1983, 90). V obecnej kronike (obecná Kronika – Prietrž) bola zapísaná ústna tradícia o „pálení a vraždení obyvateľov Turkami", je preto pravdepodobné, že pustošeniu sa nevyhla ani obec Prietrž. Nestabilná politická situácia v Uhorsku mala za následok sprísnenie protireformačných opatrení v rokoch (1671 – 1681), ktorých súčasťou bola perzekúcia evanjelického duchovenstva a odoberanie kostolov. To bol prípad prietržského kostola, ktorý bol v rokoch 1671 až 1688 (Evanjelická encyklopédia 2001, 287), respektíve v rokoch 1672 až 1688 (Pauliny 1883, 152) evanjelikom odobratý katolíckou stranou. K definitívnemu odňatiu prietržského kostola v polohe Vŕšok došlo v roku 1733. Kostol odvtedy patril katolíckej cirkvi až do jeho definitívneho zániku. Posledné zmienky o kostole (obecná Kronika - Prietrž[3]) pochádzajú z konca

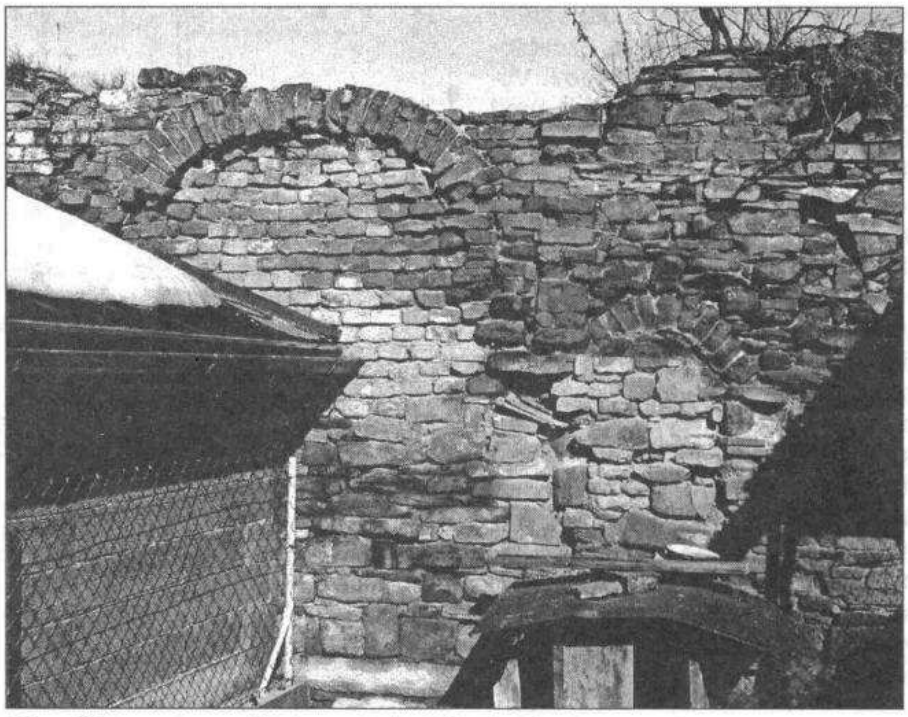

Obr. 6. Zamurovaná brána v južnej časti múru opevnenia

Obr. 7. Ukážka z I. vojenského mapovania s náznakom prerušení v južnom a západnom múre opevnenia

19.storočia a začiatku 20. storočia. V rokoch 1893 - 1894 boli z kostola odvezené zvony, kostol sa následne zrútil. V roku 1912 katolícka cirkev dala múry rozobrať a materiál predala židovi Brinzlovi na stavbu maštalí a „Hbočanom" na stavbu obecného domu.

O samotnom opevnení sa pramene zmieňujú vcelku jednoznačne. Paulíny (1883, 152) (k roku 1724 píše: „A poněvadž zdejší evanjelíci v čerstvé paměti měli nápady nepřátelske, jakové se předtím často opětovali: tedy pro zabezpečení i chrámu i vlastních životů obstavili chrám Páně pevnou zdí do formy čtverhranu, opatřili ji střelnými oknami a čtyrmi baštami. Na celé dílo vynaloženo 700 zl. To isté uvádza Vyskydenský (1833, 8 – 9) a píše „...čtwerhrannou Zdi zukol wukol obstawen..." Domnievame sa, že uvedený údaj vzniku opevnenia nie je možné akceptovať a to z viacerých dôvodov. Výstavba opevnenia na obranu proti Turkom v roku 1724, t.j. 25 rokov po uzavretí Karlovackého mieru medzi sultánom a cisárom, ktorým sa uzavrela „krvavá kapitola Turkov na strednom Dunaji" (Slovensko – Dejiny, 1971, 356) je krajne nepravdepodobná a neopodstatnená. Budovať opevnenie proti „katolíckemu nepriateľovi" je tiež nereálne, pretože náboženské perzekúcie a vôbec protireformačný tlak vychádzal z prostredia cisára resp. štátneho aparátu, čomu by Paulíniho „pevná zeď" istotne nemohla vzdorovať. Okrem uvedených politických súvislostí informáciu nepriamo vyvracajú výpisky z vizitačného denníka hrochotského superintendenta Izáka Abrahamidesa (Leška, 1882, 156), ktorý k roku 1724 uvádza: "Ponevadž ale přespolní, chrámův zbaveni a sem dochádzejíci do tohoto kostela směstnati se nemohli, byl l.p. 1724 rozšíren nákladem 700 zl. A posvěcen skrze mne Daniele Krmanna XXII. Ned. po Sv. Trojici, řečí vzdělanou na slovích Ezdráže 6, 14." Teda žiadna zmienka o výstavbe opevnenia. Tým sme ale nezodpovedali otázku datovania uvedenej fortifikácie. Pri absencii priamych písomných prameňov sa nám najschodnejšou cestou javí datovanie na základe analógii z bezprostredného, ako aj širšieho okolia. Z územia Slovenska poznáme viacero analógii k prietržskému opevneniu. Opevnenie príbuzného charakteru t.j. kombinácia fortifikačných prvkov - štyri trištvrtekruhové bašty – pravidelný pôdorys – strieľne; sa nachádza napríklad v Pobedime a Liptovských Matiašovciach. Neskororenesančný kostol v Pobedime bol postavený medzi rokmi 1667 – 1674. Opevnenie kostola v Liptovských Matiašovciach je rámcovo datované (Súpis,1968, 232) do 17. storočia. Na základe pôdorysného zachytenia v I. vojenskom mapovaní je pravdepodobné že, podobné opevnenia boli vybudované aj v obciach Osuské, Gajary a Šurany. Kostol v Gajaroch bol postavený medzi rokmi 1665 – 1673 (Súpis,1968, 365); kostol v Šuranoch z druhej pol. 17. storočia (Súpis,1968, 265) a kostol v Osuskom medzi rokmi 1619 – 1631. O dispozične podobnom opevnení kostola sa uvažuje aj v Kollárove (obr.8) (Gregorová - Pauliny, 2005, 19 – 31). Z územia Maďarska poznáme analógiu z Hajdúszoboszló (obr.9), ktoré je na základe architektonických detailov datované pred rok 1640 (Tolnai,

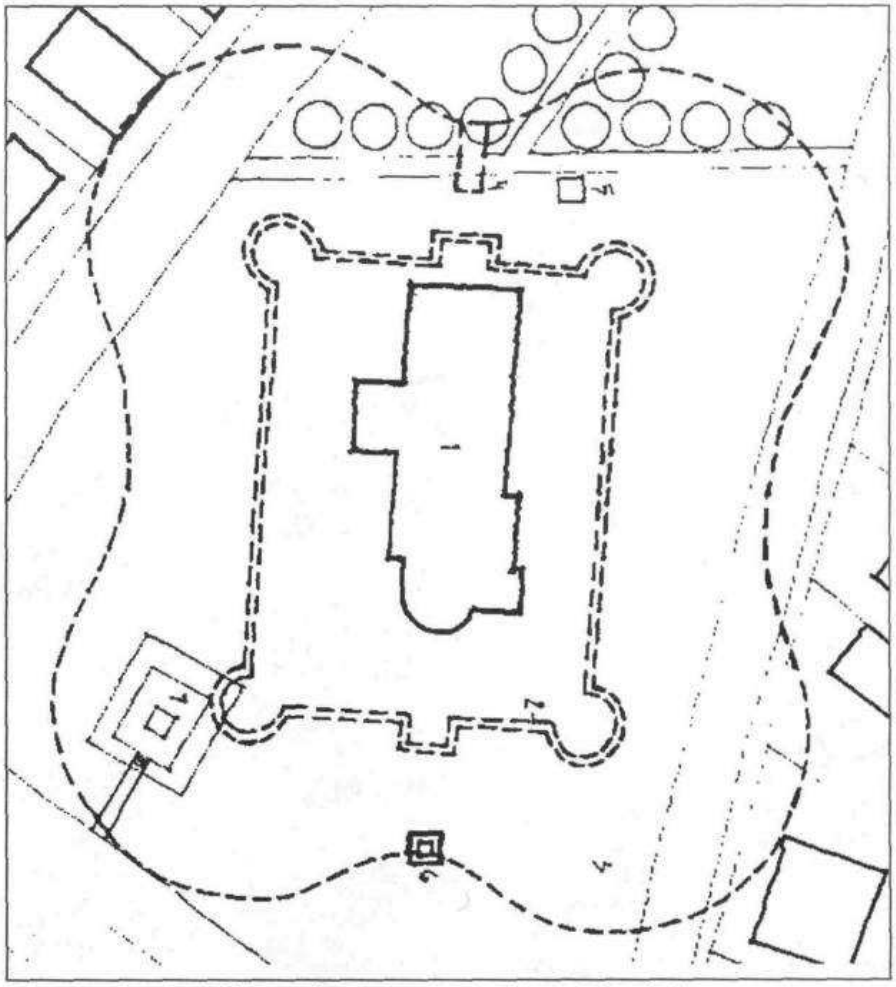

Obr. 8. Kostol v Kollárove (Gregorová - Pauliny, 2005, 21)

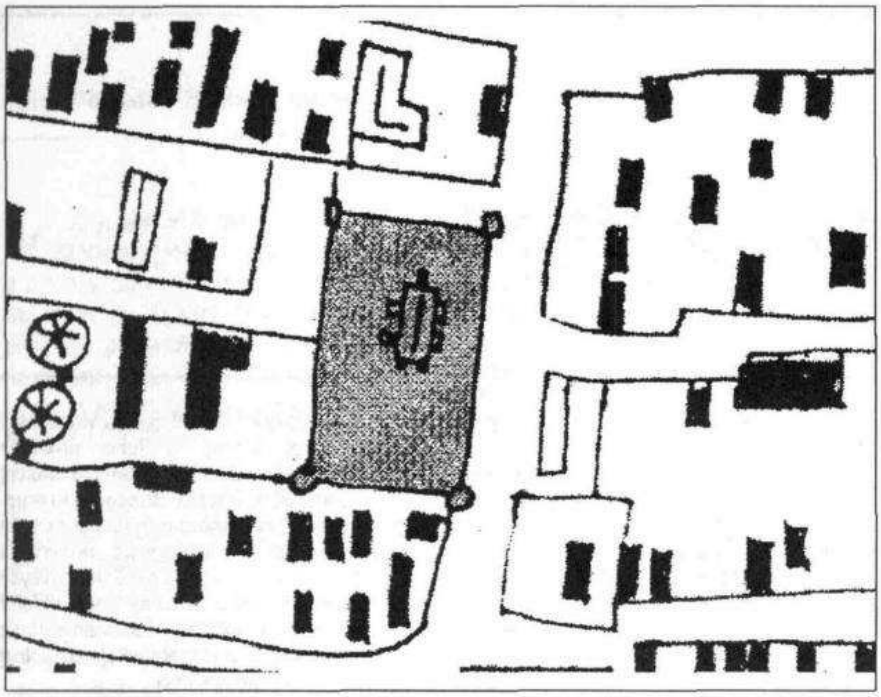

Obr. 9. Opevnenie v maďarskom Hajdúszoboszló, ktoré je na základe architektonických detailov datované pred rok 1640 (Tolnai, 2001, 53)

2001, 53). Výstavba uvedených fortifikácii mohla prebiehať už počas stavby kostola, ktorý mala chrániť, alebo v období po jeho dostavbe, teda v priebehu 17. storočia.

Záver:

Ako problematická sa ukázala otázka presnejšieho datovania a funkcie opevnenia, nakoľko sa nepodarilo zatiaľ objaviť spoľahlivé písomné pramene informujúce nás o jeho výstavbe a využívaní. Z tohto dôvodu bolo nutné riešiť načrtnutý problém na základe typologicko-chronologického určenia fortifikácie, porovnania typologicky príbuzných opevnení kostolov z územia Slovenska (Osuské, Pobedim, Gajary, Šurany, Liptovské Matiašovce, Kolárovo) a Maďarska (Hajdúszoboszló), ako aj štúdia historickej spisby a písomných prameňov. Po preštudovaní dostupnej pramennej bázy sme dospeli k nasledujúcim záverom:

1. Z hľadiska funkcie môžeme uvažovať s najväčšou pravdepodobnosťou o protitureckom opevnení[4] , ktorého výstavba súvisí s veľkou tureckou ofenzívou v roku 1663. Tento argument podporujú písomné pramene informujúce nás o plienení osmanskými vojskami v oblasti Myjavy, Senice, hradného panstva Branč a pravdepodobne okolia Prietrže.

2. Pri datovaní sme sa opierali o štúdium analogických opevnení z oblasti západného, stredného Slovenska a Maďarska. Väčšina uvedených fortifikácií bola dokázateľne vybudovaná v 2. polovici 17. storočia ako súčasť systému protitureckej obrany. Prietržskí evanjelici nemohli v rokoch 1671, resp.1672 až 1688 svoj kostol využívať, pretože im bol dočasne odobratý katolíckou stranou. G. Tolnai (2001, 28) uvádza, že cisárske vojsko obsadzovalo kamenné stavby so strategickým umiestnením ako kostoly či meštianske domy a budovalo okolo nich opevnenia. Je možné, že výstavba prietržskej fortifikácie prebehla uvedeným spôsobom práve v rokoch, keď bol kostol evanjelikom odňatý. Vylúčiť nemôžeme ani vznik pred rokom 1671 ako priamy následok tureckej ofenzívy z roku 1663.

Literatúra:

Ewanjelicko-lutheránsky kalendár 1891, roč. III. Lutherov spolok (ed.) 1890: Z archiwů církewních. O rodině Jakobei. Budapešť.

Gregorová, J. – Pauliny, P. 2005: Pamiatková prezentácia opevnenia farského kostola v Kolárove (architektonická štúdia vypracovaná študentami III. ročníka v rámci predmetu Ateliérová tvorba - Obnova pamiatok). Bratislava.

Hornyánszky, V. 1867: Beiträge zur Geschichte evangelischer Gemeinden in Ungarn. Pest.

Jankovič, V. a kol. 1978: Pamiatky na Slovensku. Bratislava.

Kopčan, V. – Krajčovičová, K. 1983: Slovensko v tieni polmesiaca. Martin.

Korabinszky, J. M. 1786: Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg.

Leška, J. 1882: Dávne rozpomínky. Z vizitačního denníka Izáka Abrahamidesa Hrochotského, superintendenta. Korouhev na Sionu V/10. Skalica, s. 155-157.

Minďas, M. 2001: Mikroregión Branč. Žilina.

Paulíny, L. 1883: Pamětihodnosti církve evanjelické augsburského vyznania artikulárske Velkopřítžské. Korouhev na Sionu VI/10. Skalica, s. 150-152.

Paulíny, L. 1883: Pamětihodnosti církve evanjelické augsburského vyznania artikulárske Velkopřítžské. Korouhev na Sionu VI/11. Skalica, s. 169-171.

Paulíny, L. 1883: Pamětihodnosti církve evanjelické augsburského vyznania artikulárske Velkopřítžské. Korouhev na Sionu VI/12. Skalica, s. 186-189.

Paulíny, L. 1892: Dejepis superintendencie nitrianskej. Senica.

Petrík, B. (zostavovateľ) - Rybár P. 2001: Evanjelická encyklopédia Slovenska. Bratislava.

Pritrzsd 1898: Nyitravármegye. Budapest.

Rehuš, J.: Prietrž 1262 – 1992. Skalica.

Súpis pamiatok na Slovensku 1968: zväzok I., II., III. Bratislava.

Slovensko – Dejiny I. 1971: Bratislava.

Tolnai, G. 2001: Templomvárak, erödtemplomok Magyarországon, Esztergom 2001

Veselý, D. 2004: Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku. Liptovský Mikuláš.

Vyskydenský J. 1833: Kratičká Zpráwa o pamatnejších Příbězích Cýrkwe Ewanjelické Augsburského vyznania Welko-Přítržské. Skalica.

Vyskydenský J. 1833: Pořádek djky činjcých služeb Božich při swěcenj radostné storoči památky jak založenj, tak i poswěcnj chrámu Božiho ewangelického Welko-Přítržského a syce založenj na den sv. Trogice. Skalica.

Archívne pramene:
Gajary. Archív PÚ SR Z 2530, T 507
Pobedim. Archív PÚ SR, Z 2
Prietrž. Archív PÚ SR Z 2908
Studienka. Archív PÚ SR Z 2555, T 507

Poznámky:

[1] Vyskydenský (1833, 6 -7) ďalej cituje starší prameň týkajúci sa schôdzky evanjelických kazateľov v roku 1571 v Sobotišti „...Že i Přitržané, spolu i se swým kněžem, přítomni byli..." a o samotnom prameni dodáva: „...jistý Spisowatel zřetelne doložil..."

[2] V osmanskom vojsku pôsobili jednotky krymských Tatárov. Tatári vyzbrojení iba sečnými zbraňami a lukmi neboli upotrebiteľní pri obliehaní Nových Zámkov, teda k vedeniu modernej vojny, čo bol dôvod ich pustošivých vpádov do zázemia krajiny, konkrétne časti juhozápadného Slovenska Moravy (Kopčan – Krajčovičová, 1983, 88 - 89).

[3] Obecná kronika Prietrže je písaná rukou. Zaznamenaná bola niekedy po roku 1930.

[4] V tejto súvislosti je nutné uviesť ešte možnosť výstavby kostola miestnym obyvateľstvom. Domnievame sa, že takto uskutočnená výstavba je málo pravdepodobná, nakoľko kostol bol vo vlastníctve evanjelickej strany a jeho prípadné opevňovanie nebolo z hľadiska štátnej náboženskej politiky žiaduce. Tento predpoklad ďalej nepriamo potvrdzuje fakt, že nami uvádzané analogické opevnenia boli budované výhradne okolo katolíckych kostolov. Rovnako aj veľký počet strieľní (63) a značné rozmery fortifikácie podľa nás sú z hľadiska hypotetickej refúgialnej funkcie predimenzované .

„Hussitenwall" – Befestigung der Kirche in Prietrž im Kreis Senica

In der Lage „Vršok" im nordöstlichen Teil der Gemeinde Prietrž befindet sich eine Befestigung mit einem regelmäßigen, leicht trapezförmigem Grundriss und der lokalen Bezeichnung „Hussitenwall". Die angegebene Fortifikation diente als Befestigungsanlage für die heute bereits untergegangene neuzeitliche Kirche.

Die Befestigung wird von einer 80 cm hohen Mauer mit einer Seitenlänge von ca. 54 m an der längsten, der Ostseite bis zu 36,5 m an der kürzesten, der Nordseite gebildet. An den Ecken der Disposition befinden sich vier Eckbastionen in Form eines Dreiviertelkreises. Von der vermuteten Anzahl der 65 Schießscharten existieren heute noch 61.

Die Frage der genaueren Datierung und der Funktion der Befestigung ist problematisch, weil es bisher nicht gelungen ist, direkte schriftliche Quellen für ihre Entstehung und Nutzung zu entdecken. Aus diesem Grunde war es notwendig, das Problem auf der Grundlage der typologisch-chronologischen Bestimmung der Fortifikation, ferner dem Vergleich mit vom Typ her verwandten Kirchen vom Territorium der Slowakei (Osuske, Pobedim, Gajary, Surany, Liptovské Matiašovce, Kolárovo u. a.) und Ungarns (Fonyód, Hajdúszoboszló u. a.), wie auch dem Studium der zeitgenössischen Literatur und schriftlicher Quellen zu lösen.

Wir sind zu folgendem Schluss gekommen:

1. Aus der Sicht der Funktion können wir mit größter Wahrscheinlichkeit eine Befestigung gegen die Türken in Erwägung ziehen, deren Bau mit der großen türkischen Offensive von 1663 zusammenhängt.

2. Bei der Datierung lehnten wir uns an das Studium analoger Befestigungen aus dem Gebiet der West- und Mittelslowakei an, die in der zweiten Hälfte des 17. Jh. als Teil der Verteidigung gegen die Türken errichtet worden sind. Die erwähnten Befestigungen waren allerdings an katholische Kirchen gebunden, und weil die katholische Kirche sich zeitweilig der evangelischen Kirche von Prietrž in den Jahren 1671-1688 bemächtigt hatte ist es wahrscheinlich, dass die Befestigung aus dieser Zeit stammt. Ihre Entstehung in der Zeit, als sie von der evangelischen Kirche verwaltet worden ist aber auch nicht auszuschließen, also zwischen den Jahren 1663 – 1671.

V auguste a v septembri 2004 Archeologický ústav SAV v Nitre v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici uskutočnil záchranný archeologický výskum na parcelách 93/2, 93/4. Archeologický výskum sa začal na podnet spoločnosti BILLA Reality Slovensko, s. r. o., ktorá tu pripravovala výstavbu supermarketu. Zo zachovaného priebehu stredovekého opevnenia mesta i parcelácie bolo zrejme, že plochou budúceho staveniska, na rozhraní parciel, prechádza asanovaný úsek hradby. Výskum pozostával z dvoch etáp. V prvej etape sa geofyzikálnym prieskumom potvrdil predpoklad existencie mestského opevnenia v tejto časti, a následne sa overil priebeh hradby a zistil stav jej zachovania. Nadväzne sa v druhej etape vykonal vlastný záchranný výskum na plochách ohrozených zemnými prácami. Vzhľadom na zložité geologické a pedologické pomery na stavenisku bolo naprojektované zakladanie budovy na základové pásy široké 100 cm so základovou spárou v hĺbke približne 70-90 cm od úrovne dnešného terénu. Terén na ploche supermarketu a priľahlého parkoviska bol ponechaný v dnešnej úrovni, resp. na niektorých miestach zvýšený. Z toho dôvodu sa výskum vykonával iba na miestach, ktoré boli ohrozené zemnými prácami – výkopom základových rýh a rýh pre inžinierske siete a výkopy pod úroveň základovej spáry s realizovali iba vo výnimočných prípadoch. Ťažiskovou bola plocha v bezprostrednom okolí opevnenia, ktoré malo byť obnažené a čiastočne využité ako základové murivo západnej časti supermarketu.

V celej dĺžke objektu sa nad

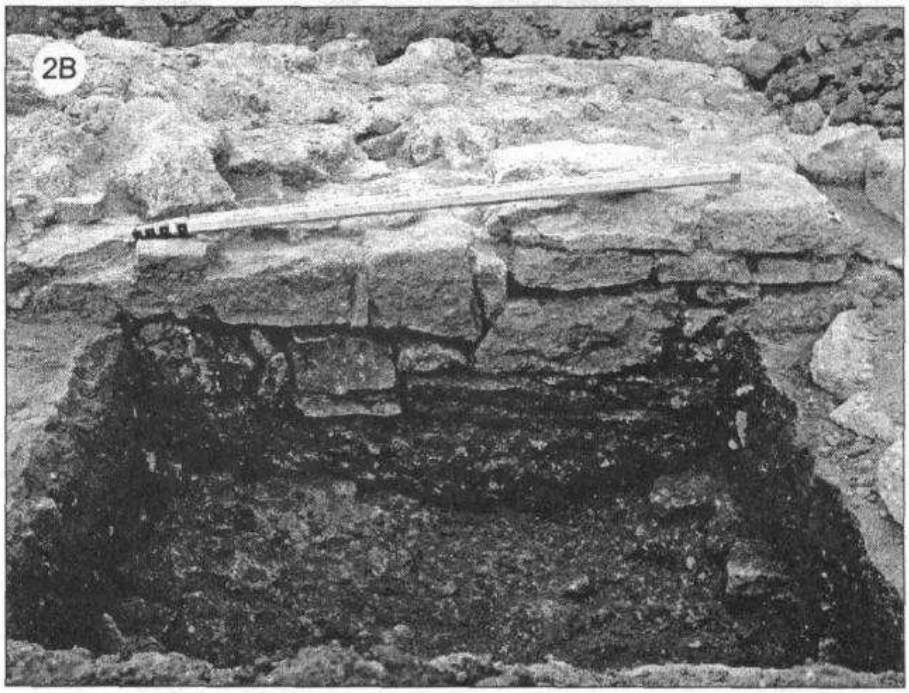

Obr. 2. Murivo hradby v b. m. 34-35. A – po vypreparovaní koruny muriva; B – po odkrytí základového muriva(pohlad zo Z)

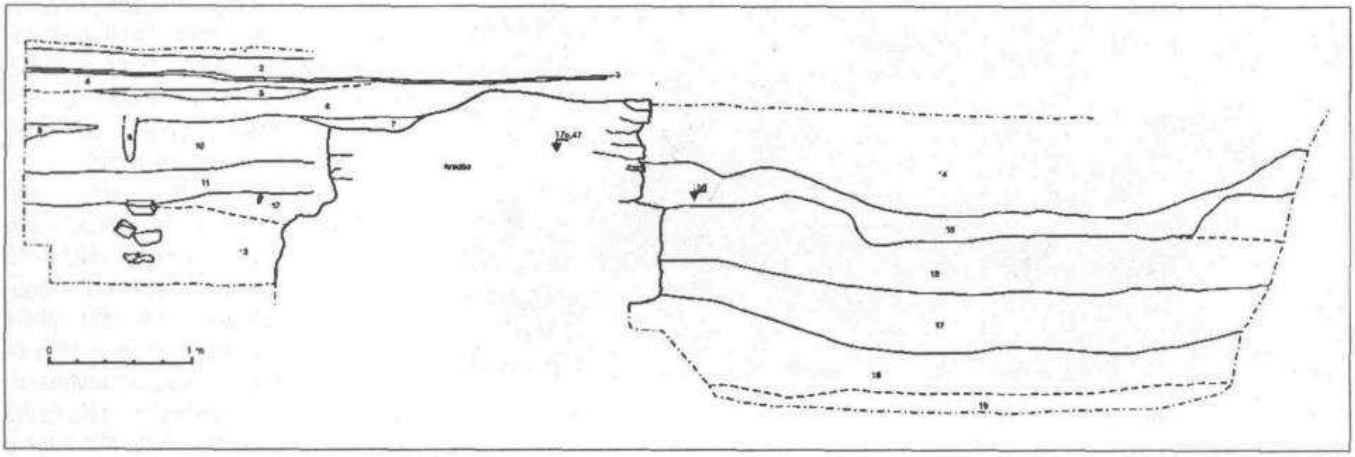

Obr. 1. Rez pri južnom okraji skúmanej plochy, južný profil

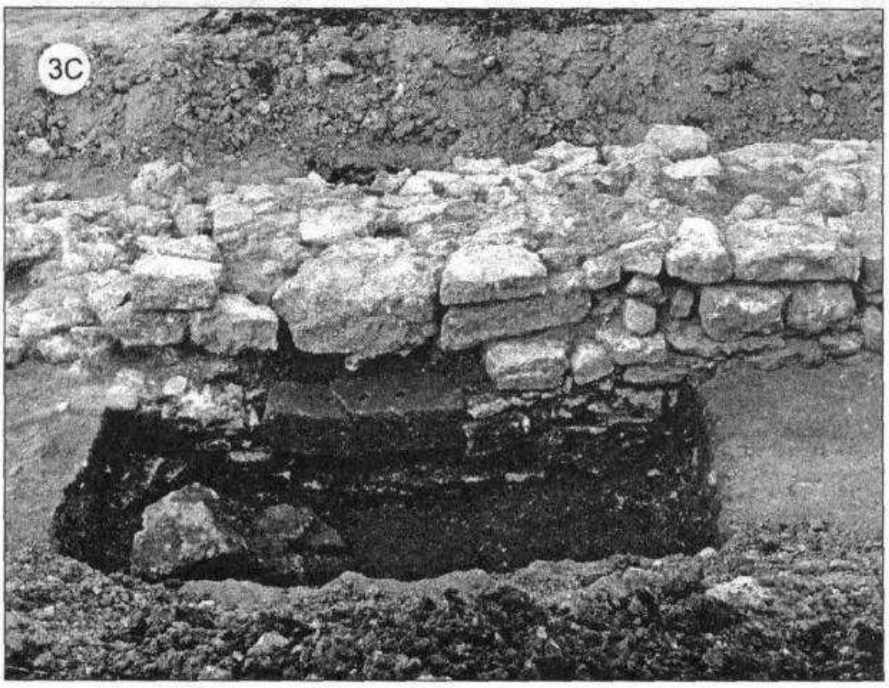

Obr. 3. Časť kanalizačného otvoru v strednej časti hradby. A - po vypreparovaní koruny muriva; B – po odstránení mladšej hlinitokamenistej výplne (A, B -pohľad z V); C – pohľad z vonku hradby (zo Z)

priebehom hradby mechanizmom odstránila vrstva navezeného štrku a časť recentnej vrstvy, ktorá tu vznikla po asanácii zástavby v druhej polovici 20. stor. Následne sa vypreparovala koruna hradby. Vo vybraných úsekoch sme po oboch stranách hradby vytýčili rezy, ktorých cieľom bolo overiť terénnu situáciu.

Na základe písomných prameňov sa predpokladá, že mestské opevnenie sa začalo vyvíjať najskôr po roku 1372, kedy boli mestu udelené Ľudovítom I. výsady a Skalica sa stala slobodným kráľovským mestom. V listine zo 6. októbra 1372 sa spomína výstavba murovaných hradieb na spôsob iných kráľovských miest (Šátek 1968, 71). Mestské hradby boli v tvare obdĺžnika s dvomi bránami (Dolná – Holíčska a Horná – Strážická). Pri oboch bránach boli bašty a padací most nad priekopou (Šátek 1968, 73). R. Hikl popisuje hradbu nasledovne: „Na straně severní se opíraly hradby o Zlatnický potok, na východní o Stračinský, který se s prvním spojoval v sv. úhlu pevnostního obdélnika a od něhož byla vedena mlýnská strouha ulicí Potoční (býv. Ritterpass), kde na ní byly dva mlýny, patřící původně asi lokátorovi. Tato strouha zásobovala vodou město a také hradební náhon při již. straně města. Na záp. byly vedle hradeb dostatečnou záštitou bažiny a původní tvrz, takže nebylo třeba hloubiti příkopy a vyhazovati hliněný val jako na snadněji přístupných stranách ostatních, zvláště na východní a jižní, ale i na severní, kde se potok v dolním toku odchýlil od zdí a kde se dosud říká – Na valech" (Hikl 1945-1946, 161).

Po roku 1435 kráľ Žigmund nariadil obnovu a zosilnenie hradieb zničených vpádmi husitov (Mencl 1938, 127). V tomto čase pribudla aj ďalšia brána a opevnenie, ktoré zahrnulo do priestoru mesta aj hradnú kaplnku (Magula 2004). Južná brána bola zrejme postavená tiež v tomto období, pretože najstarší známy plán z roku 1470 zachytáva opevnenie už v tejto podobe. Systém opevnenia bol ako zo spomínaného plánu vyplýva doplnený o jednu vežu a to v JV rohu.

Za vlády Mateja Korvína boli mestské hradby opäť upravované a spevňované dokonca mešťania dostali príkaz udržiavať ich v dobrom stave (Šátek 1968, 81). Vývoj hradieb sa zastavil zrejme v 16. storočí. V roku 1704 počas stavovského povstania Františka II. Rákocziho (1703-1711) si vymohli Moravania od cisára príkaz na zničenie Ska-

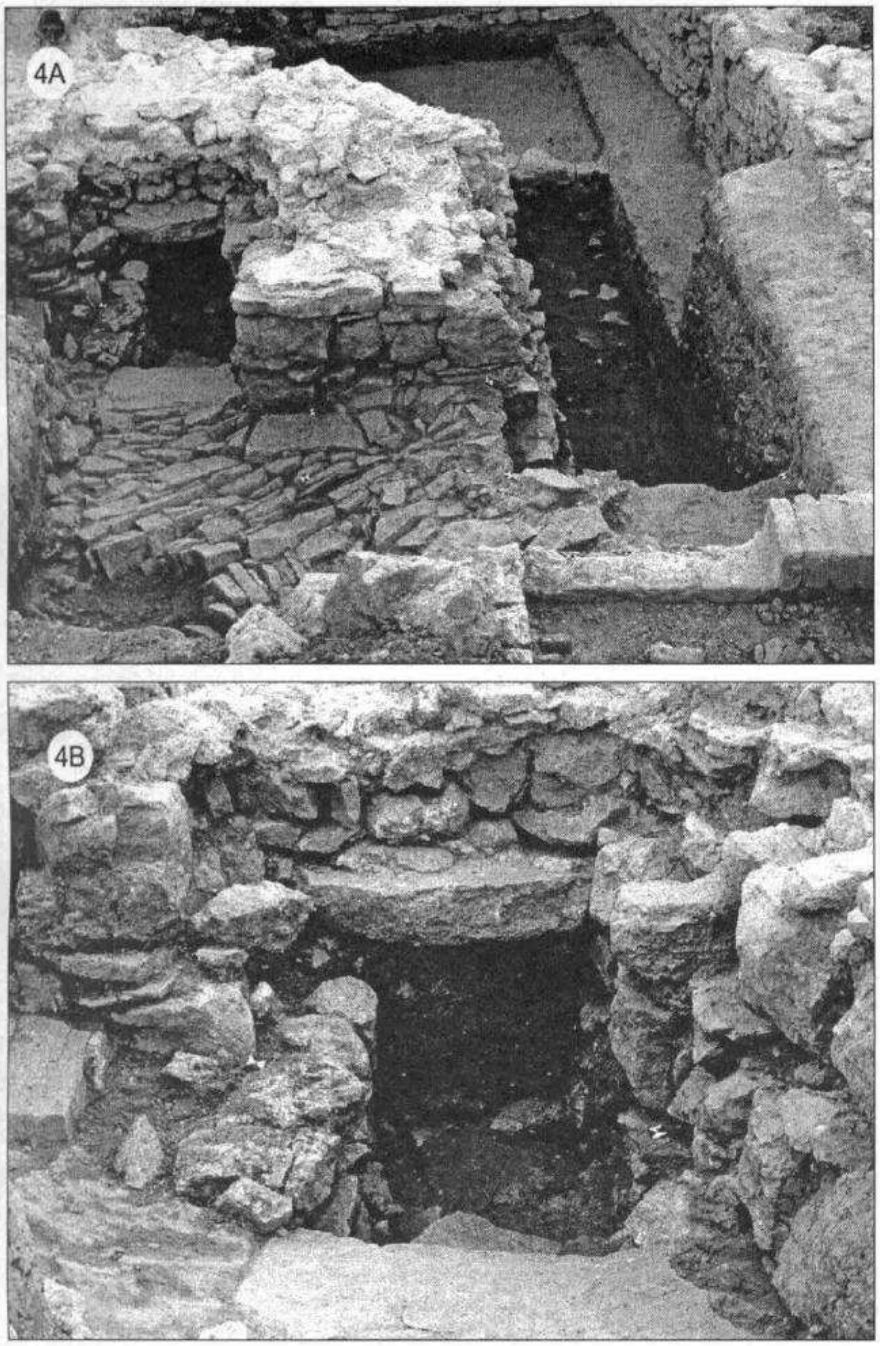

Obr. 4. Kanalizačný otvor v hradbe pri severnom okraji skúmaného úseku – rozšírenej časti hradby (pohľad z V)

lických hradieb. Napriek náložiam pušného prachu, ktoré boli umiestnené do výkopov pod hradbami, skalické mestské múry zostali stáť (Šátek 1968, 93).

V 18. storočí a najmä v 19. storočí mesto začína s výstavbou ďalších ulíc hlavne na východnej a západnej strane, kde sa v niektorých častiach hradba demoluje a osídlenie sa posúva za jej múry (Kahoun 1960, 32).

S výnimkou archeologického výskumu, ktorý vykonávala Š. Tóthová pri rotunde sv. Juraja v roku 1972, sa archeologický výskum v okolí hradieb nevykonával. V priebehu tohto výskumu sa pokúsila overiť priebeh hradby. Sondou vytýčenou v mieste predpokladaného priebehu opevnenia, sa hradba nezistila. Až v roku 2005 výskum P. Grznára (KPÚ Trnava) v severnej časti opevnenia potvrdil úpravy v tomto priestore za panovania Žigmunda Luxemburského (Grznár – Drahošová).

Okrem archeologického výskumu v roku 1972 realizoval ing. arch. I. Staník stavebno-historický výskum. Na základe výskumu stojacích častí opevnenia konštatoval, že tu nie su pozorovateľné žiadne výrazné stavebné fázy a prestavby a hradba teda vznikla pravdepodobne v priebehu jednej stavebnej fázy.

Archeologickým výskumom na parcelách 93/2, 93/4 sme sa pokúsili zistiť stavebné detaily hradby (spôsob a úroveň zakladania a prípadné prestavby) a získať nálezy, ktoré by umožnili spresniť datovanie hradby. Korunu hradby sme odkryli v dĺžke 57 m. V rámci tohto úseku sa popri hradbe urobilo 9 rezov (rezy A-I), ktorými sa overovala terénna situácia na rôznych miestach jej priebehu tak na vnútornej, ako aj na vonkajšej strane.

V takmer celom skúmanom úseku mala odkrytá koruna hradby takmer konštantnú šírku 1,6 m. Výnimku tvorila severná časť skúmaného úseku, ktorá si vzhľadom na nálezovú situáciu vyžaduje osobitnú pozornosť. Základové murivo hradby sa odkrylo v 4 rezoch. Vo všetkých bolo základové murivo liate do základovej ryhy. Tak na vonkajšej, ako aj na vnútornej strane sa rozširovalo o 10-15 cm voči do nepravidelných riadkov ukladanému nadzemnému murivu. V dvoch rezoch umiestnených pri južnom a severnom okraji skúmaného úseku hradby sa odkryla základová spára muriva, ktorá ležala v nivelete približne 175,5 m.

Jedným z cieľov výskumu bolo overenie existencie priekopy na vonkajšej strane hradby. S týmto cieľom bola vytýčená západná časť rezu A pri južnom okraji skúmanej plochy (obr. 1). Rezom dlhým 4,6 m sa priekopu, ani jej náznaky nepodarilo zachytiť. Na vonkajšej strane hradby sa síce zachytila približne 40 cm hlboká depresia. Jej priebeh nerešpektoval priebeh hradby a aj jej hĺbka nenaznačuje, že by mohlo ísť o pozostatok priekopy. Zdá sa, že v tejto časti funkciu priekopy plnil bažinatý terén. Tento predpoklad potvrdzuje nielen situácia v západnej časti rezu A, ale aj v iných rezoch vyhĺbených pod úroveň koruny hradby. Rozhranie liateho základového a ukladaného nadzemného muriva hradby viac menej rešpektoval povrch bahnitej vrstvy, ktorá neobsahovala žiadne artefakty a s veľkou mierou pravdepodobnosti vznikla ako sediment Starohorského potoka. Podobný charakter mala aj vrstva zachytená v takmer rovnakej nivelete vo východnej časti rezu A a v rezoch, ktoré boli umiestnené na vnútornej strane hradby. Zo situácie v týchto rezoch sa zdá, že priestor v bezprostrednom okolí opevnenia bol podmáčaný a nebol pred jej výstavbou osídlený.

Nepriaznivá situácia sa ukázala aj v prípade datovania hradby. S výstavbou hradby môžeme spojiť iba tenkú maltovú vrstvu, zachytenú na vnútornej strane hradby v reze A (obr. 1, vrstva 12). Z vrstvy ležiacej bezprostredne pri hradbe sa však nezískal žiaden chronologický signifikantný materiál. Vo väčšine rezov bezprostredne nad touto stavebnou vrstvičkou, resp. bahnitým sedimentom ležala vrstva

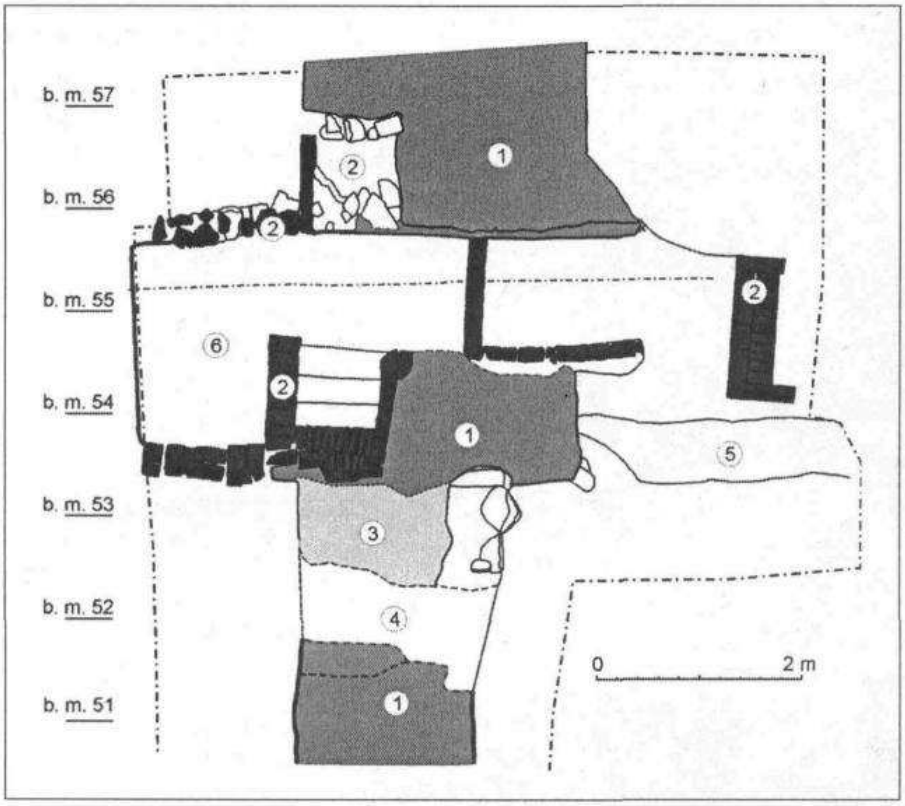

Obr. 5. Pôdorys hradby a mladšej pivnice pri južnom okraji skúmaného úseku po vypreparovaní koruny múrív

stavebnej sute, ktorá vznikla buď pri deštrukcii hradby, alebo pri jej rozoberaní a nad ňou sa zachytávali vrstvy, obsahujúce novoveké nálezy. Tieto vrstvy na viacerých miestach prekrývali zachované murivo hradby a vznikli až po jej asanovaní. Terénnu situáciu v skúmanom úseku opevnenia môžme interpretovať dvomi spôsobmi. Buď priestor bezprostredne pri hradbe nebol intenzívne využívaný a v priebehu jej existencie tu nedochádzalo k akumulácii odpadu, alebo priestor bol v priebehu stredoveku čistený, prípadne znížený. Takmer podobnú situáciu zachytávame aj na vonkajšej strane hradby. Aj tu priamo na vrstve bahnitej hliny bez artefaktov ležala vrstva stavebnej sutiny, prekrytá novovekými vrstvami, prípadne vrstvou s výskytom recentného odpadu.

Po vypreparovaní koruny zachovaného muriva sa vo vzdialenosti 34,5 m od južného okraja skúmaného úseku zistil na severnej strane takmer lícovaný nesúvislý pás kameňov, pričom malta v južnej časti hradby mala šedo okrové až šedo hnedé sfarbenie, zatiaľ čo malta severne od neho mala svetlú šedožltú farbu (obr. 2). Hranica medzi jednotlivými druhmi malty bola ostrá a zhodovala sa s lícom pásu kameňov. Približne 0,6 m južne od nej bola vo vonkajšom líci muriva kapsa široká 0,2 m a hlboká 0,4-0,5 m. Pôdorysná situácia naznačovala, že tu môže ísť o styk dvoch múrív. Na potvrdenie, resp. vylúčenie tejto interpretácie sme po oboch stranách hradby vytýčili rezy (rezy 1E, 1F). Po odkrytí lícnych častí hradby na oboch stranách sa v úrovni nadzemného muriva ukázala nevýrazná nepravidelná spára medzi murivami. Spára sa dala sledovať iba v nadzemnom murive. Základové murivo bolo nepreruše-

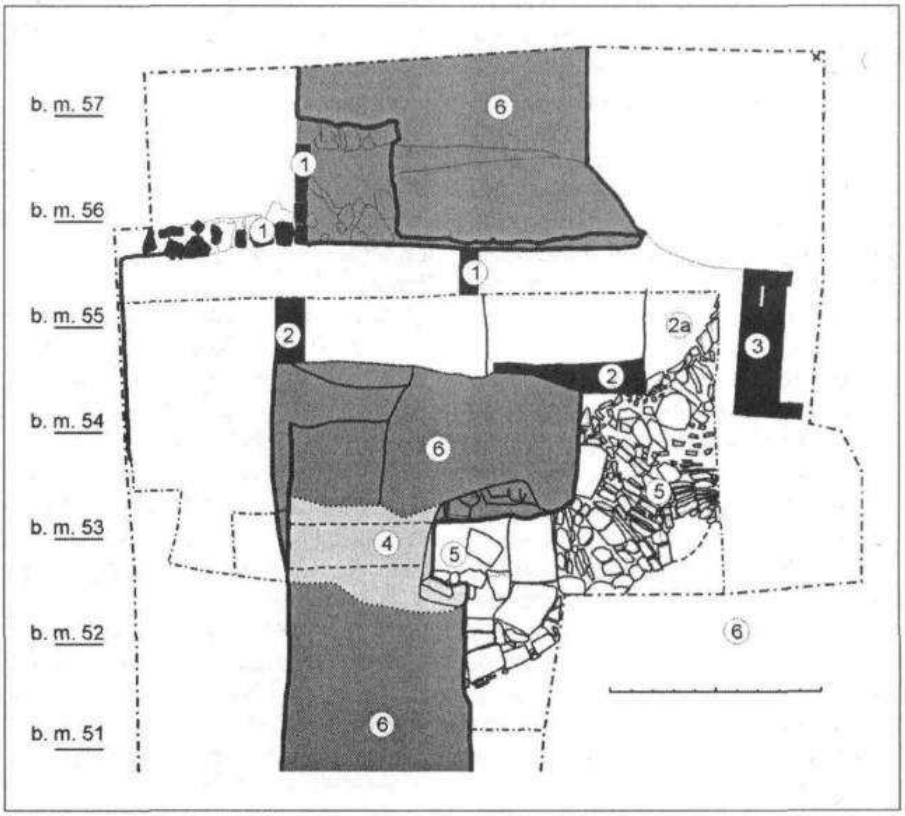

Obr. 6. Pôdorys hradby a mladšej pivnice pri južnom okraji skúmaného úseku po odstránení časti mladších zásahov

né. Vylúčila sa tak možnosť, že sa tu stretávame s dvomi stavebnými fázami hradby. Domnievame sa, že ide iba technologický prvok, ktorý vznikol pri kratšom či dlhšom prerušení výstavby.

Jedinou mladšou stavebnou úpravou, ktorá sa zachytila v zachovanej časti hradby, bolo vybudovanie kanalizačných otvorov v hradbe (obr. 3, 4). V skúmanom úseku opevnenia sme zistili jeden celý otvor v severnej časti a časť ďalšieho približne v strede skúmaného úseku. V oboch prípadoch bola v bezprostrednom okolí murivá otvorov použitá výrazne odlišná malta a je zrejme, že išlo o sekundárny zásah do muriva. Zatiaľ čo otvor pri severnom okraji skúmaného úseku sa zachoval celý, z ďalšieho otvoru sa zachovala iba časť južnej tehlovej špalety. Zvyšok bol porušený a vyplnený murivom kladeným na hlinu. Zvyšky tohto muriva, širokého približne 50-70 cm, sledujeme na viacerých miestach na vonkajšej strane hradby. Predpokladáme, že ide o zvyšok múru, oddeľujúceho parcely 93/2, 93/4.

Ako sme už uviedli, špecifický charakter mala nálezová situácia v severnej časti skúmaného úseku (obr. 5, 6). Približne 4,5 m od S okraja skúmanej plochy (južného okraja chodníka) sa hradba rozširovala na vnútornej strane o 1 m. Na vnútornej strane hradby bola plocha bezprostredne pri nej vydláždená kameňmi, ktorá sa zvažovala

smerom ku kanalizačnému otvoru. Dlažba bola porušená výkopom a murivom, ktoré pokračovalo do prieluky v hradbe širokej 1,2 m, ku ktorej viedlo schodisko, porušujúce vonkajšie líce hradby. Po odstránení recentných vrstiev a vypreparovaní situácie sa zistilo, že prieluka v hradbe vznikla sekundárne. Jej špalety boli dodatočne oplentované tehlovým murivom. Na južnej strane bola plenta súvislá a previazaná s tehlovým obvodovým múrom malej pivnice, stojacej na vnútornej strane hradby. Nejasná však bola situácia na severnej strane otvoru. Tu tehlové murivo dopĺňalo, chýbajúce kamenné murivo. To na niektorých miestach malo náznaky lícovania. Už spomenutá pivnica na vnútornej strane hradby bola v druhej polovici 20. stor. v línii vnútorného líca hradby zamurovaná, jej západná stena, prebiehajúca v línii vonkajšieho líca hradby bola asanovaná a nová pivnica vznikla na vonkajšej strane hradby.

Je zrejme, že rozšírenie hradby súvisí s tzv. Holíčskou bránou, ktorá stála s veľkou mierou pravdepodobnosti v línii dnešnej Štefánikovej ulice. Keďže išlo o komunikačne exponované miesto, plocha v jej okolí bola vydláždená kameňmi. Sklon dlažby ku kanalizačnému otvoru v hradbe naznačuje, že zachytená dlažba vznikla až po vybudovaní týchto otvorov. Výskyt väčších zlomkov neskorostredovekej keramiky na povrchu dlažby a medzi kameňmi naznačuje, že priestor mohol byť vydláždený už v neskorom stredoveku, buď počas úprav opevnenia za vlády Žigmunda Luxemburgského, alebo v období panovania Mateja Korvína. Počas týchto prestavieb, ešte pred vydláždením plochy okolo brány mohli byť vybudované aj kanalizačné otvory v hradbe. Mohlo by teda ísť o jedinú zistenú stredovekú nálezovú situáciu, ktorá by zároveň datovala jednu zo stredovekých prestavieb hradieb.

Otvorená ostáva otázka datovania vzniku prieluky v hradbe. Na prvý pohľad sa zdá, že mohla vzniknúť až po zániku opevnenia a zastavaní parcely pri hradbe. Túto interpretáciu však do istej miery spochybňujú fragmenty lícovaného kamenného muriva v severnej špalete otvoru, ako aj fakt, že vznikla v rozšírenej časti hradby. V tejto súvislosti sa vynára otázka, či pivnica nevyužila staršiu prieluku, vytvorenú ako bránku pre peších a pri výstavbe pivnice nebola prieluka dodatočne rozšírená na južnej strane? Fragmentárnosť odkrytej situácie nedovoľuje dať na túto otázku spoľahlivú odpoveď i keď v zápise z mestskej knihy z 2. 1. 1751 sa hovorí o vybudovaní menších priechodov pre chodcov - fortní na východnej a západnej strane opevnenia (Šátek 1968, 73).

Na parcele, mimo plochy bezprostredne dotýkajúcej sa hradby sa pri výkopoch základových rýh nezachytili žiadne kontexty, ktoré by bolo možno datovať do stredoveku. Treba však podotknúť, že vzhľadom na zložité pedologické pomery na tejto ploche boli základové ryhy hĺbené iba plytko pod úroveň súčasného terénu. Zložitejšia stratigrafická situácia sa dala pozorovať v kanalizačnej ryhe, kopanej v osi Nemocničnej ulice. V stenách ryhy bolo možné sledovať minimálne dve úrovne kamennej dlažby. Za zmienku však stojí do zeme vyhĺbený rozsiahly objekt, so stenami zo žltej spraše, na ktorých bolo možné sledovať stopy po pôsobení ohňa. Napriek tomu, že objekt nebolo možné z bezpečnostných dôvodov podrobnejšie preskúmať a zdokumentovať (pri výkope ryhy došlo k narušeniu vodovodnej prípojky, zaplaveniu ryhy a zosúvaniu jej stien), je dôležité zistenie zástavby pod touto komunikáciou. Dopĺňajú sa tak poznatky o urbanistickom vývoji tohto priestoru.

Literatúra:

Grznár, P. – Drahošová, V. 2006: Predbežná správa o výsledkoch archeologického výskumu v mestského opevnenia v Skalici. Archaeologia Historica, v tlači.

Hikl, R. 1945-1946: Počátky města Skalice. In: Historica31, 153-161, Slovaca 3-4, s. 147-164.

Kahoun, K. 1960: Skalica. In: Pamiatky a múzeá 9. Bratislava 1960, s. 29-33.

Magula, Š. 2004: Skalica – Zásady ochrany pamiatkovej zóny, aktualizcia 2004.

Mencl, V. 1938: Středověká města na Slovensku. 1938.

Šátek, J. 1968: Od historických začiatkov do roku 1918. In: Skalica v minulosti a dnes. Bratislava, s. 67-113.

Archäologische Rettungsgrabung in Skalica

In der zweiten Augusthälfte und Anfang September 2004 hat das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Zusammenarbeit mit dem „Zahorsky Museum" in Skalica eine Rettungsgrabung auf der Baustelle des Supermarktes Billa durchgeführt. Ziel war es, den Verlauf, den Zustand, die Baureparaturen und das Vorhandensein des WallWalls zu überprüfen. In Sonde 1, die den Stadtwall selbst in einer Länge von 57 m erfasste, steckten wir nach der Reinigung der Mauerkrone an ihrer inneren und äußeren Seite 9 Ermittlungsschnitte ab (A-I). Das grundlegende Mauerwerk der Mauer wurde in 4 Schnitten freigelegt, wobei in allen in die Grundrinne gegossen worden war. Der Schnitt im südlichen Teil der Stadtmauer bestätigte das Vorhandensein des Walls nicht. Es scheint, dass in diesem Teil das sumpfige Terrain die Funktion des Stadtwalls erfüllt hat. In dem untersuchten Abschnitt wurden zwei sekundär angelegte Kanalisationsöffnungen in der Stadtmauer festgestellt. im nördlichen Teil, in dem sich die Stadtmauer verbreiterte und wo sich eine Baulücke befand, hatte die Fundsituation spezifischen Charakter. Es ist sicher, dass die Verbreiterung der Stadtmauer mit dem sog. Holičská Tor zusammenhängt, das mit großer Wahrscheinlichkeit in der Linie der heutigen Štefanikova Straße gestanden hat. Weil es sich um eine sehr verkehrsreiche Stelle gehandelt hat, ist die Fläche in ihrer Umgebung mit Stein gepflastert gewesen. Das Steinpflaster senkte sich zu den Kanalisationsöffnungen hin ab. Die Baulücke innerhalb der Stadtmauer selbst konnte mit einem kleinen Tor für die Fußgänger in Zusammenhang gestanden haben.

Texte zu den Abbildungen

Abb. 1. Schnitt am südlichen Rand der untersuchten Fläche, südliches Profil.

Abb. 2. Mauerwerk der Stadtmauer in b. m. 34-35. A – nach der präparierten Mauerkrone; B – nach der Freilegung des Mauerwerks der Grundmauer (Sicht von Westen).

Abb. 3. Teil der Kanalisationsöffnung im mittleren Teil der Stadtmauer. A – nach der präparierten Mauerkrone; B nach Beseitigung der jüngeren Ausfutterung aus Tonstein (A, B – Sicht von Osten); C – Sicht von der Außenseite der Stadtmauer (von Westen).

Abb. 4. Kanalisationsöffnung in der Stadtmauer am Nordrand des untersuchten Abschnitts – verbreiterter Teil der Stadtmauer (Ansicht von Osten).

Abb. 5. Grundriss der Stadtmauer und eines jüngeren Kellers am südlichen Rand des untersuchten Abschnitts nach der Präparierung der Mauerkrone.

Abb. 6. Grundriss der Stadtmauer und eines jüngeren Kellers am Südrand des untersuchten Abschnitts nach der Beseitigung jüngerer Eingriffe.

Zborník finančne zabezpečilo Mesto Trnava.

Zostavila: Ing. arch. Jaroslava Žuffová, CSc.
Preklad resumé: Thea Leixnerová
Vydal: Krajský pamiatkový úrad Trnava pod záštitou Pamiatkového úradu Bratislava
Rok vydania: 2006
Neprešlo jazykovou a štylistickou úpravou.
Tlač: Rotap Trnava
Náklad: 300 ks
ISBN 80–89175–12–0